

รายงานฉบับสมบูรณ์
โครงการ การศึกษาสถานการณ์ของสมุนไพร กรณีศึกษาบ้านเชียงเหียน
ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

โดย

นายถวิล	ชนะบุญ
นายวีระ	ทองเนตร
นายบุญจิตร	พลแสน
นายโส	รัตนพลแสน
นายบุรี	ขัตติยะวงศ์

28 กุมภาพันธ์ 2549

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการ การศึกษาสถานการณ์ของสมุนไพร ภูมิศึกษานบ้านเชียงเหียน

ตำบลเขวาส อําเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม

โดย

นายถวิล	ชนะบุญ
นายวีระ	ทองเนตร
นายบุญจิตร	พลแสน
นายโส	รัตนพลแสน
นายบุรี	ขัติยะวงศ์

28 กุมภาพันธ์ 2549

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการ การศึกษาสถานการณ์ของสมุนไพร ภูมิปัญญาบ้านเชียงเหียน
ตำบลเขวาสันอุดม อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

โดย

คณะผู้วิจัย

สังกัด

1. นายถวิล	ชนะบุญ	สถาบันวิจัยวลัยรุกขเวช มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
2. นายวีระ	ทองเนตร	หน่วยวิจัยความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญา
ท้องถิ่น คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
3. นายบุญจิตร	พลแสน	กลุ่มสมุนไพรบ้านเชียงเหียน
4. นายโส	รัตนพลแสน	กลุ่มสมุนไพรบ้านเชียงเหียน
5. นายบุรี	ขัติยะวงศ์	กลุ่มสมุนไพรบ้านเชียงเหียน

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

บทคัดย่อ

จากการศึกษาสถานการณ์สมุนไพรบ้านเชียงเหียนประชาชนส่วนใหญ่มีอาชีพหลักคือ การทำเกษตรกรรม โดยเฉพาะการทำนา และอาชีพเสริมที่สำคัญและมีชื่อเสียงอีกอย่างหนึ่งที่สามารถสร้างรายได้เข้าหมู่บ้านในแต่ละปีหลายล้านบาท คือการขายสมุนไพรซึ่งการขายสมุนไพรมีมานานตั้งแต่ตั้งชุมชนบ้านเชียงเหียนซึ่งการขายสมุนไพรนั้นจะออกขายทั่วประเทศโดยคนในชุมชนเองที่ตะเวนขายไปทุกท้องที่ สมุนไพรที่นำมาขายได้จากทรัพยากรในป่าที่อยู่รอบหมู่บ้านเป็นหลัก จากการนำมาขายในจำนวนมากในแต่ละครั้ง โดยไม่มีการปลูกทดแทน ฟื้นฟู หรือการอนุรักษ์พืชสมุนไพรเลย ทำให้ในปัจจุบันการหาสมุนไพรในป่าที่อยู่รอบหมู่บ้าน หาเก็บได้ยาก และเก็บได้ในปริมาณที่น้อยเมื่อเทียบกับอดีตที่ผ่านมา และบางชนิดหายไประยะหนึ่งที่ต้องทำการสั่งซื้อจากที่อื่น และบางครั้งก็มีการลักลอบไปเก็บสมุนไพรในป่านอกพื้นที่ ทำให้บางครั้งเกิดกรณีพิพาทขึ้น สิ่งเหล่านี้ล้วนบ่งชี้ให้เห็นว่าการใช้สมุนไพรโดยขาดการตระหนักถึงความสมดุลในการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรที่มีอยู่ และการหาสมุนไพรไปขายเพื่อรายได้ส่วนตัว ทำให้เกิดผลตามมามากมายในด้านสมุนไพรหายาก สมุนไพรสูญพันธุ์ทำให้การประกอบอาชีพขายสมุนไพรไม่ยั่งยืน

และจากการศึกษาสถานการณ์ของสมุนไพร กรณีศึกษาบ้านเชียงเหียน ตำบลเขวาสันติ อำเภอมืองจังหวัดมหาสารคาม พบ 3 ประเด็นหลัก ดังนี้ **ประเด็นที่ 1 ประเด็นปัญหา** พบว่า 1. สมุนไพรบ้านเชียงเหียนกำลังเกิดวิกฤติในทางด้านจำนวนชนิดและประชากรของสมุนไพรกำลังจะหมดไป บางชนิดหายไประยะหนึ่ง บางชนิดอยู่ในภาวะที่ถูกคุกคาม และมีจำนวนน้อยไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้ จากการศึกษาพบว่าพืชได้หายจากพื้นที่มีมากกว่า 75 ชนิด (เป็นชนิดที่สำคัญ) จากอดีตที่มีมากถึง 160 ชนิด ซึ่งเกิดจากการใช้สมุนไพรแบบไม่มีการปลูกทดแทน 2. อาชีพการขายสมุนไพรยังไม่มีความแน่นอน และการขายยังไม่มีระบบการขายที่ดี ทำให้ไม่มีมาตรฐานของผลิตภัณฑ์ และยังไม่มียุทธศาสตร์การขายสมุนไพรที่เข้มแข็ง เพื่อความมั่นคงในอาชีพการขายสมุนไพร **ประเด็นที่ 2 ประเด็นความต้องการของชุมชน** 1. ต้องการปลูก การขยายพันธุ์ฟื้นฟูสมุนไพร เพื่อการขายอย่างมีระบบ และการอนุรักษ์สมุนไพรบางชนิดที่มีน้อยไม่ให้หายไประยะหนึ่ง 2. การพัฒนาผลิตภัณฑ์ การขายอย่างมีระบบ ให้มีคุณภาพยิ่งขึ้น และสามารถเกิดเป็นวิสาหกิจชุมชนเพื่อพึ่งตนเองได้ **ประเด็นที่ 3 ประเด็นการค้าสมุนไพร** (เส้นทางการนำเข้า-การขาย) 1. เส้นทางการค้าสมุนไพรของบ้านเชียงเหียนสามารถแบ่งเป็น 2 แบบ คือ 1) การหาเองจากป่าและพื้นที่ใกล้เคียงในพื้นที่ 4 จังหวัด ได้แก่เขตจังหวัดมหาสารคาม คือ อำเภอนาคู อำเภอวาปีปทุม อำเภอเขวาสันติ อำเภอกันทรวิชัย อำเภอนาคู อำเภอนาเชือก อำเภอกุฉินารายณ์ อำเภอกระเทียม อำเภอแกลง เขตร้อยเอ็ด คือ อำเภอปทุมรัตน์ อำเภอโพธิ์ชัย เขตจังหวัดกาฬสินธุ์ คือ อำเภอเขาวง เขตจังหวัดขอนแก่น คือ อำเภอเขื่อนอุบลรัตน์ อำเภอน้ำพอง อำเภอหนองสองห้อง เป็นต้น 2) การสั่งซื้อมาจากที่อื่นพบทั้งหมด 5 เส้นทางด้วยกัน ดังนี้ 1) เส้นทางที่มาจากจังหวัดหนองคาย ซึ่งจากการสอบถามข้อมูลทราบว่าได้มาจากการลักลอบ

สมุนไพรในเขตภูแล้งกา เป็นส่วนใหญ่ 2) เส้นทางที่มาจากจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งเป็นสมุนไพรจากลาวซึ่งมีการลักลอบซื้อขายผ่านทางช่องเม็ก ชายแดนไทยลาว (จากการสอบถามทราบว่าเป็นสมุนไพรที่ได้มาจากประเทศลาว) 3) เส้นทางที่มาจากจังหวัดเลย ซึ่งเส้นทางนี้ไม่ทราบแน่ชัดว่าได้มาจากเหือกเขาไหน เนื่องจากผู้ส่งสมุนไพรไม่เปิดเผยข้อมูล 4) เส้นทางที่มาจากจังหวัดสกลนคร เป็นสมุนไพรแถบเหือกเขาภูพานของจังหวัดสกลนครเอง 5) เส้นทางที่มาจากจังหวัดนครพนมเป็นเส้นทางที่มาจากชายแดนไทยลาว ผ่านมาทางอำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม

จากปัญหาที่พบในชุมชนบ้านเชียงเหียน 3 ประเด็นหากมีการดำเนินการแก้ไขปัญหาย่างแท้จริงและถูกวิธีจะสามารถนำพากลุ่มสมุนไพรบ้านเชียงเหียนไปสู่การพัฒนาวิถีชีวิตที่ยั่งยืนสืบไป

สารบัญ

บทที่

บทคัดย่อ

บทที่ 1 บทนำ

หน้า

ความเป็นมาของการวิจัย	1
คำถามการวิจัย	2
วัตถุประสงค์ในการดำเนินงาน	2
แผนงานและวิธีวิจัย	2
งบประมาณและระยะเวลาดำเนินงาน	3
ผลที่คาดว่าจะได้รับ	3

บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สถานภาพของหมอยาพื้นบ้านอีสาน	4
ปัญหาของหมอยาพื้นบ้านอีสาน	8
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	8

บทที่ 3 บริบทชุมชน

สภาพพื้นที่	14
สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม	21
ทรัพยากรธรรมชาติ การจัดการ และระบบกรรมสิทธิ์	23
สภาพทางเศรษฐกิจ	26
สภาพปัญหาของชุมชน/สังคม	30

บทที่ 4 วิธีวิจัย

ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	31
การจัดกิจกรรมและเวทีประชุม	31

ประเด็นปัญหาของชุมชน	33
ประเด็นความต้องการของชุมชน	42
ประเด็นการค้าสมุนไพร	44

บทที่ 6 สรุปและวิเคราะห์ผล

ประเด็นปัญหาของชุมชน	47
ประเด็นความต้องการของชุมชน	47
ประเด็นการค้าสมุนไพร	47

บรรณานุกรม	49
ภาคผนวก ก	52
ภาคผนวก ข	60
ภาคผนวก ค	62

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาของการวิจัย

บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา เป็นเมืองโบราณมีลักษณะเป็นเนินสูงรูปไข่คือสูงตรงกลางมีคูน้ำคันดินล้อมรอบ ซึ่งเป็นลักษณะทำเลที่ตั้งที่ดีคือเมื่อฝนตกน้ำจะไหลลงสู่คูน้ำและบึงที่อยู่รอบหมู่บ้านทุกบึงและจากทำเลที่ตั้งของบ้านเชียงเหียน อยู่ห่างจากอำเภอเมืองมหาสารคามไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ 8 กิโลเมตร ทิศตะวันออก ติดต่อกับบ้านหัน ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ทิศใต้ ติดต่อกับบ้านร่วมใจ ตำบลแวงน่าง อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ลักษณะพื้นที่เป็นที่ลุ่มมีลำน้ำไหลผ่านคือห้วยกะคามประชาชนส่วนใหญ่มีอาชีพหลักคือ การทำเกษตรกรรม โดยเฉพาะการทำนา และอาชีพเสริมที่สำคัญและมีชื่อเสียงอีกอย่างหนึ่งที่สามารถสร้างรายได้เข้าหมู่บ้านในแต่ละปีหลายล้านบาท คือการขายสมุนไพรซึ่งการขายสมุนไพรมีมานานตั้งแต่ตั้งชุมชนบ้านเชียงเหียนซึ่งการขายสมุนไพรนั้นจะออกขายทั่วประเทศโดยคนในชุมชนเองที่ตะเวนขายไปทุกท้องที่ สมุนไพรที่นำมาขายได้จากทรัพยากรในป่าที่อยู่รอบหมู่บ้านเป็นหลัก จากการนำมาขายในจำนวนมากในแต่ละครั้ง โดยไม่มีการปลูกทดแทน ฟืนฟู่ หรือการอนุรักษ์พืชสมุนไพรเลย ทำให้ในปัจจุบันการหาสมุนไพรในป่าที่อยู่รอบหมู่บ้าน หาเก็บได้ยาก และเก็บได้ในปริมาณที่น้อยเมื่อเทียบกับอดีตที่ผ่านมา และบางชนิดหายไปจากพื้นที่ต้องทำการสั่งซื้อจากที่อื่น และบางครั้งก็มีการลักลอบไปเก็บสมุนไพรในป่านอกพื้นที่ ทำให้บางครั้งเกิดกรณีพิพาทขึ้น สิ่งเหล่านี้ล้วนบ่งชี้ให้เห็นว่าการใช้สมุนไพรโดยขาดการตระหนักถึงความสมดุลในการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรที่มีอยู่ และการหาสมุนไพรไปขายเพื่อรายได้ส่วนตัว ทำให้เกิดผลตามมามากมายในด้านสมุนไพรหายาก สมุนไพรสูญพันธุ์ทำให้การประกอบอาชีพขายสมุนไพรไม่ยั่งยืน

อาชีพขายสมุนไพรเป็นอาชีพที่สร้างรายได้เป็นกอบเป็นกำให้กับผู้ประกอบการอาชีพนี้ก็จริง แต่ถ้าใช้ประโยชน์จากสมุนไพรโดยการเก็บมาขายเพียงอย่างเดียวโดยไม่ตระหนักถึงการปลูกทดแทน การฟืนฟู่ การอนุรักษ์สมุนไพร ต่อไปอาชีพการขายสมุนไพรก็จะหมดไปทำให้ชาวบ้านชุมชนบ้านเชียงเหียนกว่า 50 ครอบครัวต้องขาดรายได้ที่จะมาเลี้ยงชีพ ซึ่งสาเหตุเกิดจาก การสูญหายไป การหมดไปของสมุนไพร รวมถึงการถ่ายทอดและสืบทอดภูมิปัญญาองค์ความรู้ในการใช้สมุนไพรเริ่มสูญหาย วิถีชีวิตและค่านิยมอันดั้งเดิมได้ถูกละเลย เยาวชนรุ่นใหม่ ไม่เห็นคุณค่าของสมุนไพร ไม่ตระหนักหวงแหน การถ่ายทอด การสืบทอด ภูมิปัญญาท้องถิ่นในเชิงอนุรักษ์ องค์ความรู้เหล่านี้จึงเป็นความรู้ที่มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน

ดังนั้นการศึกษาสถานการณ์ของสมุนไพรในชุมชนบ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม จึงมีความจำเป็นต้องทำการศึกษาถึงสภาพปัญหาจริงของชุมชน เพื่อให้ได้ทราบสถานการณ์ของสมุนไพร และอัตราการถูกทำลายของพืชสมุนไพรตลอดจนการหาแนวทางในการขยายพันธุ์สมุนไพรที่หายากในชุมชน เพื่อให้ตระหนักถึงการปลูกจิตสำนึกในสำคัญถึงการอนุรักษ์สมุนไพรที่จะได้ทราบถึงสถานภาพในชุมชนอย่างแท้จริงซึ่งถือเป็นกุญแจสำคัญที่มีผลต่อการวางแผนการใช้สมุนไพรในชุมชน ซึ่งในสถานการณ์ปัจจุบันจึงนับว่าความจำเป็นอย่างเร่งด่วนที่จะมีการวิจัยในเรื่องนี้

2. คำถามวิจัย: สถานการณ์ของสมุนไพร และหมอยาพื้นบ้านในชุมชนบ้านเชียงเหียนเป็นอย่างไร?

3. วัตถุประสงค์

- 3.1 ศึกษาสถานการณ์ของสมุนไพร และหมอยาพื้นบ้านในชุมชนบ้านเชียงเหียน
- 3.2 เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาของสมุนไพรในชุมชนปัจจุบัน
- 3.3 เพื่อหาแนวทางในการขยายพันธุ์สมุนไพรที่หายากในชุมชน
- 3.4 ศึกษาเส้นทางการค้าการจัดหาสมุนไพรในชุมชน

4. แผนงานและวิธีการวิจัย

พื้นที่ดำเนินการศึกษา

บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

ขั้นตอนแผนการดำเนินงาน/ระเบียบวิธีวิจัย

4.1 ศึกษาข้อมูลพื้นฐานบริบทชุมชนและสถานการณ์ของสมุนไพรในชุมชน (โดยทีมงานกลุ่มหมอยาพื้นบ้านเชียงเหียน)

- 1) สํารวจข้อมูลพื้นฐาน สภาพปัญหาของชุมชน
- 2) สํารวจสมุนไพรในชุมชน
- 3) จัดเวทีจับเข่าคุยกันถึงสถานการณ์ของสมุนไพรภายใต้หัวข้อ “ผู้เฒ่าเล่าอดีต”

วิเคราะห์กลุ่มที่เกี่ยวข้องในชุมชน

- 4) วิเคราะห์กลุ่มที่เกี่ยวข้องในชุมชน

4.2 รายงานความก้าวหน้ารอบ 3 เดือน

4.3 จัดเวทีประชุมกลุ่มเสวนา (Focus group) วิเคราะห์ประเด็นปัญหาความต้องการของชุมชนภายใต้หัวข้อ “ทิศทางการใช้สมุนไพร การหาแนวทางในการฟื้นฟูและการอนุรักษ์สมุนไพรของชุมชนในอนาคตโดยภูมิปัญญาพื้นบ้าน” (โดยทีมงานกลุ่มหมอยาพื้นบ้านเชียงเหียน)

4.4 สรุปผลการศึกษาเพื่อประกอบการดำเนินกิจกรรมประเด็นการฟื้นฟูสมุนไพรในท้องถิ่นโดยผ่านกระบวนการประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมต่างๆเพื่อรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลจัดทำเป็นรายงานประเด็นปัญหาที่ชุมชนต้องการ

4.5 จัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์

5. งบประมาณ และระยะเวลาดำเนินงาน

งบประมาณ

งบประมาณในการดำเนินการทั้งสิ้น 97,200.00 บาท (เก้าหมื่นเจ็ดพันสองร้อยบาทถ้วน)

ระยะเวลาดำเนินการวิจัย

ใช้เวลาในการศึกษาวิจัย 6 เดือน (กันยายน 2548 – กุมภาพันธ์ 2549)

6. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- 6.1 ทราบถึงสถานการณ์ของสมุนไพรและหมอพื้นบ้านของชุมชนในอดีตและปัจจุบัน
- 6.2 ได้ประเด็นปัญหาที่เกิดจากการใช้ประโยชน์ของสมุนไพรในปัจจุบัน
- 6.3 ได้แนวทางการขยายพันธุ์สมุนไพรที่หายากโดยเน้นองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 6.4 เพื่อเป็นแนวทางการอนุรักษ์สมุนไพรที่หายากในชุมชน

บทที่ 2

บททวนเอกสาร

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บททวนเอกสาร

สถานภาพของหมอยาพื้นบ้านอีสาน

การแพทย์แบบตะวันตกเข้ามามีบทบาทในการรักษาสุขภาพร่างกายของประชาชนชาวไทยอย่างมาก ดังนั้นทำให้การรักษาสุขภาพร่างกายแบบพื้นบ้านค่อยๆ ถูกกลืนเลื่อนไปอาจเนื่องด้วยมาจากประชาชนในปัจจุบันไม่มั่นใจต่อการรักษา และขาดความเชื่อถือในตัวของหมอยาพื้นบ้านหมอยาพื้นบ้านอีสาน เริ่มลดจำนวนลง เนื่องมาจากหลายสาเหตุ เช่น ขาดคนสืบทอด เพราะลูกหลานเห็นว่าการทำงานอาชีพนี้ มีรายได้ไม่แน่นอน และมีความเหนื่อยยากลำบากในการออกเสาะแสวงหาตัวยาจากภายนอก เพราะป่าถูกทำลาย สมุนไพรที่ถูกทำลายด้วยเช่นเดียวกัน สาเหตุอีกอย่างหนึ่งคือตัวหมอยาเองหวงวิชา ไม่อยากถ่ายทอดให้ใครกลัวจะเป็นการอย่างสถานภาพของตน ดังนั้นภูมิปัญญาด้านการรักษาตนเองของคนอีสานจึงเริ่มที่จะสูญหายไปจากวิถีชีวิตชาวอีสาน

ถึงแม้ว่าในขณะนี้กระแสการบริโภคสิ่งที่ได้จากธรรมชาติได้เริ่มเข้ามามีบทบาทมากขึ้น รวมทั้งการใช้สมุนไพรในการรักษาโรค แต่เนื่องด้วยการรักษาแบบแพทย์แผนไทย กับการรักษาโดยหมอยาพื้นบ้านอีสานนั้นมีบางอย่างที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะพรรณไม้ที่นำมาใช้ในการรักษาที่แตกต่างกัน การแพทย์แผนไทยที่ภาครัฐเข้ามาสนับสนุนจึงมีอิทธิพลเหนือกว่าการรักษาแบบพื้นบ้านอีสาน ภูมิปัญญาบางอย่างอาจสูญเสียไปได้เช่นกัน ดังนั้นการรักษาโดยหมอยาพื้นบ้านอีสานนั้นมีความจำเป็นอย่างเร่งด่วนที่จะได้รับการอนุรักษ์ รักษาและถ่ายทอดองค์ความรู้กลับคืนสู่ประชาชนรุ่นหลังต่อไป

นักวิชาการหลายท่าน อาทิเช่น รองศาสตราจารย์วงศ์สถิตย์ ฉั่วกุล และคณะ (2543) ได้กล่าวว่าการแพทย์พื้นบ้านแบบอีสาน แตกต่างจากการแพทย์แผนไทยที่สังเกตได้ชัดเจน คือ ตำรายาพื้นบ้านอีสานไม่มีการใช้เครื่องเทศ และสมุนไพรบางชนิดที่ใช้มาก ในตำรายาอีสาน แต่ไม่พบในตำรายาไทยภาคกลาง คือ หัวอ่อนกระแต หรือยาหัวข้อย ซึ่งมีชื่อทางภาคกลางว่า ละคอนโคก (*Premna nana* Collet Hemsl.) การแพทย์พื้นบ้านอีสาน ตามความเห็นของ ราตรี มฤคหัต (2535) ได้ให้ความหมายว่า กระบวนการที่เกิดจากการผสมผสานกันระหว่างปัจจัยต่างๆ เช่น สภาพภูมิศาสตร์ ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ และกระบวนการทางวัฒนธรรม นำไปสู่การทดลอง การเรียนรู้ การถ่ายทอดในกลุ่มของตนเอง การแพทย์พื้นบ้านอีสานประกอบด้วย การป้องกัน (Preventive) และการรักษา (Curative) และใช้วิถีทางธรรมชาติและไสยศาสตร์และพุทธไสยศาสตร์ ราตรี มฤคหัต (2535) ได้ให้แนวคิดเรื่อง การรักษาในระบบการแพทย์ของอีสาน ไว้ดังนี้

1. การรักษาด้วยตนเอง

โดยการใช้ยากลางบ้าน โดยการทดลอง แลกเปลี่ยนลองใช้กันบอกเล่าต่อๆ กันมาเป็นยาที่ไม่มีส่วนที่แน่นอน เช่น ใช้กิน ยาฝน เจ็บตา เอาเถาวัลย์หยอดตา ข้างจีบ้ำตา ยาเยียวหยอด ฝีไธเห็ดพิษ-ตาไม้ไผ่ และจุกฟักทอง

การเตรียมยามีหลายวิธี ดังนี้

1. ยาต้ม
2. ยาฝน
3. ยาตั้ง (ลูกประคบ)
4. ยาสม (รม)
5. ยาแช่

2. การรักษาโดยผู้เชี่ยวชาญ หรือหมอยาพื้นบ้านอีสาน คือผู้เชี่ยวชาญในเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ มีการรักษาตามวิธีต่างๆ มีหลากหลายท่านได้ให้ความหมายหมอยาพื้นบ้านอีสานไว้หลายแบบ ดังนี้ ชาคริต อนันทรวัฒน์, (2538) ได้ให้ความหมายของหมอยาพื้นบ้านไว้ว่า หมายถึง ผู้รู้ หมอธรรม หมอสะเดาะเคราะห์ หมอดำยา (หมอผดุงครรภ์)

ส่วนสาธารณสุขจังหวัดยโสธร (2539) ได้ให้ความหมาย หมอยาพื้นบ้านว่า หมายถึงผู้ที่อยู่ในชุมชน มีบทบาทในการดูแลสุขภาพการเจ็บป่วยของชุมชน โดยวิธีการรักษาโรคด้วยสมุนไพร ซึ่งหมายถึง สมุนไพรที่เป็นพืช สัตว์ แร่ธาตุ โดยมีวิธีการรักษาหลายวิธี ร่วมกัน เช่น การใช้ยาสมุนไพรการสัก การอบไอน้ำความร้อน การประคบ การดัด การฝน การชง การดอง การทำลูกกลอน การเป่า พิธีกรรม การนวด เป็นต้น ซึ่งการใช้จะใช้ตามโรค และอาการของผู้ป่วย

สามารถสรุปได้ว่า หมอยาพื้นบ้าน หมายถึง บุคคลที่มีบทบาทในชุมชนและเป็นที่เคารพนับถือจากประชาชนในหมู่บ้าน ที่มีความชำนาญทางด้านการรักษาอาการเจ็บไข้ได้ป่วย ซึ่งหมอยาพื้นบ้านนั้นมีหลายประเภท ตามการรักษาอาการของโรค และประเภทของยาที่ใช้ก็มีวิธีการปรุงหลายวิธีเช่นเดียวกัน ซึ่งสามารถประมวลประเภทของหมอยาได้ดังนี้

ราตรี มฤคพิต (2535) และสาธารณสุขจังหวัดยโสธร (2539) ทำการแบ่งประเภทของหมอยาพื้นบ้าน ได้แบ่งประเภทหมอยาพื้นบ้านไว้ดังนี้

1. หมอมอ ผู้ตรวจขั้นต้น ก่อนที่ผู้ป่วยจะส่งไปปรึกษากับใคร หมอมออาจแนะนำวิธีการรักษาขั้นต้นได้ เช่น ให้ไปทำบังสูกุล หรือควดเข้า
2. หมดที่รักษาผู้ป่วยอันเนื่องมาจากสาเหตุธรรมชาติ หรือจากพยาธิสภาพเปลี่ยนแปลง เช่น หมอยาฮากไม้ หมอเป่า หมอน้ำมันดี หมอเอ็น

3. หมอรักษาผู้ป่วยอันเนื่องมาจากสาเหตุเหนือธรรมชาติ เนื่องจากผี ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น การรักษาจะต้องมีพิธีกรรม หมอเหล่านี้ได้แก่ หมอพระหมอผีฟ้า ผีทอง หมอธรรม หมอเหล่านี้มีวิชา ขอสั่งเกต หมอข้างต้น 2 ชนิดนี้เป็นผู้ชาย ประสิทธิภาพในการรักษาของหมออยู่ที่คาถาและผลบุญที่ทำร่วมกันมา

4. หมอคำแย ไม่ได้จัดอยู่ในผู้รักษา แต่เป็นผู้ใช้เทคนิค หมอคำแยทำหน้าที่เฉพาะส่วนที่ใช้เทคนิคเท่านั้น เมื่อถึงขั้นที่ต้องใช้วิชา เช่น สะเดาะให้ลูกคลอดง่ายเป็นหน้าที่ของหมอเป่า หมอคำแยปัจจุบันนี้ ส่วนใหญ่ได้รับการอบรมจากกรมอนามัย นำมาปรับความรู้ให้เหมาะสมยิ่งขึ้น ใช้เครื่องมือที่ทางการแพทย์มอบให้ หรือสามารถจำแนก ได้อีกอย่างดังนี้

4.1 หมอยาสมุนไพร หรือหมอราก หมายถึง หมอที่รักษาโรคด้วย

สมุนไพรหรือหมอรากไม้ มีรูปแบบการรักษาอื่นๆ ผสมด้วย ตามโรคและอาการของผู้ป่วย ซึ่งส่วนใหญ่จะใช้สมุนไพรที่เป็นพืช และสัตว์ ในการรักษาผู้ป่วย นอกจากนี้แล้วยังสามารถแบ่งหมอยาสมุนไพรแยกย่อย ออกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ

1) หมอยาสมุนไพรล้วนๆ ได้แก่หมอยาสมุนไพรที่เป็นหมอพื้นบ้านจริงๆ มีความรู้ในเรื่องยาสมุนไพรค่อนข้างลึกซึ้ง และให้ตัวยานั้นรักษาผู้ป่วยโดยตรง ไม่ใช่เวทมนต์คาถาประกอบในการรักษาผู้ป่วย แต่หมอยาสมุนไพรได้ใช้ความรู้ความสามารถของตน ประกอบสรรพคุณยาสมุนไพรที่ตนคัดเลือกไว้แล้วทำการบำบัดผู้ป่วย หมอยาสมุนไพรกลุ่มนี้จะมีความรู้ความสามารถมากกว่ากลุ่มที่ 2

2) หมอยาสมุนไพรประกอบเวทมนต์คาถาอาคม หมอยาสมุนไพรในกลุ่มนี้หาได้ไม่ยากตามหมู่บ้านต่างๆ หมอยาสมุนไพรประกอบคาถาอาคมเป็นหมอยาสมุนไพรที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ หรืออาจารย์ที่ได้ประสาทความรู้ และเวทมนต์คาถาอาคม โดยการถ่ายทอดสืบต่อกันมา หมอยาสมุนไพรและใช้คาถาเสกเป่า หรือสวด และมีพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ประกอบเล็กๆ น้อยๆ คาถาอาคมจะมีผลต่อการรักษา หรือไม่ก็ไม่อาจพิสูจน์ได้ด้วยตาหรือการสัมผัส แต่อย่างน้อยอาจมีผลทางจิตใจของผู้ป่วย

4.2 หมอกระดูก หมายถึง หมอจอดกระดูก หมอน้ำมันดี หมอน้ำมันหอม หมอน้ำมัน หมอเป่า ซึ่งมีวิธีการรักษาตามชื่อของหมอ รักษาโรคที่เกิดจากอุบัติเหตุ เช่น ช้ำในกระดูกหัก ตกจากที่สูง เป็นต้น วิธีการรักษาของหมอประเภทนี้อาจจะใช้สมุนไพร ยาตั้ง น้ำมัน มะพร้าว น้ำมันงา น้ำมันดี คาถา ประกอบการรักษา

4.3 หมอนวด หมายถึง หมอพื้นบ้านที่ทำการนวดเป็นหลักในการรักษาโรค ซึ่งบางทีอาจจะนวดอย่างเดียว บางรายสัก ใช้สมุนไพร ยาอื่นๆ ร่วมในการรักษาด้วย การนวดอาจจะใช้อุปกรณ์ เช่น ไม้้นมสาว เหล็กนวด แต่ส่วนใหญ่ จะใช้นิ้วมือ อุ้งมือ ข้อศอก เข่า ของหมอนวด ผู้ป่วยในบางท้องถิ่นอาจเรียกหมอนวดว่า หมอเอ็น

4.4 หมอตำแย หมายถึง มอที่ทำการดูแลและรักษาหญิงก่อนคลอดบางรายทำการคลอด อย่างเดียว บางรายใช้สมุนไพรซึ่งส่วนใหญ่ใช้ต้มกินหลังคลอดแล้ว หมอตำแยส่วนใหญ่จะมีความรู้เรื่องนวดด้วย บางรายเป็นหมอตำแย และหมอนวด การนวดมักทำระหว่างช่วงใกล้คลอดเพราะผู้ป่วยเจ็บท้องคลอดมักมีอาการปวดหลัง ปวดเอวมาก

4.5 หมอไสยศาสตร์ หมายถึง หมอที่ทำการรักษาด้วยพิธีกรรม เวทย์มนต์ เช่น การรักษาผู้ป่วยที่มีอาการคุ้มคลั่ง ที่เรียกว่า โรคลีฬ้าหรือโรคที่เกิดจากผีทำ แบ่งเป็น 3 ประเภทคือ

- 1) หมอผี หรือหมอผีไล่ผี รักษาโรคต่างๆ ที่เกี่ยวกับความเชื่อว่ามีภูติผีทำ เช่น ผีแฉ่ง ผีปอบ ผีป่วน เป็นต้น วิธีการรักษาโดยใช้อำนาจบาปมีในตัวหมอเข้าไปปราบผี
- 2) หมอธรรม หรือหมอไล่สอง มีหน้าที่รักษาหรือตรวจโรคเพื่อหาสิ่งที่ทำให้เกิดความเจ็บป่วย ซึ่งมีสาเหตุมาจากผี และทำการรักษา หมอประเภทนี้ จะมีการรักษาโดยใช้คุณความดีของหมอหรือธรรมในตัวหมอเข้ามาปราบผี
- 3) หมอผีฟ้า มีการรักษาโดยใช้เสียงเพลง การร่ายรำเพื่อเป็นสื่อในการรักษาจะมีให้ “หมอผีฟ้า” และหมอเป่าแคน การรักษาใช้อย่างน้อย 2 คนขึ้นไป

4.6 หมอพิธีกรรม หมายถึง เป็นหมอทางพิธีกรรมต่างๆ เพื่อความเป็นอยู่เป็นสุขของครอบครัวและชุมชน มักนิยมเรียกว่าหมอสูต ซึ่งมาจากหมอสูตขวัญ ในบางท้องถิ่นจะมีเครื่องไทยทานให้หมอสูต ซึ่งมีผลต่อจิตใจและการอยู่ร่วมกันของชุมชนด้วยบทบาทอยู่ 2 อย่าง

- 1) ทำพิธีสะเดาะเคราะห์ในกรณีที่เกิดเหตุการณ์ที่ไม่น่าเกิดขึ้นหรือเหตุผิดปกติ เช่น ภูเข้าบ้าน ลิงกัด สัตว์ร้าย อุบัติเหตุต่างๆ เป็นต้น
- 2) ทำพิธีให้เป็นสิริมงคล เช่น ทำบุญขึ้นบ้านใหม่ บุญบวง แดงงาน ขึ้นเสาเรือน บุญคูณลาน

การตอบแทนการรักษาของหมอยาพื้นบ้านอีสานนั้นมีลักษณะขึ้นอยู่กับที่ได้รับ การถ่ายทอดจากอาจารย์ หรือบรรพบุรุษกระทำสืบทอดกันมา เรียกว่า ค่าคาย หรือบางท่านก็ไม่เรียกจ่ายค่าตอบแทนอาจเนื่องมาจากครูบาอาจารย์ไม่ให้เรียกเก็บ หรือต้องการทำการรักษาเป็นวิทยาทาน

คายหรือค่าตอบแทน สำหรับหมอปลงคาย ตั้งคาย สมมาสำหรับหมอตำแย

สำหรับหมอยาที่รักษาโรคลักขัยไข้เจ็บอันเนื่องมาจากสาเหตุของธรรมชาติ เมื่อผู้ป่วยหายแล้วจึงมาปลงคาย ส่วนหมอที่รักษาโรคลักขัยไข้เจ็บอันเนื่องมาจากสาเหตุเหนือธรรมชาติจะต้องตั้งคายก่อนประกอบพิธีกรรม ส่วนคำว่า สมมา คือ ถือเป็นการตอบแทนบุญคุณที่ใช้เฉพาะกับหมอตำแย เมื่อแม่ลูกอ่อนมีกำลังวังชาแล้ว จะนําน้ำหอมจันทร์หา พร้อมทั้งเงินค่าตอบแทนมอบให้หมอตำแยหรือสมมาหมอตำแย

ปัญหาของหมอยาอีสานพื้นบ้าน

สถานการณ์ของหมอยาพื้นบ้านอีสานในปัจจุบัน พบว่ากำลังลดลง อาจมีสาเหตุเนื่องมาจาก

1. ตัวหมอเอง ไม่ต้องการที่จะถ่ายทอดองค์ความรู้ดังกล่าวสู่คนรุ่นหลัง มีหลายรายที่ความรู้ดังกล่าวหายไปพร้อมกับชีวิตของหมอยา
2. ขาดผู้สืบทอด เนื่องจากสถานะเศรษฐกิจ คนหนุ่มสาวนิยมเข้าไปทำงานในตัวเมือง และการรักษาแบบนี้ไม่ค่อยเป็นที่นิยม
3. บริเวณเก็บตัวยาสุมไพรลดน้อยลง เพราะการทำลายพื้นที่ป่า ดังนั้นสมุนไพรบางอย่างจึงสูญหาย หมอยาพื้นบ้านต้องการออกไปแสวงหาจากแหล่งอื่น อาจทำให้เกิดความท้อแท้และเลิกทำการรักษาไป
4. การไม่รู้ชื่อสมุนไพรหมอยาพื้นบ้านทำให้เกิดความกลัวในการประกอบอาชีพ หรือถูกผู้ไม่หวังดีหลอกลวงทำให้เกิดความเสียหายจนต้องเลิกรักษาให้กับผู้ป่วย

ความแตกต่างของการรักษาแบบการแพทย์แผนไทย กับการรักษาแบบพื้นบ้านอีสานจากหนังสือ กกยาอีสาน จัดพิมพ์โดยมูลนิธิมหิดล (2543) ได้ให้ข้อคิดเห็นถึงความแตกต่าง ไว้ดังนี้

การรักษาแบบการแพทย์แผนไทยนั้นส่วนใหญ่จะใช้ทฤษฎีเรื่องธาตุทั้ง 4 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ที่ประกอบกันเป็นร่างกาย ถ้าธาตุทั้ง 4 อยู่ในสภาพที่ไม่สมดุลแล้วร่างกายของเราก็จะเกิดความเจ็บป่วยสาเหตุของการเกิดโรคนั้นมีหลายสาเหตุ เรียกว่า สมุฏฐาน นอกจากสมุฏฐานแล้วสาเหตุของการเกิดโรคยังมีสาเหตุมาจากพฤติกรรมต่างๆ ที่ไม่เหมาะสม เช่น ทำงานหนักเกินไป หรือนอนน้อย ส่วนการปรับธาตุจะใช้สมุนไพรเป็นหลักในการรักษา และการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรในรูปของตำราส่วนการแพทย์พื้นบ้านอีสานนั้น จะใช้สมุนไพรเป็นหลักเช่นเดียวกัน แต่จะไม่ใช้ทฤษฎีธาตุทั้ง 4 เข้ามาเป็นตัวกำหนดในการรักษา

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยองค์ความรู้ทางการแพทย์และยาพื้นบ้านอีสานในแง่ปริมาณมีน้อย เนื่องจากผลการศึกษาส่วนใหญ่ให้คำตอบแทนค่อนข้างชัดเจนว่าหมอยาพื้นบ้านอีสานมีบทบาทสำคัญในการดูแลสุขภาพของประชาชน ส่วนใหญ่นำการศึกษาทางสังคมศาสตร์เน้นที่ระบบการแพทย์พื้นบ้านอีสานที่มีเนื้อหาครอบคลุมทั้งในส่วนของหมอยาพื้นบ้าน องค์ความรู้ทางการแพทย์พื้นบ้านวิธีการรักษา และความพึงพอใจของผู้ป่วยที่มารับบริการ

ปรีชา อุตระกุล (2531) และวุฒิ พระภูจำนงค์ (2534) ทำการศึกษาเกี่ยวกับหมอยาพื้นบ้านมีบทบาทต่อสังคมหลายด้าน บทบาทโดยตรงคือเป็นผู้อาวุโสของหมู่บ้าน เป็นผู้นำทางพิธีกรรม บทบาทโดยอ้อมคือการเป็นหมอ และยังมีบทบาทในการสร้างคุณภาพของชุมชน ทั้งในด้าน

สภาพแวดล้อมและขนบธรรมเนียมประเพณี ผู้ป่วยที่มารับบริการจากหมอพื้นบ้านอีสาน พบว่า เมื่อเจ็บป่วยเล็กๆ น้อยๆ จะใช้สมุนไพรท้องถิ่น รักษาตามความรู้และประสบการณ์ที่ได้จากบรรพบุรุษ หากรักษาไม่หายจะปรึกษาหมอแผนโบราณ หมอพระ ซึ่งอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน หากไม่ดีขึ้นจะพึ่งยาชุดจากร้านขายยา หรือไปหาหมอแผนปัจจุบัน ถ้าหมอแผนปัจจุบันรักษาไม่หายชาวบ้านจะหันมาพึ่งหมอพื้นบ้านที่เป็นที่พึ่งสุดท้าย

กุสุมา ชูศิลป์ และคณะ, 2532. พบว่าการรักษาโรคของคนอีสานมีความหลากหลายแตกต่างกันตามวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น เช่น ในชุมชนไทย-ลาว ไทย-เขมร ไทย-ส่วย ไทย-กูไท เป็นต้น พิธีกรรมและขั้นตอน การรักษาของหมอแต่ละประเภทแตกต่างกันตามความเชื่อเกี่ยวกับสาเหตุจากการเจ็บป่วยนั้นๆ

มณฑิรา เขียวยิ่ง และคณะ, 2534. ได้ศึกษาองค์ความรู้ด้านความเชื่อเรื่องอาหารและการปฏิบัติตนระหว่างการอยู่ไฟหลังคลอดของมารดา หลังคลอดชาวอีสานพบว่าการอยู่ไฟหลังคลอดเป็นการฟื้นฟูเพื่อให้ร่างกายแข็งแรง อายุยืนไม่เจ็บป่วย การอาบน้ำสมุนไพรทำให้เลือดลมไหลเวียนดี การกินอาหารแห้งทำให้มดลูกแห้ง และเข้าอุ้งเร็ว ศึกษาตำรับยาพื้นบ้านอีสาน ส่วนอุษา กลิ่นหอม (2538) ทำการศึกษาพบว่าตำรับยาส่วนใหญ่บันทึกเป็นภาษาท้องถิ่น เน้นตำรับบำรุงโลหิตสตรี/ บำรุงน้ำนม และแก้อาการตกเลือดในแต่ละตำรับใช้พืชตั้งแต่ 1-27 ชนิด ส่วนใหญ่ใช้หลายชนิดรวมกัน และทำการศึกษาด้านยาแก้พิษงูที่นิยมใช้เดี่ยวๆ การใช้ยามี 5 แบบ คือ ดั้น บด ผ่น แช่ และคั้น

วุฒินันท์ พระภูจันงค์, 2534. ศึกษาเกี่ยวกับผู้ป่วยที่มารับบริการจากหมอพื้นบ้านอีสาน พบว่า เมื่อเจ็บป่วยเล็กๆ น้อยๆ จะใช้สมุนไพรท้องถิ่น รักษาตามความรู้และประสบการณ์ที่ได้จากบรรพบุรุษ หากรักษาไม่หายจะปรึกษาหมอแผนโบราณ หมอพระซึ่งอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน หากไม่ดีขึ้นจะพึ่งยาชุดจากร้านขายยา หรือไปหาหมอแผนปัจจุบัน ถ้าหมอแผนปัจจุบันรักษาไม่หายชาวบ้านหันมาพึ่งหมอพื้นบ้านที่เป็นที่พึ่งสุดท้าย

ปรีชา พิณทอง, 2535. รวบรวมและพิมพ์เป็นภาษาไทยเท่าที่ตรวจพบ ได้แก่ ตำรับยาโบราณ ที่ใช้ในการรักษาโรคต่างๆ ดังนี้ - ใช้หมากไม้ โรคทราง โรคประดงกินผิด โรคผี โรคทำมะลา โรคสะดวง โรคกระสุน โรคกะยือ โรคสะเออะ โรคเจ็บ-ปวด โรคที่เกี่ยวกับเลือด โรคฟกคั่ว โรคตา หู จมูก โรคสารบาบ โรคหมักหมัน สัตว์มีพิษขบ กัด ตอด ปักแทง โรคมะเร็ง โรคบุรุษ โรคไอ โรคเกี่ยวกับของเบื้อเมา โรคจีหิด จักลาก จี้นาค จี้อื่น โรคหวัด

เพ็ญนภา ทรัพย์เจริญ, 2537. ศึกษาตำรับยาทั้งมวลของพ่อใหญ่จารย์เคน ลาวงศ์ บันทึกลงเป็นภาษาธรรม และได้รับการถอดความเป็นภาษาไทยเพื่อทำการเผยแพร่ให้กับชนรุ่นหลังต่อไป

เสาวภา พรศิริพงษ์ และทิพย์ อุสุภรัตน์, 2538. ศึกษาด้านภูมิปัญญาของยาพื้นบ้านอีสาน กรณีของพ่อใหญ่จารย์เคน ลาวงศ์ พบว่าหมอยาที่เก่งและเป็นที่ยอมรับของชุมชนต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ในการวินิจฉัยโรค มีตัวยาดี มีมนุษยสัมพันธ์ดี ไม่ทุจริตค่ารักษาพยาบาลและรู้จักเอาอกเอาใจคนไข้

อรทัย รวยจิณ, 2539. ศึกษาเกี่ยวกับหมอยาพื้นบ้านอีสานพบว่า มูลเหตุที่สนใจเป็นหมอ เพราะมีคนเลื่อมใสและเห็นคุณค่าเกือบครึ่งหนึ่งมีบรรพบุรุษเป็นหมอยา และเคยรักษาแล้วได้ผลดี

รุจินารด อรรถสิทธิ์ และคณะ, 2539. ศึกษาพบว่าหมอยาพื้นบ้านอีสานแต่ละคนมีตำรับยาที่ใช้บ่อยคนละ 1-10 ตำรับ ยาใช้และเก็บเองและซื้อจากร้านขายยาแผนโบราณบางส่วน

ชมรมภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสาน, 2539. ทำการศึกษารวบรวมตำรับยาพื้นบ้านอีสาน หมอยาพื้นบ้าน: กรณีศึกษาหมอยาจารย์เคน ลาวงศ์ และหมอยาท่านอื่นที่เกี่ยวข้องในการรักษา และตำรับยาที่ใช้ในการรักษาโรคต่างๆ

พิสิทธิ์ บุญไชย, 2539. ทำการวิจัยเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพโดยใช้สมุนไพรของชาวผู้ไท จังหวัดอำนาจเจริญ พบว่า ชาวผู้ไทและหมอยาสมุนไพรนิยมใช้ยาสมุนไพรที่ได้จากต้นไม้ในส่วนที่เป็นแก่น ราก หรือเปลือก มาทำเป็นยารักษาโรค และได้จากสัตว์และแร่ธาตุก็สามารถนำมาทำยาได้เพียงส่วนน้อย วิธีการปรุงยานิยมต้มสำหรับดื่ม การแช่สำหรับดื่ม หรืออาบ การฝนผสมน้ำสำหรับดื่มหรือทา ส่วนแหล่งของสมุนไพรนั้นได้จากบริเวณทั้งใกล้และไกลหมู่บ้าน และมีหมอยาสมุนไพรบางคนปลูก สมุนไพรใช้เอง เพราะปัจจุบันสมุนไพรกำลังจะหมดไป และครัวเรือนต่างๆ ได้ปลูกสมุนไพรไว้ตามบ้านเพื่อง่ายต่อการนำมาใช้ กลุ่มอาการที่รักษาได้แก่ ระบบทางเดินอาหาร ทางเดินหายใจ ระบบไหลเวียนโลหิต ระบบปัสสาวะ ระบบผิวหนัง ระบบสืบพันธุ์ ส่วนอาการของโรคธรรมดา ได้แก่ การรักษาแมลงสัตว์กัดต่อย อุบัติเหตุ กระจกหัก และการดูแลผู้หญิงหลังคลอดใหม่ๆ

สถาบันแพทย์แผนไทย, 2539. พบว่าหมอยาพื้นบ้านอีสานเป็นบุคคลที่ได้เรียนรู้ระบบการรักษาโรคแบบประสบการณ์ได้รับการยอมรับเชื่อถือจากชุมชนให้เป็นผู้ดูแลรักษาสุขภาพและเป็นผู้ที่มีความรู้เรื่องยาอีสานเป็นอย่างดี ส่วนใหญ่มีบรรพบุรุษเป็นหมอยาพื้นบ้าน มีการใช้ทฤษฎีทางการแพทย์ที่เป็นแบบแผนมีการสืบทอดความรู้และประสบการณ์ โดยการบันทึกในคัมภีร์ ใบลาน สมุดข่อย หรือตำรับยาแบบเก่า และโดยวิธีการบอกเล่าสั่งสมมาเป็น “ยาอีสาน” อันทรงคุณค่า

สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดยโสธร, 2539. ทำการศึกษาด้านแหล่งสมุนไพรธรรมชาติ การทำงานของแพทย์แผนไทยจังหวัดยโสธร ข้อมูลวัฒนธรรมการคลอดพื้นบ้านอีสาน ตำรับยาอีสาน ที่ใช้ได้ผลดี ศัพท์พื้นบ้านอีสาน ความหมายของโรค ไม้พื้นบ้าน ทำเนียบหมอยายโสธร และข้อคิดเห็นจากหมอยาพื้นบ้าน

มูลนิธิประไพ วิริยะพันธุ์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม โครงการสมุนไพรเพื่อการพึ่งพาตนเอง มูลนิธิสุขภาพไทย และมูลนิธิสาธารณสุขกับการพัฒนา, 2540. ทำการสัมมนาเรื่อง ยาอีสาน ระหว่างวันที่ 3-4 พฤษภาคม 2540 ณ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อการถ่ายทอดประวัติศาสตร์ความเป็นมาของอีสานทั้งทางโบราณคดี และประวัติศาสตร์ ความเป็นมาและความหลากหลายของยาภาคกลาง และยาอีสานลักษณะเฉพาะของยาอีสาน และบทบาทหน้าที่ในแต่ละศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับยาอีสาน

วงศ์สถิตย์ ฉั่วกุล และนพมาศ สุนทรเจริญนนท์, 2540. ได้สำรวจสมุนไพรในจังหวัดอุบลราชธานี โดยการสัมภาษณ์ หมอยาพื้นบ้านเกี่ยวกับการใช้ชื่อพื้นเมือง ส่วนที่ใช้ทำยา รวมทั้งสรรพคุณวิธีใช้ เก็บตัวอย่างสมุนไพรจัดทำเป็นตัวอย่างพืชแห้ง ตรวจเอกลักษณ์รูปวิธาน และเปรียบเทียบตัวอย่างพืชที่พิพิธภัณฑ์พืชของกรมวิชาการเกษตรและกรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์รวบรวมพันธุ์ได้ทั้งหมด 183 ชนิด จำแนกเป็นพืชใบเลี้ยงคู่ 160 ชนิด พืชใบเลี้ยงเดี่ยว 20 ชนิด และพืชเมล็ดเปลือย 3 ชนิด วงศ์พืชสมุนไพรที่พบมากที่สุดคือ Rubiaceae ทั้งหมด 21 ชนิด ในปี 2541 วงศ์สถิตย์ ฉั่วกุล และพร้อมจิต ศรีลัมพ์ ทำการศึกษาเช่นเดียวกันนี้พบพรรณพืชทั้งหมด 180 ชนิด จำแนกเป็นใบเลี้ยงคู่ 147 ชนิด พืชใบเลี้ยงเดี่ยว 19 ชนิด และพืชเมล็ดเปลือย 1 ชนิด วงศ์ที่มีพืชสมุนไพรมากที่สุดคือ Fabaceae 16 ชนิด และในปีเดียวกัน (2542) วงศ์สถิตย์ ฉั่วกุล ทำการศึกษาและมีการเปรียบเทียบตัวอย่างพืชเพิ่มเติมที่พิพิธภัณฑ์ปารีส ประเทศฝรั่งเศส สามารถรวบรวมพันธุ์พืชได้ทั้งหมด 77 ชนิด ซึ่งจำแนกเป็นพืชใบเลี้ยงเดี่ยว 77 ชนิด เป็นพืชใบเลี้ยงคู่ 61 ชนิด พืชใบเลี้ยงเดี่ยว 13 ชนิด และเฟิร์น 3 ชนิด วงศ์ที่มีพืชสมุนไพรมากที่สุด คือ Fabaceae 12 ชนิด พบพืชที่ยังไม่มีการบันทึกว่าเป็นพืชสมุนไพร 27 ชนิด พบพืชใหม่ในประเทศไทย 3 ชนิด คือ เสน่ห์จันทร์ดงผู้ (*Dopatuim acutifolium* Bonati) จำปาน้ำ (*Pogostemon globulosus* Chuakul) และหญ้าผากดิน (*Lindernia aculeata* Yamazaki) และพืชที่คาดว่าจะป็นชนิดใหม่ของโลก 1 ชนิด ได้แก่ เข็มบะ หรือเข็มแดง (*Lindernia* sp.) อยู่ระหว่างการดำเนินการหารายละเอียด

ถวิล ชนะบุญ 2541. ทำการศึกษาดำรับยา 3 เล่ม คือคุณพ่อบุญเกิด ปิตตานนท์ ท่านพระครูโกวิทย์ จันทคุณ เจ้าคณะตำบลพระธาตุ อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งทำการบันทึกไว้เป็นภาษาถิ่น ส่วนท่านสุดท้ายคือ ท่านอาจารย์ปรีชา พิณทอง ทำการบันทึกไว้เป็นภาษาท้องถิ่น จากตำรับยาทั้ง 3 เล่ม ทำการเลือกตำรับยาเพื่อทำการศึกษาทั้งหมด 16 อาการ 125 ตำรับได้ด้วยยาสมุนไพรที่เป็นพืชทั้งสิ้น 190 ชนิด 85 วงศ์ ด้วยส่วนใหญ่จะได้มาจากวิธีการต้ม บด ผ่น แช่ เป่า ลูกลอง และทา

พิสิฐ บุญชัย, 2541. ทำการศึกษายาสมุนไพรกับวิถีชีวิตของชาวอีสาน โดยทำการเลือก ศึกษาตามกลุ่มชาติพันธุ์ ที่พบในภาคอีสาน เช่น กลุ่มไทย-ลาว ผู้ไทย ฉ้อ และเขมร จากหมอสุมุนไพรทั้งหมด 10 ท่าน พบว่าส่วนใหญ่หมอยาจะทำการศึกษารเรียนรู้จากประสบการณ์จริง ซึ่งได้รับการถ่ายทอดจากครูบาอาจารย์ หรือพ่อแม่ ญาติพี่น้อง หมอยาต้องปฏิบัติตนอยู่ในศีล ก่อนทำการรักษาต้องมีพิธียกครูก่อนรักษา แต่ปัจจุบันไม่ค่อยเคร่งครัด ความเชื่อดั้งเดิมการเก็บสมุนไพรต้องเก็บในวันอังคาร และไม่ให้เงาทับต้นยาสมุนไพร แต่ปัจจุบันแหล่งสมุนไพรเริ่มลดน้อยลงมีผลกระทบต่อการใช้ยาสมุนไพร และภูมิปัญญาด้านนี้

สมบัติ ประภาวิชา ถวิล ชนะบุญ สุภารัตน์ ถนนแก้ว และรัชณี ขัดสีใส, 2542. ทำการศึกษาสารวจและจัดสัมมนาเพื่อแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ และตรวจสอบข้อมูลที่ทำ การสัมภาษณ์ศึกษาวิจัย ได้คำรับยาทั้งหมด 91 คำรับ 47 อาการโรค โดยแบ่งเป็นรายจังหวัด ดังนี้ จังหวัดมหาสารคาม 41 คำรับ จังหวัดขอนแก่น 33 คำรับ และจังหวัดร้อยเอ็ด 17 คำรับ

สมบัติ ประภาวิชา ถวิล ชนะบุญ รัชณี ขัดสีใส และคมกริช วงศ์คำคำ, 2543. ทำการศึกษาสารวจ และจัดสัมมนาเพื่อแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ และตรวจสอบข้อมูลที่ทำ การสัมภาษณ์ศึกษาวิจัย ได้คำรับยาทั้งหมด 203 คำรับ 47 อาการโรค โดยแบ่งเป็นรายจังหวัด ดังนี้ จังหวัดบุรีรัมย์ 112 คำรับ 72 โรค จังหวัดสุรินทร์ 57 คำรับ 57 โรค และจังหวัดศรีสะเกษ 34 คำรับ

สถาบันการแพทย์แผนไทย, 2544. ทำการสัมมนาเครือข่ายหมอยาพื้นบ้าน ระหว่างวันที่ 6-8 เมษายน 2544 ณ ศาลาประชาคม จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งมีเนื้อหาสาระเพื่อประสานความร่วมมือ ในการจัดตั้งและพัฒนาเครือข่ายหมอยาพื้นบ้านและกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิอื่นๆ เพื่อรองรับการดำเนินการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ และกิจกรรมในการดูแลสุขภาพแบบพื้นบ้านไทย เพื่อให้เกิดการรวบรวมสรุป และมีการนำไปใช้อย่างเหมาะสม และเป็นเวทีในการแสดงความคิดเห็นของบุคคลที่เกี่ยวข้อง

Chuckle และ Sara lamp, 1999. ทำการสัมภาษณ์ชาวไทลื้อ ที่บ้านพุกาม อำเภอพัทลุง จังหวัดน่าน และเก็บตัวอย่าง และจำแนกพรรณไม้สมุนไพร พบสมุนไพรทั้งหมด 123 ชนิด ใน 58 แฟ้มมีลิ มี 16 ชนิด ที่พบเป็นครั้งแรก เป็นพืชใบเลี้ยงคู่ 104 ชนิด ใบเลี้ยงเดี่ยว 15 ชนิด เป็นพืชเมล็ดเปลือก 1 ชนิด และเฟิร์น 3 ชนิด

Chuakul and Saralamp, 2000. ทำการเก็บตัวอย่างพืชสมุนไพรที่ภูเขียวจังหวัดชัยภูมิ ทำ การสัมภาษณ์ ชาวบ้าน และเก็บตัวอย่างพรรณไม้ และทำการจำแนก พบว่ามีพรรณไม้ทั้งหมด 254 ชนิด เป็นพืชใบเลี้ยงคู่ 209 ชนิดใบเลี้ยงเดี่ยว 36 ชนิด เป็นพืชเมล็ดเปลือก 4 ชนิด และเฟิร์น 4 ชนิด และไลเคน 1 ชนิด

Chuakul, 2000. ทำการศึกษาริมนนใหญ่ถนนเขาใหญ่ อำเภอภูเขียว อำเภอสีคิ้ว และ
อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา ประเทศไทย โดยการสัมภาษณ์หมอยาพื้นบ้านเกี่ยวกับ
สมุนไพรที่ใช้ ได้สมุนไพรทั้งหมด 69 ชนิด เป็นพืชใบเลี้ยงคู่ 55 ชนิด ใบเลี้ยงเดี่ยว 11 ชนิด และ
เฟิร์น 4 ชนิด สมุนไพร จำนวน 43 ชนิด ใช้ในรูปตำรับยา และอีก 26 ชนิด ใช้ในรูปสมุนไพรเดี่ยว

Chuakul, 2000. ทำการสัมภาษณ์หมอยาพื้นบ้านที่อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่า
สมุนไพรทั้งหมด 59 ชนิด มี 12 ชนิด ที่เพิ่งค้นพบในประเทศไทย เป็นพืชใบเลี้ยงคู่ 47 ชนิด พืชใบ
เลี้ยงเดี่ยว 8 ชนิด และเป็นพืชเมล็ดเปื้อย 1 ชนิด สมุนไพร

บทที่ 3

บริบทชุมชน

3.1 สภาพพื้นที่

3.1.1 ประวัติศาสตร์ชุมชน

ประวัติความเป็นมาของบ้านเชียงเหียน ในปัจจุบันยังไม่มีหลักฐานที่พอจะยืนยันได้ว่าสร้างมาแต่เมื่อใด จากหลักฐานทางโบราณคดีก็พอสามารถยืนยันได้ว่า บริเวณพื้นที่ดินแห่งภาคอีสานเคยมีมนุษย์อาศัยมาช้านานแล้ว ได้มีการพัฒนาความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น เช่นการขุดคูน้ำ คันดิน ล้อมรอบบริเวณที่อยู่อาศัยซึ่งเป็นการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติในขณะนั้นพอจะกล่าวได้ว่า บริเวณแห่งนี้ได้มีชุมชนตั้งอยู่อาศัยมานานแล้วแต่ไม่สามารถระบุชัดเจนลงไปเมื่อประมาณปีใด พ.ศ. ใดเท่านั้น

บ้านเชียงเหียนในสมัยขอม บ้านเชียงเหียนหรือเมืองเชียงเหียนในอดีต ครั้งแรกดินแดนแห่งนี้เคยเป็นดินแดนของประเทศลาวมาก่อน ในสมัยนั้นประเทศลาวมีอำนาจในการปกครองดินแดนของอีสานมานานนับหลายร้อยปีผ่านมาแล้ว แต่ในสมัยนั้นมีชนสองเชื้อชาติที่มีความสัมพันธ์กันมาก คือ ขอม หรือ เขมรและลาวต่อมาชนชาติขอมก็ได้มีอำนาจเหนือลาว ได้เข้ายึดครองแผ่นดินที่ลาวไว้ในปกครองของตน ฉะนั้นดินแดนของภาคอีสานบางส่วนจึงตกเป็นของขอม ชนชาติขอมมีความเจริญรุ่งเรืองมากและมีอำนาจเหนือกว่าพวกลาวในดินแดนอีสานขณะนั้นซึ่งหลักฐานที่สำคัญที่ขอมได้สร้างเอาไว้ให้เห็นอยู่บ้างในดินแดนของภาคอีสานในปัจจุบัน เช่น กู่บ้านเขวที่ขอมได้สร้างไว้ในอดีต สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นสถานที่ปฏิบัติกิจทางศาสนาพราหมณ์ (ซึ่งเปรียบเทียบกับศาสนาพุทธแล้ว สันนิษฐานว่าน่าจะเป็น "วัด") เพราะสมัยนั้นศาสนาพุทธยังคงไม่เผยแพร่เข้ามาถึงดินแดนส่วนนี้เมื่อเปรียบเทียบกับศิลปะต่าง ๆ ที่มีอยู่ในแถบภาคอีสาน

เมื่อนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญในด้านโบราณคดีโดยท่านศาสตราจารย์ หม่อมเจ้า สุภัทดิศ ดิศกุล ท่านได้กล่าวว่า ในช่วงที่ศาสนาพุทธได้เข้ามาเจริญในประเทศไทยแล้ว ซึ่งในช่วงระหว่างพุทธศตวรรษที่ 16 ได้กล่าวถึงวัฒนธรรมเขมร หรือขอมในประเทศไทย ที่มีหลักฐานอยู่ในปัจจุบันเป็นหลักฐานประกอบกับผลการศึกษาของนักวิชาการทั่วชาวไทยและชาวต่างประเทศซึ่งได้ศึกษาค้นคว้ามาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งมีหลักฐานประเภทจารึกและเอกสารของต่างชาติ หลักฐานการตั้งชุมชน หลักฐานที่เกี่ยวกับศิลปะโบราณวัตถุต่าง ๆ ที่มีอยู่ในประเทศไทย ก็แสดงว่าศาสนาพุทธได้เข้ามาในดินแดนประเทศไทยแล้ว และอาจจะเข้ามาก่อนช่วงนี้ก็ว่าได้ สันนิษฐานตามวัฒนธรรมเขมรที่รุ่งเรืองในพุทธศตวรรษที่ 16 เป็นข้อสังเกตเปรียบเทียบกับ "กู่" ที่มีอยู่ในแถบภาคอีสาน

หลักฐานอีกชิ้นหนึ่งคือหลักฐาน จากนิยายปรัมปราของปรางค์กู่บ้านเขวที่ได้เล่าสืบต่อกันมา ซึ่งได้รับความอนุเคราะห์ บอกเล่าจากพระอริยานุวัตร เขมจารี เจ้าอาวาสวัดมหาชัยได้เล่าว่าตำนานหรือนิยายปรัมปราที่เกี่ยวกับการสร้างปรางค์กู่บ้านเขว เป็นเรื่องที่สัมพันธ์เกี่ยวกับวรรณกรรมท้องถิ่น เรื่องผาแดงนางไอ่ซึ่งในเรื่องนิยายปรัมปราจะเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันในแถบภาคอีสาน ซึ่งจะกล่าวถึงเมืองต่าง ๆ ไว้หลายเมืองคือ เมืองหนองหานหลวง จังหวัดสกลนคร หนองหานน้อย อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี เมืองคันธาร อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เมืองหงส์ เมืองทอง จังหวัดร้อยเอ็ด เมืองฟ้าแดด เมืองสงยาง จังหวัดกาฬสินธุ์ เมืองพางพินนาทหรือ เมืองเชียงเหียน

บ้านเชียงเหียนเคยเป็นชุมชนโบราณมาแล้ว ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ในแถบดินแดนภาคอีสาน ซึ่งจะเห็นได้จากการขุดค้นทางโบราณคดี ก็พบโบราณวัตถุ เป็นจำนวนมาก ทั้งนี้ได้มีการกำหนดอายุโบราณวัตถุที่ค้นพบจากบริเวณเมืองโบราณ เมืองเชียงเหียน เมืองฟ้าแดดสงยางจัดเป็นโบราณวัตถุแบบทวารวดี มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 14 ส่วนเมืองพางพินนาท ซึ่งชาวบ้านแถบนี้เชื่อว่า เป็นบริเวณบ้านเชียงเหียนในปัจจุบัน เป็นบริเวณเมืองเชียงเหียนนี้ เจ้าอ้ายเพชรอณิกผู้สร้างปรางค์กู่ บ้านเขว เป็นผู้ปกครองมาก่อน ในปัจจุบันบริเวณบ้านเชียงเหียนยังคงเหลือร่องรอยของเมืองโบราณให้เห็นอยู่บ้าง เป็นต้นว่า มีเนินดินขนาดใหญ่ มีคูน้ำคันดินล้อมรอบถึงสองชั้นมีผังเมืองเป็นรูปทรงกลมค่อนข้างจะเป็นรูปทรงรีมาก เมื่อปี พ.ศ. 2523 โครงการโบราณคดี ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กองโบราณคดี กรมศิลปากรร่วมกับมหาวิทยาลัยโอทาโก ประเทศนิวซีแลนด์ ได้ทำการสำรวจและขุดค้นโบราณคดี บริเวณเมืองเชียงเหียนเก่า ทั้งบริเวณที่สันนิษฐานกันว่าเป็นบริเวณที่เป็นวัดเก่า ของเมืองเชียงเหียน ซึ่งเป็นบริเวณที่มีเนินดินสูงสุดภายในหมู่บ้าน จากการสำรวจขุดค้นก็ได้พบโบราณวัตถุที่เป็นหลักฐานทางโบราณคดี เป็นจำนวนมาก เช่นเครื่องมือที่ทำจากกระดูกสัตว์ กำไลสำริด เบ็ดตกปลาทำจากโลหะสำริด เศษภาชนะดินเผา และโครงกระดูกมนุษย์ด้วย

จากการกำหนดอายุที่พบจากการสำรวจและขุดค้นทางโบราณวัตถุในเบื้องต้น พบว่ามีอายุประมาณ 1,000 - 2,000 ปีผ่านมาแล้ว เป็นชุมชนที่มีการพัฒนาการมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ จนถึงสมัยประวัติศาสตร์ จากข้อมูลหลักฐานจากนิยายปรัมปราเกี่ยวกับปรางค์กู่บ้านเขว และโบราณสถานต่าง ๆ ที่มีอยู่ในเขต จังหวัดมหาสารคาม และจังหวัดใกล้เคียงที่อยู่ในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่แสดงให้เห็นว่า วัฒนธรรมขอมได้เข้ามาเจริญรุ่งเรือง ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 14 ดังกล่าวมาแล้ว แต่พ่อสังข์ รัตนพลแสน ได้กล่าวว่า ขอมได้นำศาสนาพราหมณ์เข้ามาเพื่อเป็นหลักปฏิบัติ และได้ยึดเอาศาสนาพราหมณ์เป็นหลักปฏิบัติสืบมา การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ทางศาสนาแล้วแล้วแต่เป็นของศาสนาพราหมณ์ ตามข้อสันนิษฐานของพ่อสังข์ รัตนพลแสน ท่านได้ตั้งข้อสันนิษฐานว่า พวกขอมเขาคงจะนับถือศาสนาพราหมณ์เป็นศาสนาเดิมอยู่แล้ว จึงได้นำศาสนาพราหมณ์เข้ามาเป็นหลักปฏิบัติสำหรับพวกขอมในขณะนั้น แต่ในช่วงนี้เมื่อเปรียบเทียบกับช่วงที่กล่าวถึงวัฒนธรรมรุ่งเรืองในประเทศไทย ในพุทธศตวรรษที่ 14 และ 16 ว่าในช่วงนี้ศาสนา

พุทธได้เข้ามาเจริญรุ่งเรืองในประเทศไทยแล้วในระหว่างนี้เองที่ขอมได้สร้างสิ่งต่าง ๆ เอาไว้ที่ได้กล่าวถึงตอนต้น ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 14-16 เป็นประการสำคัญที่ขอมมองเห็นว่าศาสนาพุทธได้มาเจริญในภาคอีสานบ้างแล้วตามที่ขอมได้ครอบครองดินแดนอยู่ในขณะนั้น จนที่สุดขอมก็ได้เสื่อมอำนาจลง

เมืองเชียงเหียนสมัยขอมเสื่อมอำนาจ เมื่อขอมเริ่มเสื่อมอำนาจลง ในขณะนั้นลาวได้กลับคืนมามีอำนาจอีกครั้ง ลาวจึงได้ยึดอำนาจเอาดินแดนส่วนนี้คืนจากขอมกลับมาครอบครอง ดินแดนบริเวณลุ่มแม่น้ำชีตอนกลาง อันได้แก่อาณาเขตจังหวัดร้อยเอ็ด และมหาสารคาม รวมกันซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือภาคอีสานของประเทศไทยเป็นบริเวณที่มีการตั้งชุมชนมาตั้งแต่ครั้งอดีต จากหลักฐานทางโบราณคดี ทำให้ทราบว่าบริเวณที่ตั้งของชุมชนโบราณซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรขอมโบราณในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12 - 16 ภายหลังพุทธศตวรรษที่ 18 อาณาจักรขอมเสื่อมอำนาจลง อาณาจักรล้านช้างซึ่งก่อตั้งขึ้น ในพุทธศตวรรษที่ 19 เริ่มแผ่ขยายอำนาจเข้ามาสู่บริเวณนี้ หลังจากได้เสียอำนาจไปก็จะเห็นว่าชนทั้งสองชาติ คือ ขอมกับลาวก็ได้มีการแย่งชิงอำนาจ กันตลอดมา เป็นเวลานานหลายปีต่อมา

3.1.2 ที่ตั้ง-อาณาเขต

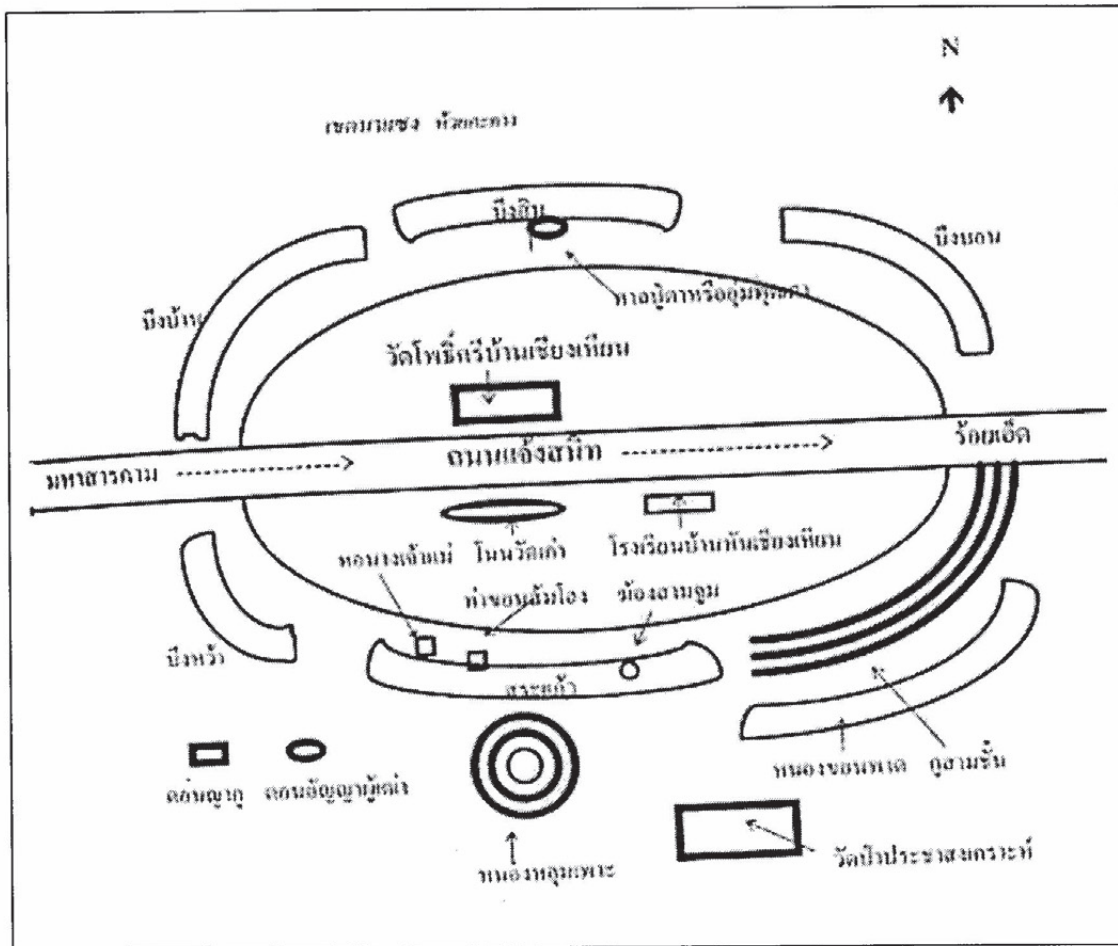
ที่ตั้งและอาณาเขตบ้านเชียงเหียน ตำบลเขวาสี อำเภอมือ จังหวัดมหาสารคาม อยู่ห่างจากอำเภอมือมหาสารคามไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ 8 กิโลเมตร แบ่งออกเป็น 3 หมู่บ้าน คือ หมู่ 3 และ 23 มีอาณาเขตก่อนมาทางอำเภอมือมหาสารคามคือทางทิศตะวันตกและหมู่ 18 อยู่ทางทิศตะวันออก โดยที่มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับบ้านกุดซุย และบ้านลาด ตำบลลาดพัฒนา อำเภอมือ จังหวัดมหาสารคาม ลักษณะพื้นที่เป็นที่ลุ่มมีลำน้ำไหลผ่าน คือ ห้วยกะคายทำให้พื้นที่ทำนาในบริเวณนี้ของบ้านเชียงเหียนส่วนใหญ่เป็นนาลุ่มน้ำท่วมทุกปีและชาวบ้านเชียงเหียนเรียกนาบริเวณนี้ว่า "นาแซง" เนื่องจากเป็นบริเวณที่มีป่าต้นแซงซึ่งเป็นพืชตระกูลเดียวกับต้นอ้อ นาที่ทำนาในบริเวณนาแซงนี้มีจำนวนไม่มากนัก

ทิศตะวันตก ติดต่อกับบ้านส้อง ตำบลตลาด อำเภอมือ จังหวัดมหาสารคาม ลักษณะของพื้นที่ในบริเวณนี้ของที่บ้านเชียงเหียนจะเป็นที่ราบทำนาได้ผลดี

ทิศตะวันออก ติดต่อกับบ้านหัน ตำบลเขวาสี อำเภอมือ จังหวัดมหาสารคาม ลักษณะของพื้นที่ติดกับหมู่บ้านคินดี ทำนาได้ผลดี

ทิศใต้ ติดต่อกับบ้านร่วมใจ ตำบลเวียงนาง อำเภอมือ จังหวัดมหาสารคาม ลักษณะของพื้นที่ในบริเวณนี้ทำนาจะเป็นที่ราบและสูงชันในบริเวณขอบของพื้นที่ การทำนาบางที่เป็นนาดอนได้ผลไม่ดีนักแต่ในบริเวณที่ราบได้ผลดี

ภาพประกอบ 1 แสดงที่ตั้ง ลักษณะบ้านเชียงเหียน

3.1.3 ลักษณะทางภูมิศาสตร์

คณะสำรวจเมืองโบราณซึ่งนำโดย อัมพัน กิจงาม ได้มาสำรวจเมืองโบราณเชียงเหียนเมื่อ เดือน มกราคม - กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2523 ได้พบเมืองโบราณรูปทรงกลม มีคูน้ำล้อมรอบ ที่เรารู้จักกันในนามเมืองเชียงเหียน ซึ่งเป็นเมืองโบราณที่มีขนาดของตัวเมือง ประมาณ 900 / 350 เมตร มีเนื้อที่ประมาณ 0.30 ตารางกิโลเมตร มีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 0.725 กิโลเมตร ตั้งอยู่ในบริเวณใกล้กับที่ราบขั้นบันไดชั้นต่ำผิวดิน และใกล้กับลำน้ำห้วยกะตาง ที่อยู่ทางทิศเหนือ ยังเป็นสาขาลำน้ำชี บริเวณในตัวเมืองโบราณเป็นเนินดินยอดเนินสูงจากระดับน้ำล้อมรอบ เป็นเพียงแห่งเดียวที่คณะผู้สำรวจได้พบเห็นในบริเวณลุ่มแม่น้ำชีตอนกลาง เพราะแหล่งโบราณคดีส่วนใหญ่ที่คณะผู้สำรวจได้ค้นพบนั้นมักจะเป็นเนินดินที่มีขนาดเล็ก ๆ มีขนาดตั้งแต่ 0.008 - 0.054 ตารางกิโลเมตร และส่วนใหญ่เคยมีชุมชนก่อนสมัยประวัติศาสตร์ เข้ามาดังถิ่นฐานอยู่ก่อนแล้วแทบทั้งสิ้น

การตั้งเมืองโบราณเชียงเหียน มีส่วนสัมพันธ์กับลักษณะภูมิประเทศ และสภาพแวดล้อม กล่าวคือ ลำน้ำชีตอนกลางไหลผ่านเขตจังหวัดมหาสารคาม เป็นตอนที่ไหลผ่านที่ราบต่ำ ตัวลำน้ำคดเคี้ยวมีการเปลี่ยนทิศทางการไหลหลายครั้งมีแอ่งน้ำขนาดใหญ่เป็นช่วง ๆ ชาวอีสานมักจะเรียกว่า "กุด" มีอยู่มากมายทั้งฝั่งเหนือและใต้ของลำน้ำในระยะห่างจากลำน้ำปัจจุบันราว 5-6 กิโลเมตรทางทิศใต้ของลำน้ำปัจจุบันอยู่แนวเดียวกันกับเมืองเชียงเหียนและที่ตั้งของศาลากลางจังหวัดมหาสารคาม จะมีร่องรอยของเมืองโบราณอยู่หลายเมือง บริเวณทิศใต้ของเมืองเชียงเหียนก็เป็นที่ดอนสลับกับพื้นราบอยู่หลายแห่งซึ่งบางแห่งก็เป็นที่ตั้งของหมู่บ้านที่เหล่านี้นเคยเป็นเมืองโบราณมาแล้วเป็นจำนวนมาก บริเวณใกล้ตัวเมืองก็มีร่องรอยของคนที่ดีออกจากตัวเมืองโบราณไปทางทิศตะวันตกผ่านบ้านสองนางใยและบ้านค้อใหญ่ ไปสู่บ้านค้อน้อย ซึ่งเป็นเมืองโบราณอีกแห่งหนึ่ง แต่สภาพภูมิเมืองลบเลือนไปหมดแล้ว สองข้างถนนโบราณสายที่มีร่องรอยของชุมชนโบราณและสระน้ำเป็นระยะ ๆ โดยเฉพาะตอนที่ 1 ใกล้กับเมืองโบราณเชียงเหียนมีสระน้ำขนาดใหญ่ และร่องรอยคันดินรูปสี่เหลี่ยมมากขึ้น

จากบริเวณที่ยอดสูงของเมืองในด้านทิศใต้ ก็ยังมีร่องรอยของทางน้ำที่ไหลผ่านที่ตั้งของเมือง ซึ่งมีเมืองล้อมรอบลงสู่ที่ราบต่ำ ทางตอนเหนือของเมืองแล้วไหลลงสู่ลำห้วยตะคาง สู่แม่น้ำชีที่ราบต่ำทางตอนเหนือของเมือง เป็นที่ราบกว้างใหญ่ ปัจจุบันเป็นที่นาไปจดกับที่ลุ่มนั้นเป็นบริเวณที่ราบของริมลำน้ำ ลำห้วย กุดหรือบึง ซึ่งเป็นทางเดินของลำแม่น้ำชี คูเมืองโบราณเมืองเชียงเหียนมีกำแพงดินล้อมรอบเมือง โดยนำดินที่ขุดขึ้นมาจากการทำร่องน้ำถมเป็นกำแพงซึ่งมีความกว้างราว 40 เมตร ถมทั้งข้างนอกและข้างใน พร้อมกับฝิคูน้ำ 2 ชั้น และคลองน้ำมี 1 คลอง ด้านตะวันออกเฉียงใต้ของเมืองพบว่ามีคูน้ำ 2 ชั้น และมีบางช่วงมีคูน้ำ 3 ชั้น เมืองเชียงเหียนมีประตูเมืองทั้งหมด 6 ประตู ลักษณะการสร้างคูน้ำล้อมรอบแหล่งโบราณคดีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเมื่อ 2000 - 1000 ปีมาแล้วนั้นอาจมีสาเหตุหลายประการคือ อาจจะเป็นคูเมืองเพื่อป้องกันการบุกรุกของข้าศึก เป็นที่กักเก็บน้ำเพื่อใช้ในการอุปโภคบริโภคของชุมชนภายในเมือง เพื่อเป็นแหล่งอาหารเป็นเครื่องหมายแสดงขอบเขตของศาสนสถานที่อยู่ภายในแหล่งโบราณคดี หรือเป็นทั้งหมดที่กล่าวมาแล้ว อันนี้เป็นปัญหาสำคัญที่ทำนายต่อผู้ที่อยากรู้อยากเห็นเป็นอย่างมาก แต่ที่คูเมืองเชียงเหียนด้านตะวันออก มีคูน้ำและคันดินขนานไปกับคูเมืองยาว 400 เมตร ภายในคูน้ำนี้มีคันดินกันเป็นช่วง ๆ บางช่วงยังมีน้ำขังอยู่ เช่นเดียวกับสระ สิ่งนี้จะแสดงถึงการมีระบบชลประทานเก็บกักน้ำไว้ใช้กันบ้างแล้ว ทางใต้ของเมืองเชียงเหียนมีสระน้ำรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสอยู่แห่งหนึ่งเป็นสระที่มีคันดินขนาดใหญ่กันเชื่อกันว่าระหว่างตัวเมืองเชียงเหียนกับที่ราบสูงของบ้านดอนบม คันดินนี้เป็นเขื่อนกั้นน้ำได้เป็นอย่างดี คือ กั้นน้ำที่ไหลมาตามช่วงที่ราบระหว่างดอนสูงของทางใต้ของเมืองให้ไหลลงสู่ที่ราบลุ่มตอนเหนือของเมืองทางมุมด้านตะวันออกพร้อมกันนั้นก็ขังน้ำเข้าเก็บกักไว้ในเมือง ตามสระน้ำ คู และคูเมืองที่กล่าวมาแล้ว บริเวณราบลุ่มตอนเหนือของเมืองยังมีร่องรอยคันดินที่ใช้ในการเก็บกักน้ำไว้ใช้เพื่อการเกษตร

3.2 สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม

3.2.1 ประชากร

จำนวนประชากรบ้านเชียงเหียนหมู่ 3 เมื่อวันที่ 10 เดือนตุลาคม พ.ศ. 2548 มีประชากรทั้งสิ้นประมาณ 778 คน โดยแบ่งออกเป็นชายจำนวน 389 และประชากรหญิงจำนวน 389 คน มีจำนวนครัวเรือน 182 ครัวเรือน

จำนวนประชากรบ้านเชียงเหียนหมู่ 18 เมื่อวันที่ 10 เดือนตุลาคม พ.ศ. 2548 มีประชากรทั้งสิ้นประมาณ 758 คน โดยแบ่งออกเป็นชายจำนวน 383 คน และประชากรหญิงจำนวน 375 คน มีจำนวนครัวเรือน 156 ครัวเรือน

จำนวนประชากรบ้านเชียงเหียนหมู่ 23 เมื่อวันที่ 10 เดือนตุลาคม พ.ศ. 2548 มีประชากรทั้งสิ้นประมาณ 384 คน โดยแบ่งออกเป็นชายจำนวน 182 คน และประชากรหญิงจำนวน 202 คน มีจำนวนครัวเรือน 93 ครัวเรือน

3.2.2 การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน

ชาวบ้านเชียงเหียนมีการตั้งบ้านเรือนแบบเรียงตามถนนภายในหมู่บ้าน และกระจายตามสายเครือข่ายตามที่ดินของตน บ้านเรือนนิยมสร้างปูนชั้นเดียว และบ้านไม้ 2 ชั้นครึ่ง ไม้ครึ่งปูน (ชั้นบนเป็นไม้ ชั้นล่างเป็นปูน) นิยมกันห้องเพียงห้องเดียวแล้วปล่อยโล่ง ชั้นล่างจะก่ออิฐและปูนซีเมนต์

ลักษณะครอบครัวแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะใหญ่ คือ ครอบครัวขยาย (Extended family) และครอบครัวเดี่ยว (Nuclear family) ในอดีตที่ผ่านมาลักษณะครอบครัวของชาวบ้านเชียงเหียนซึ่งมีจำนวนสมาชิก 5-10 คนขึ้นไป จัดเป็นลักษณะของครอบครัวขยายประกอบด้วย พ่อ แม่ ลูก ลูกเขย ลูกสะใภ้ หลาน ลุง ป้า น้า อา ปู่ ย่า ตา ยาย อยู่ในบ้านเดียวกัน แต่ปัจจุบันภาวะทางเศรษฐกิจเป็นตัวบังคับให้ลักษณะครอบครัวเปลี่ยนไป ทั้งนี้ในเรื่องของการแข่งขันในหน้าที่การงาน ค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันสูงขึ้นทำให้มีความจำเป็นต้องแยกครอบครัวไปเพื่อความสะดวกในการประกอบกิจกรรมการงาน และประกอบอาชีพต่างๆ ปัจจุบันจึงเกิดครอบครัวแบบครอบครัวเดี่ยวมากกว่าครอบครัวขยาย

3.2.3 เส้นทางคมนาคม การติดต่อภายนอก

บ้านเชียงเหียนสามารถติดต่อกับพื้นที่ใกล้เคียงโดยทางรถยนต์เพียงทางเดียวโดยมีทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 23 ผ่านกลางหมู่บ้านทำหน้าที่เชื่อมโยงกับตัวจังหวัดมหาสารคามทางทิศตะวันตก และจังหวัดร้อยเอ็ดทางทิศตะวันออก ติดต่อกับบ้านใกล้เคียงซึ่งมีเส้นทางคมนาคมสะดวกสามารถเดินทางโดยรถยนต์ได้ เช่น ทิศเหนือ ติดต่อกับบ้านกุดชุม และบ้านลาด ตำบลลาดพัฒนา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ทิศตะวันตก ติดต่อกับบ้านส้อง ตำบลตลาด อำเภอเมือง

จังหวัดมหาสารคาม ทิศตะวันออก ติดต่อกับบ้านหัน ตำบลเขวาสี อำเภอมือ จังหวัดมหาสารคาม
ทิศใต้ ติดต่อกับบ้านร่วมใจ ตำบลเวียงน่าง อำเภอมือ จังหวัดมหาสารคาม

3.2.4 การศึกษา

สถาบันการศึกษาเป็นสถาบันทางสังคมที่มีความสำคัญในท้องถิ่นชนบทเป็นอย่างยิ่ง เพราะการที่จะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีคุณภาพและเป็นประโยชน์ต่อสังคมนั้น จำเป็นจะต้องคำนึงถึงสภาพแวดล้อมและความต้องการของสังคมว่ามีความต้องการที่แท้จริงในทิศทางใด เช่น ในสภาพปัจจุบันคนส่วนใหญ่จะไม่ได้เรียนต่อในชั้นมัธยมศึกษาและต้องออกประกอบอาชีพทางด้านการเกษตร หรือไม่กี่เข้าไปขายแรงงานในเมืองใหญ่ และการขายสมุนไพร สำหรับสถาบันการศึกษาที่สำคัญของบ้านเชียงเหียน คือ โรงเรียนบ้านเชียงเหียน ที่สร้างขึ้นวันที่ 16 สิงหาคม ปี พ.ศ. 2481 มีครูใหญ่คนแรกคือ นายทั้ง แซ่ทั้ง โดยมีชื่อโรงเรียนประชาบาลตำบลเขวาสี 8 จากนั้นเมื่อปี พ.ศ. 2500 ได้เปลี่ยนชื่อโรงเรียนเป็นโรงเรียนบ้านเชียงเหียน ปัจจุบันผู้ที่ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านเชียงเหียน คือ นายกมล ฤทธาพรหม มีจำนวนบุคลากรในโรงเรียนทั้งหมด 13 คน เป็นครู 12 คน นักการภารโรง 1 คน สำหรับปีการศึกษา 2548 มีจำนวนนักเรียนทั้งหมด 265 คน จำแนกตามลำดับชั้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่าจำนวนนักเรียนในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 มีมากที่สุด มีจำนวน 45 คน รองลงมาคือ นักเรียนในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 มีจำนวน 41 คน และชั้นที่มีจำนวนนักเรียนน้อยที่สุดคือ ชั้นอนุบาลปี 1 มีจำนวนนักเรียน 20 คน (รายละเอียดดังแสดงตาราง 1) ตาราง 1 แสดงจำนวนนักเรียนในแต่ละชั้นปี

ระดับชั้น	จำนวนนักเรียน		
	ชาย (คน)	หญิง (คน)	รวม (คน)
อนุบาลปีที่ 1	11	9	20
อนุบาลปีที่ 2	17	10	27
ประถมศึกษาปีที่ 1	12	11	23
ประถมศึกษาปีที่ 2	22	23	45
ประถมศึกษาปีที่ 3	19	22	41
ประถมศึกษาปีที่ 4	18	18	36
ประถมศึกษาปีที่ 5	19	18	37
ประถมศึกษาปีที่ 6	13	23	36
รวม	131	134	265

3.2.5 สาธารณะสุข

บ้านเชียงเหียนนับว่าเป็นหมู่บ้านที่จัดว่าเป็นหมู่บ้านที่สุขภาพดีถ้วนหน้า จากการสำรวจข้อมูลพื้นฐานด้านการสาธารณสุข ชาวบ้านมีภาระงานเก็บขยะมูลฝอยเพื่อรักษาความสะอาด ในหมู่บ้าน บ้านทั้ง 3 หมู่บ้านมีส่วนร่วมที่ถูกสุขลักษณะ 393 ที่ มีบ่อตื้น 2 บ่อ บ่อบาดาล 3 บ่อ นอกจากนี้ยังมีประปาประจำหมู่บ้าน มีไฟฟ้าใช้กันทั่วครัวเรือน ซึ่งชาวบ้านบ้านเชียงเหียนมีความเป็นอยู่เพียงพอในสิ่งจำเป็นขั้นพื้นฐานสาธารณสุข

ในหมู่บ้านเชียงเหียนทั้ง 3 หมู่บ้านถ้ามีอาการเจ็บป่วยเกิดขึ้น ชาวบ้านนิยมไปรับการรักษาพยาบาลที่โรงพยาบาลมหาสารคาม ถ้าอาการเจ็บป่วยไม่หนักเกินไปชาวบ้านจะนิยมนรักษาขั้นพื้นฐานด้วยยาสมุนไพรในหมู่บ้าน ถ้ามีอาการป่วยหนักจะนำส่งโรงพยาบาลมหาสารคาม ซึ่งอยู่ไม่ห่างจากบ้านเชียงเหียนประมาณ 8 กิโลเมตรเท่านั้น

3.2.6 วัฒนธรรมและประเพณี

1) วัฒนธรรมและประเพณีที่ดำรงรักษาไว้หรืออนุรักษ์ฟื้นฟูขึ้นมาใหม่

บ้านเชียงเหียนเป็นหมู่บ้านเก่าแก่และมีวัฒนธรรมและประเพณีที่ดีและมีประเพณีที่หมูกับคนอีสานทั่วไป เช่น ประเพณีเลี้ยงผีปู่ตา (ผีปู่ตาทหมายถึงผีบรรพบุรุษที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ) ประเพณีนี้ชาวบ้านในบ้านเชียงเหียนทุกปีต้องทำพิธีเลี้ยงฉลองปู่ตาโดยมีเผ่าเจ้า เป็นผู้ทำพิธี

ส่วนประเพณีวัฒนธรรมต่างๆ ไปก็คือฮิดสิบสอง ซึ่งประเพณีที่ยังคงอยู่ เช่น ประเพณีบุญข้าวจี่ในเดือนสาม ประเพณีบุญเวส (พระเวสสันดร) ในเดือนสี่ ประเพณีสงกรานต์ในเดือนห้า ประเพณีบุญเบิกบ้านในเดือนเจ็ด ประเพณีบุญเข้าพรรษาในเดือนแปด ประเพณีข้าวสากในเดือนสิบ ประเพณีบุญออกพรรษาในเดือนสิบเอ็ด และประเพณีบุญกฐินในเดือนสิบสอง ซึ่งประเพณีเหล่านี้ยังมีการปฏิบัติติดต่อกันอย่างเหนียวแน่นสืบทอดกันมา

2) วัฒนธรรมและประเพณีที่เปลี่ยนแปลงไปหรือขาดการสืบทอด

ประเพณีวัฒนธรรมของบ้านเชียงเหียนที่สูญหายไปพบว่าเป็นจากเศรษฐกิจที่ต้องเร่งรัด การทำงานแข่งเวลาเพื่อเลี้ยงปากเลี้ยงท้องให้อยู่รอดดังนั้นประเพณีบางประเพณีจึงได้ขาดการสืบทอด เช่น ประเพณีทำนาผิตาแฮก (ก่อนทำนาจริง) หายไปเพราะปัจจุบันหันมาทำนาหว่านกันทำให้ประเพณีผิตาแฮกนั้นไม่มีเพราะเร่งรีบและจะได้ไม่เสียเวลา ประเพณีบุญคูณลาน ประเพณีลงแขกเกี่ยวข้าว เพราะปัจจุบันต้องจ้างเป็นค่าแรงถึงจะมีผู้มาช่วยงาน

3.2.7 ศาสนา ความเชื่อ และการเคารพนับถือ

ชาวบ้านเชียงเหียนนับถือศาสนาพุทธมีศูนย์รวมดวงใจคือ วัด เพราะประเพณี พิธีกรรมต่างๆ ที่ได้จัดขึ้นนั้นจะต้องจัดที่วัด ไม่ว่าจะเป็นงานบุญต่างๆ และที่สำคัญในระบบความสัมพันธ์ระดับพื้นฐานของชาวบ้านจะมีความเคารพนับถือผู้อาวุโสมากที่สุดโดยเฉพาะเจ้าโคตรที่มีความอาวุโสที่สุดแห่งตระกูลที่ผู้คนในหมู่บ้านเคารพนับถือ และในขณะเดียวกันผู้ใดที่มีความรู้

ความสามารถความชำนาญมีภูมิปัญญาเฉพาะทางก็ได้รับการยกย่องเป็นผู้นำทางด้านต่างๆ ที่สำคัญคือ กะจำ หรือจำบ้าน ซึ่งเป็นผู้มีภูมิปัญญารอบรู้เรื่องชีวิต สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมผ่านร้อนผ่านหนาวมากพอเมื่อได้รับยกขึ้นเป็นจำบ้านก็จะปกครองลูกบ้านโดยมีกลุ่ม หรือสภาผู้เฒ่าและให้ความช่วยเหลือโดยใช้หลักคุณธรรม และอีกกลุ่มคือผู้มีความรู้ที่ผู้คนในบ้านให้ความเคารพนับถือ เช่น หมอธรรม หมอยา ซึ่งผู้คนในหมู่บ้านฟังกลุ่มคนที่เป็นหมอเหล่านี้อย่างมาก

3.2.8 การปกครองส่วนท้องถิ่นและภาวะผู้นำ

บ้านเชียงเหียน แบ่งการปกครองออกเป็น 3 หมู่ และมีผู้ทำหน้าที่รับผิดชอบ ปกครอง ดูแลความสงบเรียบร้อยในหมู่บ้าน ตลอดจนการเอื้อประโยชน์สุข นำพาชาวบ้านพัฒนาหมู่บ้านให้มีศักยภาพในด้านต่างๆ โดยได้รับการเลือกตั้งดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน และสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ซึ่งมีวาระคราวละ 4 ปี ดังรายชื่อต่อไปนี้

1. นายสากล พลเสน	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 3
2. นายสามารถ มหาโคตร	อบต. หมู่ 3
3. นายบุญสวน คำสีแก้ว	อบต. หมู่ 3
4. นาย สำรอง โสภชาติ	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 18
5. นายเสถียร นิลเนตร	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ 18
6. นายอ้วย ศิลปชัย	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ 18
7. นายวิชัย มหาวงศ์	อบต. หมู่ 18
8. นายราวี มหาโคตร	อบต. หมู่ 18
9. นาย สวาสดี โคตรมุงคุณ	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 23
10. นายถาวร พลโรม	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ 23
13. นายยนต์ ศิริพัฒน์	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ 23
14. นายสมพงษ์ รัตนพลเสน	อบต. หมู่ 23
15. นายตติรัตน์ รักษาภักดี	อบต. หมู่ 23

3.2.9 ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนและกลุ่มชุมชน

ระบบเครือญาติ ระบบอุปถัมภ์ ระบบกลุ่มการช่วยเหลือกัน ในสถานการณ์ปัจจุบัน ความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติสายสัมพันธ์นั้นมีความสัมพันธ์กันอย่างลึกซึ้งแต่ด้วยเวลา และความจำเป็นที่ต้องดิ้นรนเลี้ยงครอบครัว เลี้ยงตัวเองจึงทำให้ในบางครั้งความสัมพันธ์ที่เคยมีลดน้อยถอยลงตามยุคตามสมัยเพราะปัจจุบันสังคมกำลังจะเข้าสู่สังคมเมืองสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและทางสังคม เหมือนดังที่เกิดขึ้นกับชาวบ้านในเมืองและในทุกภูมิภาค ดังนั้นการจัดการความสัมพันธ์ และการจัดการกลุ่มของชุมชนบ้านเชียงเหียนจึงมีการจัดการ โดยผ่านผู้อาวุโสเชื่อมต่อระหว่างคนอีกกลุ่มหนึ่งสู่คนอีกกลุ่มหนึ่ง เช่น งานบุญชาวบ้านในหมู่บ้านร่วมมือร่วมใจในการจัดงานบุญเพื่อ

ให้สมาชิกในหมู่บ้านที่แตกต่างกันได้สนุกสนานมีกิจกรรมร่วมกันทำให้เชื่อมความสัมพันธ์กลับคืนมา โดยเฉพาะในช่วงเทศกาลสงกรานต์นั้นลูกหลานที่ไปทำงานต่างถิ่น ไม่ว่าจะใกล้ หรือไกล ทุกคนต่างก็กลับบ้านเพื่อมาทำความเคารพญาติผู้ใหญ่ มาสักการะบรรพบุรุษของตน เพื่อเป็นสิริมงคลต่อตัวเองและครอบครัว และถือว่าเป็นวันรวมญาติสำหรับชาวบ้านในบ้านเชียงเหียน

ในด้านปัญหาความขัดแย้งในบ้านเชียงเหียนจะมีการไกล่เกลี่ยเพื่อให้เรื่องต่างๆที่เกิดขึ้นให้จบลงอย่างไม่มีเรื่องบาดหมางใจกัน โดยการไกล่เกลี่ยนั้นต้องผ่านผู้ที่เป็ออาวุโส หรือเจ้าโคตรในการตกลง ถ้าผู้อาวุโสในหมู่บ้านที่ผู้คนให้ความเคารพนับถือลงความเห็นให้มีการขอขมาลาโทษก็ต้องยินยอม หรืออาจมีการปรับไหม หรือว่ากล่าวตักเตือน ถ้ามีการว่ากล่าวตักเตือนต้องให้ผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายนั่งร่วมว่ากล่าว และจะถือโทษโกรธกันอีกซึ่งถือว่าเป็นความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชนสมัยปัจจุบัน

3.3 ทรัพยากรธรรมชาติ การจัดการ และระบบกรรมสิทธิ์

3.3.1 พื้นดิน

1) ลักษณะของพื้นดินและความเปลี่ยนแปลง

บริเวณเมืองเชียงเหียนประกอบไปด้วยดินทรายและกรวด การเพาะปลูกไม่ค่อยได้ผลเท่าที่ควร เพราะว่าเป็นบริเวณนี้มีลักษณะเป็นดินกรวดและดินทรายทั้งเป็นที่ดอน จึงไม่คุ้มกับการลงทุนเพาะปลูก ส่วนบริเวณถัดออกจากที่ตั้งตัวเมืองออกไปเป็นที่ราบทุ่งนา การเพาะปลูกก็ได้ผลบ้าง

2) การใช้ประโยชน์และความเหมาะสม

ดินในบริเวณพื้นที่บ้านเชียงเหียนทั้ง 3 หมู่พบดิน 2 ชุด ประกอบด้วย ชุดที่ 17 และชุดดิน 35 ซึ่งมีลักษณะดังนี้

ชุดดิน 17 ลักษณะดินบนเป็นดินร่วนปนทราย ดินล่างเป็นดินเหนียวปนทราย มีสีน้ำตาลอ่อนถึงเทา มีจุดประสีน้ำตาล เหลือง หรือแดงปะปน บางแห่งพบก้อนศิลาแรงอ่อน ดินชั้นล่างมีการระบายน้ำค่อนข้างเร็ว มีความเป็นกรดค่า (pH) ประมาณ 4.5-5.5 พื้นที่ส่วนใหญ่ใช้ทำนาได้แก่ดินชุดหล่มเก่า ร้อยเอ็ด เรณู สายบุรี โกกเคื่อน สงขลา และบุญเทริก ชุดดิน 17 นี้พบได้ทางทิศใต้ของหมู่บ้านอยู่ในบริเวณป่าสาธารณะประโยชน์ (โคกหนองข่า) บางส่วนของพื้นที่ป่าแห่งนี้ทางคณะกรรมการหมู่บ้านได้ทำการเปิดป่าเพื่อปลูกมันสำปะหลัง และยูคาลิปตัส เดิมป่าแห่งนี้เป็นที่ป่าที่อุดมสมบูรณ์ชาวบ้านใช้ในการเก็บหาสมุนไพรเพื่อการจำหน่าย และใช้ในครัวเรือน

ชุดดิน 35 ลักษณะดินบนเป็นดินร่วนปนทราย ดินล่างเป็นดินร่วนเหนียวปนทราย มีสีน้ำตาลเทา สีเหลืองหรือแดง พบบริเวณพื้นที่ดอน การระบายน้ำดีมีค่า pH ประมาณ 4.5-5.5 เป็นดินที่เหมาะสมกับการปลูกพืชไร่ ได้แก่ ดินชุดโคราช สะตึก วาริน ยโสธร และด่านซ้าย พบอยู่รอบๆ หมู่บ้านเชียงเหียน

3) การถือครองที่ดิน กรรมสิทธิ์

การถือครองที่ดินทั้งหมดในบ้านเชียงเหียนหมู่ 18 มีพื้นที่ทั้งหมด 1,694.2 ไร่ มีกรรมสิทธิ์ถือครองพื้นที่จำนวน 120 ครั้วเรือน จากทั้งหมด 156 ครั้วเรือน มีเนื้อที่ทำการเกษตร 1,200 ไร่ ที่อยู่อาศัย 274.2 ไร่ ที่สาธารณะประโยชน์ 3 แห่ง ได้แก่ บึงสิมคอนเจ้าปู่ 11 ไร่ บึงบอน 13 ไร่ โกลดน้อย 84 ไร่

การถือครองที่ดินทั้งหมดในบ้านเชียงเหียนหมู่ 23 มีพื้นที่ทั้งหมด 1,229 ไร่ 67 ตารางวา มีพื้นที่อยู่อาศัย จำนวน 75 ไร่ 2 งาน 92 ตารางวา พื้นที่สาธารณะประโยชน์ 3 แห่ง ได้แก่ บึงว่า 5 ไร่ สระแก้ว 19 ไร่ โกลดหนองป่า 250 ไร่

3.3.2 พื้นน้ำ

1) แหล่งน้ำ

แหล่งน้ำที่สำคัญกับบ้านเชียงเหียนมีหนองรอบหมู่บ้านจำนวน 6 หนองด้วยกัน คือ บึงหว้า สระแก้ว หนองขอนแก่น บึงบอน บึงสิม และบึงบ้านซึ่งหนองน้ำทั้งหมดนี้สันนิษฐานว่าขุดไว้เพื่อเป็นคูเมืองป้องกันศัตรูรุกรานซึ่งลักษณะของหนองน้ำทั้งหมดจะโค้งอ้อมบ้านและมีทางออกเป็นช่องว่างระหว่างหนองน้ำแต่ละหนองรอบบ้าน

2) การจัดการน้ำ ระบบชลประทาน (เหมือง-ฝาย)

ระบบชลประทานของเมืองเชียงเหียน อยู่ห่างจากตัวเมืองไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ 3 กิโลเมตร เป็นหนองน้ำขนาดใหญ่ชาวบ้านเรียกว่า "หนองกระทุ่ม" คงเป็นแหล่งน้ำที่สำคัญมาแต่โบราณ เช่น ตรงบริเวณหนองน้ำทางตะวันออกเฉียงใต้มีสระน้ำขนาดใหญ่ มีศาสนาสถานที่สร้างด้วยศิลาแลงแห่งหนึ่งเรียกว่า "กู๋สูงยาง" บริเวณกู๋มีร่องรอยคันดินที่เป็นถนนโบราณตัดออกไปจากบริเวณกู๋สูงยาง ไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือสู่ชุมชนโบราณที่ห่างออกไปสำหรับอาณาบริเวณที่ตั้งตัวเมืองโบราณเชียงเหียนนั้นมีเขตเมืองดังนี้

ทิศเหนือติดกับบึง เรียกว่าบึงสิม

ทิศตะวันออกเฉียงเหนือติดกับบึงบอน

ทิศตะวันออก ติดกับบึงขอนแก่น

ทิศใต้ติดกับบึงสระแก้ว

ทิศตะวันตกเฉียงใต้ติดกับบึงหว้า

ทิศตะวันตกเฉียงเหนือติดกับบึงบ้าน

บึงในที่นี้หมายถึงคูน้ำที่อยู่รอบ ๆ ที่ตั้งของเมืองโบราณนั่นเองสำหรับชื่อบึงต่าง ๆ เป็นชื่อที่ชาวบ้านในปัจจุบันเรียกกันเองไม่ได้เกี่ยวกับความเป็นมาของเมืองเชียงเหียน การใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำในพื้นที่บ้านเชียงเหียนทั้ง 3 หมู่บ้าน

- การบริโภค/อุปโภคน้ำบ้านเชียงเหียนปัจจุบันบ้านเชียงเหียนใช้น้ำประปาได้ดิน โดยสูบน้ำได้ดินไปเก็บไว้ในถังแล้วปล่อยให้ใช้ตามบ้านเรือนของหมู่บ้าน ส่วนน้ำกินชาวบ้านบ้านเชียงเหียนมีโอ่งซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “โอ่งแดง” เก็บน้ำในฤดูฝนไว้กินซึ่งแต่ละบ้านมีจำนวนตั้งแต่ 2-5 ใบจากการสอบถามพบว่าเพียงพอต่อการใช้กินในระยะเวลา 1 ปีเท่านั้น

- การเกษตร ชาวบ้านบ้านเชียงเหียนส่วนใหญ่จะใช้น้ำฝนในการทำเกษตร โดยเฉพาะทำนา ชาวบ้านบ้านเชียงเหียนประกอบอาชีพทำนาปีละ 1 ครั้ง (นาปี) และมีบางส่วนที่อยู่ใกล้บึงจะใช้น้ำจากบึงเพื่อทำนาในปีที่แล้งจัดมาก ๆ เท่านั้น

- การใช้น้ำในภาคอุตสาหกรรม ในพื้นที่บ้านเชียงเหียนไม่มีโรงงานในการผลิตน้ำแข็ง หรือบริษัทน้ำดื่มทั้งขนาดใหญ่ และขนาดเล็ก

4) การอนุรักษ์และฟื้นฟูแหล่งน้ำ บ้านเชียงเหียนมีระบบป้องกันหนองบึงไม่ให้เน่าเสียโดยมีกฎ ข้อห้าม เช่น ไม่ให้นำสัตว์เลี้ยงลงในแหล่งน้ำ และไม่ทิ้งขยะลงในแหล่งน้ำ ไม่ให้ผู้คนปัสสาวะในที่เพื่อทำการเกษตรโดยส่วนตัวถ้าไม่ได้รับอนุญาตจากกรรมการหมู่บ้าน

3.3.3 ป่าไม้และป่าชุมชน

1) ขอบเขตพื้นที่ ขนาดพื้นที่ และแผนที่

พื้นที่ป่าโคกหนองข่า (ป่าสาธารณะประโยชน์ชุมชน) ป่าแห่งนี้เป็นป่าที่ได้รับการดูแลจากชาวบ้านเชียงเหียน และบ้านร่วมใจเป็นบางส่วน มีพื้นที่ 250 ไร่ (รายละเอียดดังภาพประกอบ 2)

2) ลักษณะของทรัพยากรในป่า

ป่าโคกหนองข่าลักษณะเป็นป่าโคกทั่วไป ซึ่งทรัพยากรที่พบนอกจากต้นไม้ป่าโคก ยังมีทรัพยากรด้านสัตว์ป่าส่วนใหญ่เป็นสัตว์เล็ก เช่น สัตว์เลี้ยงลูก (แย้ กิ้งก่า) นก สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม (อีเห็น หู)

3) การจัดการป่า และการใช้ประโยชน์ (รัฐ เอกชน ชุมชน)

รูปแบบ วิธีการจัดการป่า

รูปแบบการจัดการป่าของชุมชนบ้านเชียงเหียน ในอดีตป่าโคก

หนองข่าไม่มีการจัดการที่ดีซึ่งเป็นผลทำให้สมุนไพรในป่าหลายชนิดต้องสูญหายไปจากพื้นที่ และบางชนิดมีจำนวนน้อยลง เพราะการเข้าไปเก็บสมุนไพรในป่าแบบไม่มีกฎ ระเบียบ ข้อบังคับที่ดี แต่ปัจจุบันสมุนไพรในป่าเริ่มลดลงแล้วทำให้กลุ่มผู้นำในพื้นที่เริ่มพูดคุยและสร้างกฎระเบียบเพื่อเป็นข้อบังคับดูแลป่า และมีการตั้งคณะกรรมการดูแลป่าขึ้นมาทำให้สมุนไพรในป่าปัจจุบันมีแนวโน้มที่ดีขึ้น

การใช้ประโยชน์จากป่า (อาหาร รายได้ ยารักษาโรค)

ในปัจจุบันป่าโคกหนองขามีความสำคัญกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านในด้านการเป็นแหล่งอาหารตามธรรมชาติ ทำเลเลี้ยงสัตว์ แหล่งเชื้อเพลิงในการหุงต้ม ซึ่งสามารถอธิบายได้ดังนี้

การเก็บพืชผักที่กินได้ ได้แก่ ย่านาง หমান้อย กระโดน คิ้ว ผักสาป ผักป่าพวกนี้ชาวบ้านใช้บริโภคได้ทุกฤดูกาล

การสอยไข่มดแดง ซึ่งฤดูกาลสอยไข่มดแดงนี้จะเริ่มตั้งแต่ประมาณเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนพฤษภาคม ซึ่งนอกจากจะนำมาเป็นอาหารหลักแล้ว ยังสามารถนำไปขายได้อีกด้วยส่วนใหญ่ตลาดที่ชาวบ้านก็ได้แก่ ชาวบ้านด้วยกัน และบ้านข้างเคียง

การล่าสัตว์เพื่อนำไปเป็นอาหาร เช่น การล่าหนู กิ้งก่า แย้

การเข้าเก็บสมุนไพรเพื่อมารักษาโรค และเพื่อการจำหน่ายจากการสัมภาษณ์นายสมศรี ชัดติยะวงศ์ (หมอยาในพื้นที่) ซึ่งเป็นผู้เก็บและขายสมุนไพรพบว่าการเก็บสมุนไพรในป่าจำนวนจนทำให้ปัจจุบันสมุนไพรหลายชนิดได้หมดจากป่า ซึ่งสมุนไพรในโคกหนองขานี้มีตัวยาที่ใช้รักษาโรคได้หลายชนิด ซึ่งการใช้สมุนไพรรักษาโรคนั้นมีลักษณะเด่นอย่างหนึ่ง คือ จะต้องใช้สมุนไพรหลายๆชนิดควบคู่กันไปจึงจะได้ผล

3.4 สภาพทางเศรษฐกิจ

3.4.1 การประกอบอาชีพ

1) ภาคการเกษตร

การทำนา

ชาวบ้านเชิงเหียนมีอาชีพทำนาเป็นอาชีพหลัก ส่วนจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับขนาดที่นาและกำลังแรงงานในครอบครัวเป็นสำคัญ ในรอบปีชาวบ้านจะทำนาเพียงครั้งเดียว คือนาปีซึ่งหมายถึงชาวบ้านจะทำนาโดยอาศัยน้ำจากธรรมชาติ ถ้าปีไหนปริมาณน้ำฝนพอเหมาะต่อการทำนาจะทำให้ได้ผลดี ชาวบ้านจะมีข้าวเพียงพอต่อการบริโภค และสามารถขายข้าวมีเงินไว้ใช้จ่ายได้อีกด้วย บ้านเชิงเหียนทั้ง 3 หมู่ มีพื้นที่ทำนาทั้งหมด 3,669 ไร่ 2 งาน 92 ตารางวา อัตราผลผลิตโดยเฉลี่ยประมาณ 450-500 กิโลกรัมต่อไร่ (ในช่วงปี 2546-2547) ชาวบ้านขายข้าวเปลือกเฉลี่ย กิโลกรัมละ 6-7 บาท ซึ่งผู้ขายต้องนำไปขายให้ผู้รับซื้อเอง

แต่ถ้าปีใดประสบกับภาวะฝนแล้งหรือฝนทิ้งช่วงทำให้ได้ผลผลิตตกต่ำ ไม่เพียงพอต่อการบริโภค เป็นเหตุให้ชาวบ้านต้องกู้หนี้ยืมสิน

การเลี้ยงสัตว์

ชาวบ้านเชียงเหียนทั้ง 3 หมู่บ้านมีการเลี้ยงสัตว์ไว้หลายประเภท จำแนกได้ดังนี้

- 1) การเลี้ยงโค ชาวบ้านจะเลี้ยงโคเพื่อขาย มีจำนวนโคทั้งสิ้นจำนวน 122 ตัว (ข้อมูลในปี 2548)
- 2) การเลี้ยงกระบือ ชาวบ้านเลี้ยงกระบือไว้เพื่อใช้แรงงานในการทำไร่ ทำนาเป็นสำคัญ และนอกจากนี้ยังสามารถขายทอดตลาดได้อีกด้วย มีจำนวนกระบือทั้งสิ้นจำนวน 55 ตัว
- 3) การเลี้ยงสุกร ปัจจุบันมีครัวเรือนที่เลี้ยงสุกรเพียง 8 ครัวเรือน และมีจำนวนสุกรทั้งหมด 72 ตัว
- 4) การเลี้ยงเป็ด ไก่ ชาวบ้านนิยมเลี้ยงเพื่อบริโภคภายในครัวเรือน ส่วนที่เหลือจากการบริโภคจึงจะขาย

กล่าวโดยสรุปแล้วชาวบ้านเชียงเหียนจะเลี้ยงสัตว์เพื่อใช้งาน และเพื่อการขายรวมทั้งเลี้ยงไว้เพื่อเป็นอาหาร

ร้านค้า

อาชีพค้าขายในหมู่บ้านส่วนใหญ่แล้วถือเป็นอาชีพรอง และเป็นการค้าขายสินค้าประเภทเครื่องใช้ที่เกี่ยวกับอุปโภค ในรูปของการค้า ซึ่งมีจำนวน 6 ร้านค้า เช่น จำหน่ายสินค้าเบ็ดเตล็ด อาหารสด อาหารแห้ง ก๋วยเตี๋ยว ขนมจีน ส้มตำ เป็นต้น

การขายสมุนไพร

การขายสมุนไพรเป็นอาชีพที่มีมานานหลายสิบปีจากการสัมภาษณ์พ่อบุรี ขัติยะวงศ์ อายุ 70 ปี ประธานกลุ่มหมอยาสมุนไพรบ้านเชียงเหียน พบว่าอาชีพขายสมุนไพรของบ้านเชียงเหียนมีมานานกว่า 80 ปีเพราะตั้งแต่เกิดมาพ่อบุรีก็พบว่าบ้านเชียงเหียนมีอาชีพขายสมุนไพรกันครั้งก่อนบ้านแล้ว และเป็นอาชีพที่ทำเงินได้ดีสำหรับผู้คนในหมู่บ้าน แต่ปัจจุบันเกิดปัญหาเนื่องจากพื้นที่ป่าที่เคยเป็นที่เก็บสมุนไพรตอนนี้ไม่เหลือสมุนไพรให้เก็บเนื่องจากการใช้ประโยชน์อย่างไม่มี การอนุรักษ์ หรือฟันฟุ หรือการใช้ประโยชน์ด้านเดียวซึ่งไม่มีการทดแทนขึ้นมาของสมุนไพร ปัจจุบันจึงมีการสั่งซื้อสมุนไพรจากที่อื่น หรือหาเก็บจากที่อื่น ป่าอื่นเพื่อการจำหน่าย

3.4.2 การลงทุน (ต้นทุน ผลตอบแทน)

การลงทุนในการขายสมุนไพรของผู้มีอาชีพขายสมุนไพรบ้านเชียงเหียนพบว่า ต้นทุนหลักของการขายสมุนไพรจะมี 2 ประเด็นใหญ่ๆคือ ประเด็นแรก คือ การหา/การซื้อสมุนไพร ในอดีตสมุนไพรสามารถเก็บหาเองจากป่าได้ดังนั้นต้นทุนการผลิตจึงต่ำ การขายก็ขายในราคาที่ต่ำลง แต่ปัจจุบันสมุนไพรสั่งซื้อจากที่อื่นทำให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น ประเด็นที่สอง คือ การขนส่ง เนื่องจากการขายสมุนไพรต้องขายทั่วประเทศ ทุกภูมิภาคดังนั้นต้นทุนในการเดินทางขายของสมุนไพรจึงสูง แต่ผลตอบแทนที่ได้คุ้มค่า

3.4.3 การจัดการปัจจัยการผลิต

1) ปัจจัยที่ผลิตเอง

การเก็บหาสมุนไพรเองในป่าชุมชนนั้นในปัจจุบันมีน้อยทำการผลิตจะขึ้นอยู่กับวัตถุดิบที่ได้มา ดังนั้นการจัดการการผลิตเองจึงมีปัญหาเพราะสมุนไพรหลายชนิดต้องสั่งซื้อจากข้างนอก หรือบางที่ต้องรอนาน หรือบางที่พืชสมุนไพรก็ไม่ครบ

2) ปัจจัยที่ซื้อจากภายนอก (ราคา)

การซื้อสมุนไพรจากข้างนอกเพื่อบรรจุหีบห่อในการจำหน่ายซึ่งปัจจุบันการสั่งซื้อสมุนไพรจะซื้อเป็นกระสอบ (กระสอบปุย) โดยขายในราคาเหมาจ่าย เช่น สมุนไพรรวมกระสอบละ 200-300 บาท แต่ถ้าเป็นสมุนไพรแยกชนิด หรือระบุชนิดได้ราคาจะอยู่ที่ 400-500 บาท ดังนั้นการสั่งซื้อสมุนไพรจึงจำเป็นต้องสั่งซื้อครั้งละจำนวนมากๆ เพื่อประหยัดในการขนส่ง

3.4.4 การจัดการผลผลิต ผลิตภัณฑ์ และการบรรจุหีบห่อ

สมุนไพรที่เก็บมาได้ หรือซื้อมาได้จะนำมาแห้งให้เป็นชิ้นเล็ก ชิ้นใหญ่ตามแต่ตำรับยานั้นๆ จากนั้นนำสมุนไพรตากแดดให้แห้ง (ถ้าแดดจัด ประมาณ 3-4 วัน) หลังจากนั้นจะนำมาแยกสมุนไพรตามสูตรต่างๆ หรือตำรับต่างๆ แล้วนำไปเก็บไว้ในบ้าน (บริเวณที่อากาศถ่ายเทได้ดี) โดยเก็บใส่กระสอบปุย มัดปากให้สนิทในส่วนที่ยังไม่นำไปขาย ส่วนที่จะนำไปขายทำการบรรจุหีบห่อโดยใช้ถุงพลาสติกใสขนาด 6x4 นิ้ว บรรจุให้ตามขนาดยาโดยการชั่ง (ตามแต่ละตำรับ) จากนั้นปิดปากถุงด้วยแท่งเหล็กหรือตะกั่ว และตามด้วยเชือกด้ายและสรรพคุณยา

3.4.5 การตลาดการค้า และการขนส่ง

1) รูปแบบการขนส่งและรูปแบบการตลาด

ผู้ขายยาสมุนไพรบ้านเชียงเหียนจะออกตะเวนขายสมุนไพรเองโดยไม่ผ่านพ่อค้าคนกลาง ซึ่งการขายยาสมุนไพรนั้นผู้ที่ไปขายต้องรู้ด้วยว่าโรคที่ตัวเองสามารถรักษาได้นั้นมีอาการเป็นอย่างไร และสามารถรักษาได้ โดยบางครั้งผู้ที่ไปขายสมุนไพรต้องได้รับการอบรมจากผู้ที่มีความรู้ในหมู่บ้านเรื่องโรคต่างๆ และอาการของโรค เช่น กรณีพ่อสมศรี ขัตติยะวงศ์เป็นผู้หนึ่งที่สามารถรักษาโรคระหว่างไปขายสมุนไพร และโรคก็หายทำให้ชื่อเสียงสมุนไพรบ้านเชียงเหียนแพร่ขยายออกไปเป็นที่เลื่องลือในแถวภาคใต้ ภาคเหนือ หรือแม้แต่ในหมู่บ้านใกล้เคียง โดยเฉพาะตำรับยาสมุนไพรรักษาโรคกระเพาะ บำรุงเลือด บำรุงกำลัง ปวดเข่า ปวดขา เป็นที่ได้ผลอย่างมาก และที่สำคัญผู้ที่จะไปขายสมุนไพรได้นั้นต้องได้รับ หรือ “เกียรติบัตร” โดยได้ผ่านการอบรมเป็นวิทยากรหลักสูตรพิเศษการใช้สมุนไพรจัดโดยคณะกรรมการบริหารโครงการตามพระราชดำริสวนป่าสมุนไพร เพื่อสนองพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จัดโดยคณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล กรุงเทพมหานคร

2) แหล่งตลาด ราคาจำหน่ายและความเปลี่ยนแปลง

ตลาดสมุนไพรของกลุ่มขายสมุนไพรบ้านเชียงเหียน มีครอบคลุมทุกภูมิภาค แต่ภาคที่เป็นตลาดใหญ่ในการขายสมุนไพรคือภาคเหนือ รองลงมาคือภาคใต้ ภาคกลาง กรุงเทพมหานคร และภาคอีสานด้วยกันโดยเฉพาะในจังหวัดมหาสารคามเองเป็นที่รู้จักกันดีถ้าจะถามว่าที่ไหนขายสมุนไพรตอบได้เลยว่าที่บ้านเชียงเหียนเพราะเป็นแหล่งใหญ่ในการขายสมุนไพร

ราคาจำหน่ายสมุนไพรการขายสมุนไพรจะขายเป็นชุด คือ 1 ชุดมี 3 ห่อ ในราคา 106 บาท และ 3 ห่อ (รักษาชุดละ 1 โรคตามแต่เข้ารับรักษา) ประกอบไปด้วย

- ห่อที่ 1 เป็นยาบำรุง (ต้องกินยาบำรุงก่อนรักษาโรค)
- ห่อที่ 2 เป็นยาแก้โรค (เป็นยาแก้โรค หรือยารักษาโรค)
- ห่อที่ 3 เป็นยาล้างโรค (หลังจากแก้โรคเสร็จแล้วต้องล้างโรค

ออกจากตัว)

การรักษาต้องเริ่มตั้งแต่ห่อที่ 1 ห่อที่ 2 ห่อที่ 3 ไปเรื่อยๆห้ามสลับและห้ามเว้นวันเพราะถ้าเว้นวันต้องมาเริ่มห่อที่ 1 ใหม่ทำให้เสียเวลาและสิ้นเปลืองในค่าใช้จ่าย

3.4.6 การใช้แรงงาน

จากการสำรวจสำมะโนประชากรบ้านเชียงเหียนทั้ง 3 หมู่บ้าน จำนวน 431 ครัวเรือน มีจำนวนประชากรทั้งหมด 1,820 คน มีผู้ที่อยู่ในวัยแรงงาน คือ ประชากรที่มีอายุตั้งแต่ 18 ปี ถึง 60 ปี เป็นจำนวนทั้งสิ้น 409 คนคิดเป็นร้อยละ 52.57 ของจำนวนประชากรทั้งหมด

ส่วนใหญ่แล้วเป็นผู้ที่ทำงานในภาคเกษตรกรรม ได้แก่ การทำนา ทำไร่ และการประกอบอาชีพเสริมต่างๆ เช่น การปลูกพืชผัก การสอยไข่มดแดง การไปรับจ้างในเขตเมืองประเภทไปกลับเป็นต้น

นอกจากนี้ยังเป็นแรงงานที่ไปทำงานในภาคอุตสาหกรรมในเขตเมืองใหญ่ประเภทถาวร คือ อยู่ทำงานติดต่อกันนานเกิน 3 เดือน เช่น ในเขตกรุงเทพมหานคร และจังหวัดอื่นๆซึ่งประเภทหลังนี้มักจะเป็นผู้ที่อยู่ในวัยหนุ่มสาวเป็นส่วนใหญ่

3.4.7 การสนับสนุนขององค์กรภายนอก

หน่วยงานที่มาเกี่ยวข้องโดยตรงคือองค์การบริหารส่วนตำบลเขวาสินรินทร์ ซึ่งให้ความช่วยเหลือในด้านงบประมาณบางส่วน และองค์กรของรัฐเข้ามาช่วยเหลือ เช่น อนามัยตำบลเขวาสินรินทร์ให้ความรู้ในด้านการรักษาสุขภาพอนามัย ในด้านการบริโภค มหาวิทยาลัยมหาสารคามเข้ามาให้ความรู้แก่ชาวบ้านในด้านการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ฟื้นฟูบูรณทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

3.5 สภาพปัญหาของชุมชน/สังคม

3.5.1 ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ ปัญหาที่พบของบ้านเชียงเหียนพบได้ดังนี้

- ประชาชนไม่มีโอกาสในการพัฒนาอาชีพทั้งในและนอกภาคการเกษตร
- ปัญหาน้ำใช้ในการเกษตรไม่เพียงพอในช่วงฤดูแล้ง
- ประชาชนบางส่วนไม่มีอาชีพเสริมหลังฤดูเก็บเกี่ยวทำให้มีรายได้ไม่เพียงพอต่อ

การดำรงชีพ

3.5.2 ปัญหาทางด้านสังคมและวัฒนธรรม

- การส่งเสริมสุขภาพของประชาชนในท้องถิ่นยังไม่ทั่วถึง
- ชาวบ้านมีโอกาเข้าถึงบริการขั้นพื้นฐานทางสังคมที่จำเป็นแก่การดำรงชีพ/การ

ประกอบอาชีพ

- ปัญหาคนหนุ่มสาวของบ้านเชียงเหียนในปัจจุบันไม่สนใจประเพณีวัฒนธรรม
- ปัญหาการดื่มสุราในกลุ่มวัยรุ่นเพิ่มมากขึ้น (จากการสอบถาม)

3.5.3 ปัญหาทางด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

- ปัญหาการเกิดมลภาวะทางสิ่งแวดล้อม เช่น ปัญหาทิ้งขยะตามป่าสาธารณะ
- ชาวบ้านขาดจิตสำนึกที่จะอนุรักษ์หวงแหนป่าเนื่องจากเห็นประโยชน์ส่วนตน

มากกว่าส่วนรวมทำให้ป่าสาธารณะประโยชน์ถูกทำลาย

- ปัญหาการขายหน้าดินในพื้นที่ดำเนินการเกษตรกรรมของชาวบ้าน
- ปัญหาดินเสื่อมโทรมในพื้นที่ทำนาเนื่องจากการทำนามุ่งหวังเพื่อผลผลิตทำให้

ดินเสื่อมเกิดจากการใช้สารเคมีมากเกินไป

- ปัญหาดินเค็มในบางพื้นที่ของบ้านเชียงเหียนประสบปัญหาดินเค็ม
- ปัญหาสมุนไพรในพื้นที่หมดทำให้ต้องซื้อสมุนไพรที่อื่น

3.5.4 ปัญหาอื่นๆ

- ปัญหาการระบายน้ำในช่วงฤดูฝนไม่สะดวก
- ปัญหาเยาวชนไม่ได้ศึกษาต่อในระดับสูง
- ปัญหาบทบาทของเยาวชนยังไม่ดีพอ

บทที่ 4

วิธีการวิจัย

วิธีดำเนินการ

1. ศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เป็นการรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องทั้งจากตำรา เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องรวมทั้งรวบรวมจากการสอบถามผู้ที่ดำรงชีวิตอยู่ในพื้นที่นั้นเป็นเวลานาน

2. การจัดกิจกรรมและเวทีประชุม

2.1 ขั้นตอนการจัดกิจกรรม

2.2.1 จัดประชุมแจกแจงงานของผู้วิจัยทั้งหมด (มอบหมายงานโดยให้ผู้วิจัยในพื้นที่เป็นผู้คัดเลือกสถานที่ ผู้ร่วมสำรวจ ผู้จะร่วมกิจกรรม เข้าประชุม และกำหนดวันเวลาต่างๆเป็นแผนงานปฏิบัติ เพื่อความสะดวกต่อการทำงาน)

2.1.2 ประชุมชี้แจงต่อผู้นำหมู่บ้าน (ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิก อบต.) ถึงความเป็นมาของโครงการ และขออนุญาตดำเนินการโครงการในพื้นที่เขตรับผิดชอบของบ้านเชียงเหียนเพื่อสำรวจ และจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง

2.1.3 ดำเนินการสำรวจข้อมูลพื้นฐาน บริบทชุมชน และสถานการณ์การใช้ประโยชน์ของสมุนไพรโดยการสอบถาม สัมภาษณ์คนในชุมชนบ้านเชียงเหียน

2.1.4 ดำเนินการสำรวจสมุนไพรในพื้นที่ป่าสาธารณะบ้านเชียงเหียน ในหมู่บ้านเชียงเหียน และบริเวณใกล้เคียง

2.1.5 สรุปข้อมูลที่ได้จากการสำรวจจริงในพื้นที่เกี่ยวกับสถานการณ์สมุนไพร (สมุนไพรชนิดที่ยังคงอยู่ และชนิดที่หายไปในปัจจุบัน) เพื่อใช้ประกอบการจัดเวทีประชุม

2.1.6 ประชุมความพร้อมทีมวิจัยเกี่ยวกับการจัดเตรียมพื้นที่ในการดำเนินการจัดกิจกรรมเวทีจับเข้าคุยกันถึงสถานการณ์ของสมุนไพรภายใต้หัวข้อ “ผู้เฒ่าเล่าอดีต” พร้อมทั้งออกหนังสือเชิญผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง หมอยาสมุนไพร ผู้ขายยาสมุนไพรที่อยู่ในชุมชนบ้านเชียงเหียน โดยการคัดเลือกของผู้วิจัยในพื้นที่เอง

2.1.7 ดำเนินการจัดกิจกรรมเวทีจับเข้าคุยกันถึงสถานการณ์ของสมุนไพร ภายใต้หัวข้อ “ผู้เฒ่าเล่าอดีต”

วิธีการที่ใช้ในการจัดเวทีประชุม

1) กิจกรรมละลายพฤติกรรม โดยการแนะนำตัว และจัดกิจกรรมสนุกที่เล่นร่วมกันของผู้ร่วมประชุม (โดยมีวิทยากรที่เชี่ยวชาญเฉพาะด้านเป็นผู้ดำเนินการ)

2) กิจกรรมเปิดใจย้อนอดีต จูงใจเข้าสู่ประเด็น เป็นการใช้คนในชุมชนพูดคุยกัน โดยให้ผู้มีอาวุโสในกลุ่ม (โดยดูจากการให้ความเคารพของคนในชุมชน) เป็นการเล่าแบบนิทานตำนานบ้านเชียงเหียน และความเป็นไปเป็นมาของการขายสมุนไพร การขายสมุนไพรในอดีตเป็นอย่างไร ต่างจากปัจจุบันอย่างไร และอนาคตอยากให้เป็นอย่างไรร่วมแสดงความคิดเห็นต่อสถานการณ์ของสมุนไพรในอดีต และปัจจุบันเพื่อนำไปสู่อนาคตต่อไป

3) เข้าเนื่อหาตั้งคำถามเพื่อนำเสนอ เปิดประเด็นที่สำคัญว่า สถานการณ์ของสมุนไพรในพื้นที่เป็นอย่างไร ในประเด็นที่ว่า อดีตมีอะไรบ้าง ปัจจุบันเป็นอย่างไร (มีหรือหายไป) และอนาคตอยากให้เป็นอย่างไรร่วมแสดงความคิดเห็น โดยการแบ่งกลุ่มย่อยให้ได้หลายกลุ่มแจกกระดาษให้เขียนเพื่อให้ขึ้นมาเล่า (ไม่นำเสนอแบบเป็นทางการแต่เป็นการเล่าสู่กันฟัง) ประสพการณ์ที่พบมาในการขายสมุนไพร และบอกถึงประเด็นที่ตั้งไว้ จากนั้นก็สรุปรวม

4) อนาคตด้วยมือชุมชน ให้คำถามรวมในหัวข้อ “อนาคตสมุนไพร และอนาคตของผู้ขายสมุนไพรในบ้านเชียงเหียน” โดยให้ที่ประชุมหาแนวทางร่วมกันเพื่อเป็นเส้นทางที่ต้องเดินในอนาคต

5) กิจกรรมทำเนียบ ทำการถ่ายภาพแต่ละบุคคลเพื่อเป็นทำเนียบกลุ่มหมอยา และผู้ขายสมุนไพรในบ้านเชียงเหียน

6) บทสรุป สรุปประเด็นนำมาวิเคราะห์ประเด็นปัญหาของชุมชนอย่างแท้จริง

2.1.8 ประชุมวิเคราะห์ข้อมูล ประเด็นที่ได้เพื่อให้เป็นข้อมูลที่เกิดขึ้นจากผู้อยู่ในชุมชนอย่างแท้จริง

บทที่ 5

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยสามารถแยกเป็น 3 ประเด็นหลักๆ ได้ดังนี้

- ประเด็นปัญหาของชุมชน
- ประเด็นความต้องการของชุมชน
- ประเด็นการค้าสมุนไพร

5.1 ประเด็นปัญหาของชุมชน

จากการศึกษาสถานการณ์ของสมุนไพร กรณีศึกษาบ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคามพบประเด็นปัญหาใหญ่ๆ 4 ประเด็นปัญหาดังนี้

1. ประเด็นปัญหาสมุนไพรในป่าชุมชนบ้านเชียงเหียนปัจจุบันถึงขั้นวิกฤติ เพราะสมุนไพรหลายชนิดหายจากพื้นที่ไปแล้ว และชนิดที่เหลือก็มีน้อยไม่สามารถใช้ประโยชน์ หรือเพื่อการค้าได้ ซึ่งการพูดคุยถึงพืชที่หายไปจากอดีตมีมากถึง 75 ชนิด (เป็นชนิดที่สำคัญ) จากอดีตที่มีมากถึง 160 ชนิด ทำให้ต้องมองถึงการจะฟื้นฟูสมุนไพรได้อย่างไร (ตาราง 1)

ตาราง 1 พืชสมุนไพรที่พบในอดีตและปัจจุบันสูญพันธุ์และบางชนิดพบในปริมาณที่น้อยมากและ
เป็นสมุนไพรที่มีความจำเป็นที่นำมาทำเป็นยาสมุนไพรที่มีความต้องการในปริมาณมาก

รายชื่อพรรณไม้ที่พบในอดีตและปัจจุบันในป่าโลกหนองข้าวบ้านเชียงเหียน ตำบลเขว อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม									
ลำดับที่	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อสามัญ	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ประเภทไม้	อดีต		ปัจจุบัน	
						พบ	ไม่พบ	พบ	ไม่พบ
1	กบก	กระบก	<i>Irvingia malayana</i> <i>Oilv.ex.A.Benn</i>	Ixonanthaceae	T	/		/	
2	กระโดนใบ	กระโดน	<i>Careya sphaerica</i> Roxb.	Barringtoniaceae	T	/		/	
3	กอก	มะกอก	<i>Spondias pinnata</i> Kerz.	Anacardiaceae	T	/		/	
4	กอกเหลี่ยม	มะกอกเหลี่ยม	<i>Canarium subulatum</i> Guill.	Busseaceae	T	/		/	
5	กอย	กลอย	<i>Dioscorea hispida</i> Dennst.	Dioscoreaceae	HC	/		/	
6	กะยอม	พะยอม	<i>Shorea roxburghii</i> G.Don	Dipterocarpaceae	T	/		/	
7	กะทวน	คณวน	<i>Dalbergia nigrescens</i> Kurz	Fabaceae	T	/		/	
8	กะเจียว	กระเจียว	<i>Curcuma domestica</i> Val.	Zingiberaceae	H	/			/
9	กะเดา	สะเดา	<i>Aradirachta indica</i> A.Juss.var.	Meliaceae	T	/		/	
10	เกีย	มะเกลือ	<i>Diospyros mollis</i> Griff.	Ebenaceae	T	/			/
11	เก็ดลิ้น	เก็ดลิ้นปลาช่อน	<i>Phyllodium pulchellum</i> (Benth) Desv.	Fabaceae	S	/			/
12	เก็ดลิ้นใหญ่	เก็ดลิ้นปลา	<i>Phyllodium longipes</i> (Craib) Schindl.	Fabaceae	S	/			/
13	เขาคำ (เครือ)	สังวาลย์พระอินทร์	<i>Cassytha filiformis</i> Linn.	Santalaceae	C	/			/
14	เขาสอ, กอสอ (เครือ)	บอระเพ็ด	<i>Tinospora crispa</i> Miers ex Hook.f.	Menispermaceae	C	/			/
15	ขาเป็ย,หมากโง	ขาเป็ย	<i>Hymenopyramis Parvifolia</i> Mold	Verbenaceae	C	/		/	
16	ข่าป่า	ข่าป่า	<i>Alpinia malacensis</i> Roscoe	Zingiberaceae	H	/	.	/	
17	ข่าน้อย	ข่าลิง	<i>Alpinia officinarum</i> Hance.	Zingiberaceae	H	/		/	
18	ข่าน้อย	ข่าลิง	<i>Alpinia officinarum</i> Hance.	Zingiberaceae	H	/			/
19	ข่าลิ้น,กัคลิ้น	กัคลิ้น	<i>Walsura trichostemon</i> Mig.	Meliaceae	T	/			/

ตาราง 1 (ต่อ)

รายชื่อพรรณไม้ที่พบในอดีตและปัจจุบันในป่าโคกหนองขำบ้านเชียงเหียน ตำบลเขวาสี อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม									
ลำดับที่	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อสามัญ	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ประเภทไม้	อดีต		ปัจจุบัน	
						พบ	ไม่พบ	พบ	ไม่พบ
20	ข้าวจี	ข้าวจี	<i>Grewia abutilifolia</i> Vent.ex Juss.	Tiliaceae	S	/		/	
21	เข้ไอคูน หาง กวางผู้	ข้างน้ำว	<i>Gomphia serrata</i> (Gaertn.) Kanis	Ochnaceae	S	/			/
22	ควยง	พันงขาว	<i>Achyranthes aspera</i> Linn.	Amaranthaceae	H	/		/	
23	ควยเขียก	น้ำใจโคร	<i>Olex scandent</i> Roxb.	Olacaceae	SC	/			/
24	คัตเค้า (หนาม)	คัตเค้า	<i>Oxyceros horidus</i> Lour	Rubiaceae	C	/			/
25	คันจ้อง	ลำปัดคง	<i>Diospyros filipendula</i> Pierre ex Lacomte	Ebenaceae	T	/			/
26	คางควย (เครือ)	หางไหล	<i>Dalbergia abbreviata</i> Craib	Fabaceae	C	/			/
27	คางคิ	เสม็ดทุ่ง	<i>Lophopetalum wallichii</i> Kurz	Celastraceae	T	/			/
28	คางสูง	คาง	<i>Albizia Lebbekioides</i> Benth.	Fabaceae	T	/		/	
29	คิงไฟนกคุ้ม	โคไม่รู้อัสม	<i>Elephantopus scsaber</i> Linn.	Commpositeae	H	/			/
30	เครือหมาน้อย	กรงเขมา	<i>Cissampelos pareira</i> Linn.	Venispemnaceae	C	/			/
31	เครือหุนแป	เถาคันขาว	<i>Caryratia trifolia</i> (Linn.) Domin.	Vitaceae	C	/			/
32	เครือเขาปูน	เครือเขาปูน	<i>Cissus modeccoides</i> Planch	Vitaceae	C	/		/	
33	เครือชูด	เครือเขาเกลบ	<i>Parameria pierrei</i> Kerr.	Apocynaceae	C	/		/	
34	เครือตาปลา	เถาวัลย์เปรียง	<i>Derris scandens</i> Benth.	Fabaceae	HC	/		/	
35	เครือเอ็นอ่อน	เถาเอ็นอ่อน	<i>Cryptolepis buchani</i> Roem.&Schul.	Periplocaceae	HC	/			/
36	เครือไรสง	เถาประสงค์	<i>Streptocaulon juvenas</i> Merr.	Periplocaceae	C	/		/	
37	เครือไส้ตัน	โมกเครือ	<i>Aganosma marginata</i> (Roxb.) G.Don	Apocynaceae	HC	/			/
38	เงียงคูน้อย	เงียงคูน้อย	<i>Cathumaregam</i> sp.	Rubiaceae	S	/			/

ตาราง 1 (ต่อ)

รายชื่อพรรณไม้ที่พบในอดีตและปัจจุบันในป่าโคกหนองขำบ้านเชียงเหียน ตำบลเขวาสันติ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม									
ลำดับที่	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อสามัญ	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ประเภทไม้	อดีต		ปัจจุบัน	
						พบ	ไม่พบ	พบ	ไม่พบ
39	เงียงคุดใหญ่	เงียงคุดใหญ่	<i>Cathunaregam spathulifolia</i> Tirveng.	Rubiaceae	C	/			/
40	ตะโก	ตะโกจีน	<i>Diospyros hasseltii</i> Zoll.	Ebenaceae	T	/		/	
41	ต้นทาง	กล้วยน้อย	<i>Xylopi velana</i> Pierre.	Annonaceae	T	/			/
42	ตาปา (เครือ)	เถาว์ลิ้นเปรี้ยว	<i>Derris scandens</i> Benth.	Fabaceae	C	/		/	
43	คาไ้	กำแพงเจ็ดชั้น	<i>Salacia chinensis</i> Linn.	Celastraceae	C	/			/
44	ตำนิ	ตำลึง	<i>Cocciniagrands</i> Voigt.	Cucurbitaceae	HC	/		/	
45	ตำแยป่า	ตำแยแมว	<i>Acalypha indica</i> Linn.	Euphorbiaceae	S	/		/	
46	ตีนกบแก้ว	หญ้าตีนตุ๊กแก	<i>Coldenia procambens</i> Linn.	Ehretiaceae	H	/		/	
47	ตีนตั่ง	ตีนตั่ง	<i>Desmos dumosus</i> Safford	Annonaceae	C	/		/	
48	ตีนนก	ตีนนก	<i>Vitex pinnata</i> Linn.	Verbenaceae	T	/			/
49	ตีนเป็ด	สัตตบรรณ	<i>Alistonia scholaris</i> R.Br.	Apocynaceae	T	/			/
50	ตุมหมูป(อีอูบ)	ว่านหวานอน	<i>Kaempferia rotunda</i> Linn.	Zingiberaceae	H	/		/	
51	ตุม	มะตุม	<i>Aegle marmelos</i> Corr.	Rutaceae	T	/			/
52	ตุมกา	แสลงใจ	<i>Stychnos nux-vomica</i> Linn.	Strychnaceae	T	/			/
53	ตุมตั่ง	กระเจาะ พญา	<i>Hesperethusa crenulata</i> Roem.	Rutaceae	T	/			/
54	ต้องแล้ง	นมน้อย	<i>Polyalthia evecta</i> (Pierre) Finet&Gagnep.	Annonaceae	S	/		/	
55	ต้องแล้ง	นมน้อย	<i>Polyalthia evecta</i> (Pierre) Finet&Gagnep.	Annonaceae	S	/		/	
56	ค้างไ้	กะดังใบเตย	<i>Leea thorellii</i> Gagnep.	Leeaceae	H	/		/	
57	แต้หนาม	มะค่าแต้	<i>Sindora siamensis</i> <i>Teysm. var. siamensis</i>	Fabaceae	T	/		/	

ตาราง 1 (ต่อ)

รายชื่อพรรณไม้ที่พบในอดีตและปัจจุบันในป่าโคกหนองขำบ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม									
ลำดับที่	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อสามัญ	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ประเภทไม้	อดีต		ปัจจุบัน	
						พบ	ไม่พบ	พบ	ไม่พบ
58	दैโหล่น	มะค่าแต้	<i>Sindora siamensis</i> <i>var.maritima k. & S.S</i>	Fabaceae	T	/			/
59	ถ่อน	ถ่อน	<i>Albisia procera (Roxb.) Benth.</i>	Fabiceae	T	/			/
60	ท่ม	กระทุ้งโคก	<i>Mitragyna hirsuta Hav.</i>	Rubiaceae	T	/			/
61	โทสง (เครือ)	เถาประสงค์	<i>Steptocaulon kleinii Wight & Arn.</i>	Periplocaceae	C	/		/	
62	นางหวาน	งาไซ	<i>Planchonella obovata Pierre.</i>	Sapotaceae	T	/			/
63	นางแซ่ง	โศดทะนง	<i>Trigonostemon reidioides</i> (Kurz) Craib	Euphorbiaceae	S	/			/
64	น้ำเกี๋ย	รักน้ำเกลี้ยง	<i>Melanorrhoea laccifera</i> Pierre.	Anacardiaceae	T	/		/	
65	บังเลน	คำลึงตัวผู้	<i>Solena heterophylla Lour.</i>	Cucurbitaceae	C	/		/	
66	บั้งไฟเดือนห้า	หญ้าสาบคา	<i>Hygrophilla incana Nees</i>	Gramineae	H	/		/	
67	เบน	ตะขบป่า	<i>Flacourtia indica (Burm.f)</i> Merr.	Flacourtiaceae	T	/			/
68	เปื่อย	ตะแบก	<i>Lagerstroemia calyculata</i> Kurz	Lythraceae	T	/			/
69	ผง	ปรงเหลียม	<i>Cyperus siamensis Miq.</i>	Cyperaceae	S	/			/
70	ผักชีช้าง	สามสิบ	<i>Asparagus rocemosis willd.</i>	Asparagaceae	S	/			/
71	ผักสาบ	ผักสาบ	<i>Adenia viridifeora Craib</i>	Passifloraceae	C	/			/
72	ผักหวานบ้าน	ผักหวานบ้าน	<i>Sauropus androgynus (Linn.)</i> Merr.	Euphorbiaceae	T	/		/	
73	ผากมะม่วง	กาผากมะม่วง	<i>Dendrophthoe pentandra Miq.</i>	Loranthaceae	Pa	/		/	
74	ผีพ่วน	นมควาย	<i>Uvaria rufa Bl</i>	Annonaceae	HC	/			/
75	ผู	ปรู	<i>Alangium salviifolium ssp.</i> <i>Hexapetalum</i>	Alangiaceae	T	/		/	
76	ไผ่ป่า	ไผ่ป่า	<i>Bambusa arundinacea Willd</i>	Graminaceae	B	/		/	
77	ไผ่โจด	ไผ่โจด	<i>Arundinaria ciliata A. Camus</i>	Graminaeae	B	/		/	
78	พริกผี	พริกป่าใหญ่	<i>Ervatamia luensis Ken.</i>	Apocynaceae	S	/		/	

ตาราง 1 (ต่อ)

รายชื่อพรรณไม้ที่พบในอดีตและปัจจุบันในป่าโคกหนองจำบ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม									
ลำดับที่	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อสามัญ	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ประเภทไม้	อดีต		ปัจจุบัน	
						พบ	ไม่พบ	พบ	ไม่พบ
79	พะวงพี	พนมสวรรค์	<i>Clerodendrum paniculatum</i> Linn.	Verbenaceae	S	/		/	
80	พอก	มะพอก	<i>Parinari anamense</i> Hance.	Rosaceae	T	/		/	
81	พังคี่	เจตพังคี่	<i>Cladophynos orientalis</i> Zipp.ex Span.	Euphorbiaceae	S	/			/
82	พันชาด	ชาด	<i>Erythrophleum succirubrum</i> Gagnep.	Caesalpiniaceae	T	/		/	
83	พิมาน	กระถินพิมาน	<i>Acacia siamensis</i> Willd.	Fabaceae	T	/		/	
84	พูช้าง	พลูช้าง	<i>Scindapsus officinalis</i> Schott	Araceae	H	/		/	
85	เพ็ก	ไผ่เพ็ก	<i>Arundinaria pusillo</i> Cheval. & A. Camus	Gramineae	B	/		/	
86	มันเทียน	มันฮ้อน	<i>Dioscorea myriantha</i> Kunth	Dioscoreaceae	Hc	/		/	
87	มุยแดง	มะคังแดง	<i>Gardenia erythroclada</i> Kurz	Rubiaceae	T	/			/
88	มูก, ไข่เน่า	คำมอกหลวง	<i>Gradenia sootepensis</i> Hutch.	Rubiaceae	T	/			/
89	มูกเกีย	โมก	<i>Wrightia pubescens</i> R.Br.	Lamiaceae	sT	/			/
90	ม่วงป่า		<i>Magnifera pentandra</i> Hook.	Anacardiaceae	T	/		/	
91	ม่วงหัวแมงวัน	มะม่วงหัวแมงวัน	<i>Buchanaia latifolia</i> Roxb.	Anacardiaceae	T	/			/
92	ขอป่า	ขอป่า	<i>Morinda coreia</i> Ham.	Rubiaceae	ST	/			/
93	ยุง	ประคู้สาย	<i>Dalbergia cochinchinensis</i> Pierre	Fabaceae	T	/			
94	ย่านาง	เถาย่านาง	<i>Tiliacora triandra</i> Diels.	Lauraceae	HC	/		/	
95	รัก	รัก	<i>Calotropis gigantea</i> (Linn.) R.Br.ex Ait.	Asclepiadaceae	S	/		/	
96	ลอมคอม	หลาย	<i>Grewia microcos</i> Linn.	Tiliaceae	T	/			/
97	ลิ้นฟ้า	เพกา	<i>Oroxylum indieum</i> Vent.	Bignoniaceae	ST	/		/	
98	ลูกใต้ใบ	ลูกใต้ใบ	<i>Phyllanthus amarus</i> Schum.&Thonn.	Euphorbiaceae	H	/		/	

ตาราง 1 (ต่อ)

รายชื่อพรรณไม้ที่พบในอดีตและปัจจุบันในป่าโคกหนองขำบ้านเชียงเหียน ตำบลเขวาสี อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม									
ลำดับที่	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อสามัญ	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ประเภทไม้	อดีต		ปัจจุบัน	
						พบ	ไม่พบ	พบ	ไม่พบ
99	เลนเคด	หุมเห็ดไทย	<i>Cassia tora</i> Linn.	Fabaceae	S	/		/	
100	เล็บแมว	เล็บเหยี่ยว	<i>Zizyphus oenoplic</i> Mill.	Rhaamnaceae	H	/		/	
101	สมัง	ไกรทอง	<i>Euythoxylum cuneatum</i> (Miq.) Kurz.	Exryhtroxylaceae	S	/			/
102	สมัดส่องฟ้า	ส่องฟ้าแดง	<i>Clausena harmandiana</i> Pierre ex Guill.	Rutaceae	S	/			/
103	สะแบง	เหียง	<i>Dipterocapus obtusifolius</i> Teijsm.ex Mig.	Dipterocarpaceae	T	/		/	
104	สัน, ส้าน	มะตาด	<i>Dellania indica</i> Linn.	Dilleniaceae	ST	/			/
105	สีดาป่า	กระมอ	<i>Gardenia obtusifolia</i> Roxb.	Rubiaceae	ST	/			/
106	สำเหล้า	มะกา	<i>Bridelia ovata</i> Decne	Euphorbiaceae	S	/			/
107	ส้มกบ	อุโลก	<i>Hymenodictyon exelsum</i> Wall.	Rubiaceae	T	/			/
108	ส้มพ้อ	ข่อย	<i>Streblus asper</i> Lour.	Moraceae	T	/			/
109	ส้มลม	ส้มลม	<i>Aganonerion polymorphum</i> Pierre ex.	Apocynaceae	HC	/		/	
110	ส้มเสี้ยว	ส้มเสี้ยว	<i>Bauhinia malabarica</i> Roxb.	Leguminosae	T	/			/
111	ส้มโมง	พะวา	<i>Gardinia speciosa</i> Wall.	Guttiferae	T	/			/
112	ไต้ตัน (เครือ)	มะเค็ดดิน	<i>Agnosma marginata</i> G.don	Apocynaceae	C	/			/
113	หญ้าขี้มนอน	หญ้าขี้ด	<i>Sida rhombifolia</i> Linn.	Malvaceae	US	/		/	
114	หญ้าคา	หญ้าคา	<i>Imperata cylindrica</i> Beauv.	Gramineae	G	/		/	
115	หญ้าหนวดแมว		<i>Orthosiphon spp.</i>	Labiatae	G	/		/	
116	หนามขี้แฮด	หนามขี้แฮด	<i>Streblus taxoides</i> Kurz.	Moraceae	ST	/		/	
117	หนามคอง	ตะครอง	<i>Zizyphus cambodiana</i> Pierre.	Rhamnaceae	ST	/		/	
118	หนามจั่วเลีย	จั่วเลีย	<i>Capparis flavicans</i> Kerz.	Capparidaeeae	S	/		/	
119	หนามจาง	หนามแดง	<i>Maytenus Marcanii</i> (Craib) Ding Hou.	Celastraceae	C	/		/	

ตาราง 1 (ต่อ)

รายชื่อพรรณไม้ที่พบในอดีตและปัจจุบันในป่าโคกหนองขำบ้านเชียงเหียน ตำบลเขวาสี อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม									
ลำดับที่	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อสามัญ	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ประเภทไม้	อดีต		ปัจจุบัน	
						พบ	ไม่พบ	พบ	ไม่พบ
120	หนามจั่นแหว	แก้วตาไว	<i>Pterobium integrum Craib</i>	Fabaceae	C	/		/	
121	หนามแท่ง	เกด	<i>Randia dasycarpa Bakh.f</i>	Rubiaceae	ST	/			/
122	หมอยสาวแก่	หญ้าน้ำเภา	<i>Lygodium flexuosum Sw.</i>	Schzeaceae	HC	/		/	
123	หมากชูชี	ชิงชี	<i>Capparis micracantha DC.</i>	Capparidaceae	ST	/			/
124	หมากดั่ง	ดั่งอีทก	<i>Erycibe noci Kerr.</i>	Convolvulaceae	C	/			/
125	หมากกล้ำตาแดง	มะกล้ำเครือ	<i>Abrus precatorius Linn.</i>	Fabaceae	C	/			/
126	หมากเค็ง	เขลง	<i>Dialium cochinchinense Pierre.</i>	Caesalpinaceae	T	/		/	
127	หมากเยา	สับแดง	<i>Jatropha cuneas Linn.</i>	Euphorbiaceae	S	/		/	
128	หมากแวง	คอแลน	<i>Nephelium hypoleucum Kurz</i>	Sapindaceae	T	/			/
129	หมากแตก	กระถางลาย	<i>Celastrus paniculatus Willd.</i>	Celastraceae	C	/			/
130	หมาน้อย	กรุงเขมา	<i>Cissampelos pareira Linn.</i>	Menispermaceae	HC	/		/	
131	หมามุย	หมามุย	<i>Mucon ssp.</i>	Fabaceae	C	/		/	
132	หมาว้อ	หมาว้อ	<i>Lepisanthes senegalensis Leenh.</i>	Sapindaceae	S	/			/
133	หมี	หมีเหม็น	<i>Litsea glutinosa (Lour.) C.B.Robinson</i>	Lauraceae	T	/			/
134	หวดขำน้อย	มะหวด	<i>Erioglossum rubiginosum Blume.</i>	Sapindaceae	T	/		/	
135	หวดขำใหญ่	มะหวด	<i>Lepisanthes rubiginosa (Roxz.) Leenh.</i>	Sapindaceae	T	/		/	
136	หว่า, ก้นโกน	หว่า	<i>Syzygium ecumini (L.) Skeels</i>	Myraceae	T	/		/	
137	หว่าพีนก	หว่าพีนก	<i>Eugenia ripicola Craib</i>	Myraceae	T	/		/	
138	หว่าไก่ออก	ทองพันดูล	<i>Decaschistia parviflora Kurz</i>	Malvaceae	US	/			/

ตาราง 1 (ต่อ)

รายชื่อพรรณไม้ที่พบในอดีตและปัจจุบันในป่าโคกหนองจำบ้านเชียงเหียน ตำบลเขวาสี อำเภอมือ จังหวัดมหาสารคาม									
ลำดับที่	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อสามัญ	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ประเภทไม้	อดีต		ปัจจุบัน	
						พบ	ไม่พบ	พบ	ไม่พบ
139	ชิงช้าชาลี	ชิงช้าชาลี	<i>Tinospora cerdifolia</i> (Willd.) <i>Miers ex Hook.f. & Thoms.</i>	Menispermaceae	HC	/		/	
140	หาด	มะหาด	<i>Artocarpus lakoocha</i> Roxb.	Moraceae	T	/			/
141	หิ้งห้อย	หิ้งห้อย	<i>Crotalaria quinquefolia</i> Linn.	Fabaceae	C	/		/	
142	หีควาย พูช้าง	พลูช้าง	<i>Scindapsus officinalis</i> Schott	Araceae	C	/			/
143	แห้วหมู	แห้วหมู	<i>Cyperus rotundus</i> Linn.	Cyperaceae	H	/		/	
144	อด, กอกกั้น	กอกกั้น	<i>Lannea coromandelica</i> Merr.	Anacardiaceae	T	/			/
145	อะลาง	นนทรี	<i>Peltophorum dasyrachis</i> (Mig.) Kurz.	Fabaceae	T	/		/	
146	อีทกตัวผู้	หลุมนก	<i>Oxalys imbricata</i> Roxb.	Oxalidaceae	C	/			/
147	อีปอก	บุกเขา	<i>Pseudodracontium kerrii</i> Gagnep.	Araceae	H	/		/	
148	อีลอก	อีลอก	<i>Amorphophallus</i> spp.	Araceae	S	/		/	
149	อีถ้ำ	ตะไคร้	<i>Prisniatomeris tetrandra</i>	Rubiaceae	T	/			/
150	อีสุ่มช้าง	ต้นพญา	<i>Albizia lebbek</i> Benth.	Fabaceae	T	/			/
151	อีเลี่ยน	ชะเอมไทย	<i>Albizia myriophylla</i> Benth.	Fabaceae	HC	/		/	
152	อีโก้	คำแดง	<i>Cissus aristata</i>	Vitidaceae	HC	/		/	
153	เอียนค้อน	ปลาไหลเผือก	<i>Eurycoma longifolia</i> Jack.	Simaroubaceae	S	/			/
154	เอ็นฮ้า	โคลงเคลง	<i>Melastoma villosum</i> Lodd.	Melastomaceae	S	/			/
155	ฮกฟ้า	รอกฟ้า	<i>Terminalia alata</i> Heyne ex Roth.	Combretaceae	T	/		/	
156	ฮัง	รัง	<i>Shorea siaamensis</i> Miq.	Dipterocarpaceae	T	/		/	
157	ฮังฝ้าย		<i>Shorea</i> sp.	Dipterocarpaceae	T	/		/	
158	ฮังหนาม		<i>Shorea</i> sp.	Dipterocarpaceae	T	/		/	
159	ฮังไหม		<i>Shorea</i> sp.	Dipterocarpaceae	T	/		/	
160	ฮุ่นไฮ		<i>Erythroxylum</i> spp.	Erythroxylaceae	S	/		/	

C = ไม้เลื้อย G = หญ้า HC = ไม้เถาเลื้อย P = ปาล์ม S = ไม้พุ่ม ST = ไม้พุ่มกึ่งยืนต้น

US = ไม้พุ่มขนาดเล็ก F = เฟิร์น H = ไม้ล้มลุก O = กล้ายไม้ Pa = กาฝาก SC = ไม้พุ่ม

เลื้อย T = ไม้ยืนต้น exs = ไม้พุ่มจากต่างประเทศ

2. ประเด็นอนาคตของผู้ขายสมุนไพร อนาคตสมุนไพรบ้านเชียงเหียน ซึ่งการขายและการใช้สมุนไพรแบบไม่มีระบบทำให้ปัญหาการสั่งซื้อ และการนำเข้า แม้กระทั่งการขายจึงเป็นการกระจายและในอนาคตยังไม่แน่นอนกับอาชีพขายสมุนไพร

3. ประเด็นการฟื้นฟู ปลูกทดแทน และอนุรักษ์สมุนไพรเพื่อการค้า และเพื่อให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนต่อไป เพราะอาชีพขายสมุนไพรต้องอยู่คู่กับบ้านเชียงเหียนตลอดไป โดยมีเนื้อที่ป่าที่จะทำการปลูกสมุนไพรคือพื้นที่ของวัดป่ามีพื้นที่ 12 ไร่

4. ประเด็นการพัฒนาผลิตภัณฑ์ของสมุนไพรบ้านเชียงเหียนให้มีคุณภาพยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นแหล่งที่ขาย สัญลักษณ์ โดยในอนาคตผู้ประชุมเห็นพ้องต้องกันว่าจะต้องเกิดวิสาหกิจชุมชนกลุ่มสมุนไพรบ้านเชียงเหียน

5.2 ประเด็นความต้องการของชุมชน

5.2.1 ต้องการปลูก การขยายพันธุ์ และการอนุรักษ์สมุนไพรในพื้นที่

จากการศึกษาถึงสถานการณ์ของสมุนไพรในบ้านเชียงเหียนปัจจุบันจัดว่าอยู่ในขั้นวิกฤตเพราะพบว่ามีสมุนไพรหลายชนิดสูญหายจากพื้นที่ และบางชนิดยังคงอยู่ในพื้นที่แต่จำนวนประชากรของต้นมีน้อย ซึ่งพบว่าพืชที่หายไปส่วนใหญ่ใช้ประโยชน์ประจำ ใช้อย่างมากมายและกว้างขวาง ดังนั้นความต้องการของชุมชนจึงมีความต้องการที่จะอนุรักษ์สมุนไพร และการฟื้นฟูสมุนไพรขึ้นมาโดยการปลูกสมุนไพรในพื้นที่โดยการปลูกในพื้นที่วัดป่าที่มีอาณาเขต 12 ไร่ เพื่ออนุรักษ์ ซึ่งสามารถแบ่งระบบการฟื้นฟูได้ดังนี้

1) คณะกรรมการกลุ่มสมุนไพรบ้านเชียงเหียน

คณะกรรมการกลุ่มสมุนไพรบ้านเชียงเหียน ประกอบด้วย

2) เตรียมพื้นที่

คณะกรรมการหมู่บ้านทำการประชุม พุดคุยปรึกษาหารือ และได้ข้อตกลงในการปลูกสมุนไพรซึ่งเลือกพื้นที่ที่เหมาะสมเพื่อการปลูกพืชจะได้เกิดประโยชน์และมีประสิทธิภาพดังนั้นพื้นที่ที่ต้องปลูกสมุนไพรในขั้นตอนเริ่มต้น หรือนำร่อง ใช้พื้นที่ทั้งหมด 12 ไร่ ที่ห่างจากหมู่บ้าน 500 เมตร

3) พืชสมุนไพรที่ปลูกจะมองถึงการใช้ประโยชน์ และแบ่งเป็นกลุ่มสมุนไพรที่เป็นไม้ยืนต้น และกลุ่มสมุนไพรที่เป็นไม้ล้มลุก จะสามารถแยกเป็น 3 กลุ่มคือ

- กลุ่มที่ใช้ประโยชน์ประจำและใช้ในจำนวนมาก
- กลุ่มที่มีความสำคัญคือใช้ในปริมาณมากแต่ใช้ได้นาน
- กลุ่มที่ใช้น้อยแต่ขาดไม่ได้
- กลุ่มสมุนไพรหายาก

4) การปลูกและการดูแล รักษาจะเน้นภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งจะเกิดจากร่วมมือกันของในคนในพื้นที่

5) ดังกฎระเบียบในการดูแลและการใช้ประโยชน์ของพืชสมุนไพร ซึ่งกฎระเบียบต้องอยู่บนฐานความเป็นจริง คือให้มีการใช้ประโยชน์ได้แต่ต้องอยู่ภายใต้การควบคุม และใช้อย่างมีแบบแผนเพื่ออนุรักษ์ให้พืชสมุนไพรอยู่ต่อไปและให้เกิดอาชีพที่ยั่งยืนของกลุ่มผู้ขายสมุนไพร

5.2.2 การพัฒนาผลิตภัณฑ์ การขายอย่างมีระบบ ให้มีคุณภาพยิ่งขึ้น และสามารถเกิดเป็นวิสาหกิจชุมชนเพื่อพึ่งตนเองได้

อาชีพการขายสมุนไพรในบ้านเชียงเหียนเป็นอาชีพที่มีมานาน และจะเป็นอีกหนึ่งอาชีพที่จะต้องอยู่คู่บ้านเชียงเหียนและต้องมีการพัฒนาให้เป็นระบบ และเป็นองค์กรของชุมชน หรือกลุ่มชุมชนเพื่อที่จะเป็นอาชีพที่มั่นคงและสร้างรายได้ให้กับบ้านเชียงเหียนได้เป็นอย่างดี และจะช่วยลดการเข้าไปทำงานในเมืองใหญ่สร้างงานให้กับคนในชุมชน ดังนั้นประเด็นที่ชุมชนมีความตั้งใจที่จะพัฒนาอาชีพสมุนไพรให้ผู้ขายที่ต่างคนต่างขายให้เป็นกลุ่มเกิดขึ้น หรือเกิดเป็นวิสาหกิจชุมชนสมุนไพรบ้านเชียงเหียน ดังนั้นผู้ขายสมุนไพรจึงมีกรอบแนวคิดที่จะจัดตั้งดังนี้

- 1) จัดตั้งกลุ่มโดยมีคณะกรรมการบริหารของกลุ่ม โดยตั้งจากกลุ่มผู้ขายสมุนไพรในชุมชนเอง
- 2) วางระเบียบการขาย
- 3) จัดหมวดหมู่ตำรับยาที่ขาย
- 4) อยู่ภายใต้สัญลักษณ์เดียวของกลุ่มบ้านเชียงเหียน
- 5) มีที่วางขายหรือจำหน่ายเป็นของกลุ่ม
- 6) พัฒนาผลิตภัณฑ์ คุณภาพสมุนไพร รูปแบบให้เหมาะสมกับการใช้เพื่อความสะดวก และประหยัด
- 7) มีหมอใหญ่กำกับในการขายยาสมุนไพร
- 8) เพื่อรองรับการปลูก หรือการผลิตที่จะมีขึ้นในกลุ่มที่ปลูกเพื่อการพาณิชย์
- 9) เพื่อจัดทำอาชีพการขายสมุนไพรให้เป็นอาชีพที่ยั่งยืนและสร้างรายได้ให้กับชุมชน
- 10) เพื่อเป็นแหล่งผลิตสมุนไพรเพื่อใช้ในชุมชนของตนเองและพึ่งตนเองได้
- 11) เป็นที่ยอมรับในระดับชุมชน อำเภอ จังหวัด และระดับประเทศต่อไปในอนาคต

5.3 ประเด็นการค้าสมุนไพร (เส้นทางการขาย- ซื้อสมุนไพร)

5.3.1 เส้นทางการขายสมุนไพร

สมุนไพรที่เก็บมาได้ หรือซื้อมาได้จะนำมาหั่นให้เป็นชิ้นเล็ก ชิ้นใหญ่ ตามแต่ตำรับยานั้นๆ จากนั้นจึงนำสมุนไพรตากแดดให้แห้ง (ถ้าแดดจัด ประมาณ 3-4 วัน) หลังจากนั้นจะนำมาแยกสมุนไพรตามสูตรต่างๆ หรือตำรับต่างๆ แล้วนำไปเก็บไว้ที่บ้าน (บริเวณที่อากาศถ่ายเทได้ดี) โดยเก็บใส่กระสอบปุ๋ย มัดปากให้สนิทในส่วนที่ยังไม่นำไปขาย ส่วนที่จะนำไปขายทำการบรรจุหีบห่อโดยใช้ถุงพลาสติกร้อนขนาด 6x4 นิ้ว บรรจุให้ตามขนาดยาโดยการชั่ง (ตามแต่ละตำรับ) จากนั้นปิดปากถุงด้วยแท่งเหล็กร้อน และตามด้วยซื้อตำรับยาและสรรพคุณยา ตำรับยาสมุนไพรที่มีการขายที่บ้านเชียงเหียนพบทั้งหมด 17 ตำรับ ดังนี้

ตำรับ 1 แก้วโรคกระษัย

ตำรับ 2 บำรุงไต

ตำรับ 3 รักษาโรคเบาหวาน และความดันสูง

ตำรับ 4 แก้วโรคริดสีดวงทวาร

ตำรับ 5 ขับเลือด

ตำรับ 6 แก้วตกขาว

ตำรับ 7 แก้วโรคกระเพาะอาหาร

ตำรับ 8 แก้วหอบหืด

ตำรับ 9 แก้วโรคปะดง

ตำรับ 10 แก้วไข้ทับทิม

ตำรับ 11 แก้วโรคนี้่ว

ตำรับ 12 แก้วผิสดำแดง

ตำรับ 13 บำรุงเลือด บำรุงร่างกาย

ตำรับ 14 แก้วโรคผิวหนัง

ตำรับ 15 แก้วปวดตามเส้น ปวดตามขาและตามตัว

ตำรับ 16 แก้วโรคไต

ตำรับ 17 รักษาตามโรค

รูปแบบการขนส่งและรูปแบบการตลาด ผู้ขายยาสมุนไพรบ้านเชียงเหียนจะออกตะเวนขายสมุนไพรเองโดยไม่ผ่านพ่อค้าคนกลาง ซึ่งการขายยาสมุนไพรนั้นผู้ที่ไปขายต้องรู้ด้วยว่าโรคที่ตัวเองสามารถรักษาได้นั้นมีอาการเป็นอย่างไร และสามารถรักษาได้ โดยบางครั้งผู้ที่ไปขายสมุนไพรต้องได้รับการอบรมจากผู้ที่มีความรู้ในหมู่บ้านเรื่องโรคต่างๆ และอาการของโรค การขายสมุนไพรนั้นจะไปขายในเส้นทางเดิมที่เคยไปขาย หรือจะเรียกว่าไปขายตามลูกค้าประจำซึ่งผู้ขายแต่ละคนจะมีลูกค้าประจำ ผู้ขายเองให้ที่อยู่และเบอร์โทรศัพท์ติดต่อไว้เวลาถูก

คำหรือผู้ป่วยต้องการจะส่งเป็นไปรษณีย์ภัณฑ์ไปให้ลูกค้า หรือบางครั้งก็ลงไปขายเอง เช่น กรณีพ่อสมศรี ขัตติยะวงศ์เป็นผู้หนึ่งที่สามารถรักษาโรคระหว่างไปขายสมุนไพร และโรคก็หายทำให้ชื่อเสียงสมุนไพรบ้านเชียงเหียนแพร่ขยายออกไปเป็นที่เลื่องลือในแถวภาคใต้ ภาคเหนือ หรือแม้แต่ในหมู่บ้านใกล้เคียง โดยเฉพาะตำรับยาสมุนไพรรักษาโรคกระเพาะ บำรุงเลือด บำรุงกำลัง ปวดแข็ง ปวดขา เป็นที่ได้ผลอย่างมาก และที่สำคัญผู้ที่จะไปขายสมุนไพรได้นั้นต้องได้รับ หรือ “เกียรติบัตร” โดยได้ผ่านการอบรมเป็นวิทยากรหลักสูตรพิเศษการใช้สมุนไพรจัดโดยคณะกรรมการบริหารโครงการตามพระราชดำริสวนป่าสมุนไพร เพื่อสนองพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จัดโดยคณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล กรุงเทพมหานคร

ตลาดสมุนไพรของกลุ่มขายสมุนไพรบ้านเชียงเหียน มีครอบคลุมทุกภูมิภาค แต่ภาคที่เป็นตลาดใหญ่ในการขายสมุนไพรคือภาคเหนือ รองลงมาคือภาคใต้ ภาคกลาง กรุงเทพมหานคร (ตามโรงงานต่างๆ) และภาคอีสานด้วยกันโดยเฉพาะในจังหวัดมหาสารคามเองเป็นที่รู้จักกันดีถ้าจะถามว่าที่ไหนขายสมุนไพรตอบได้เลยว่าที่บ้านเชียงเหียนเพราะเป็นแหล่งใหญ่ในการขายสมุนไพรสามารถแยกออกเป็น 2 กรณีดังนี้

1) กรณี รักษาโรค

ราคาจำหน่ายสมุนไพรการขายสมุนไพรจะขายเป็นชุด คือ 1 ชุด มี 3 ห่อในราคา 106 บาท หรือกำหนดราคาเอง และ 3 ห่อ (รักษาชุดละ 1 โรคตามแต่ตำรับรักษา) ประกอบไปด้วย

- ห่อที่ 1 เป็นยาบำรุง (ต้องกินยาบำรุงก่อนรักษาโรค)
- ห่อที่ 2 เป็นยาแก้โรค (เป็นยาแก้โรค หรือยารักษาโรค)
- ห่อที่ 3 เป็นยาล้างโรค (หลังจากแก้โรคเสร็จแล้วต้องล้างโรค

ออกจากตัว) การรักษาต้องเริ่มตั้งแต่ห่อที่ 1 ห่อที่ 2 ห่อที่ 3 ไปเรื่อยๆห้ามสลับและห้ามเว้นวันเพราะถ้าเว้นวันต้องมาเริ่มห่อที่ 1 ใหม่ทำให้เสียเวลาและสิ้นเปลืองในค่าใช้จ่าย

2) กรณี บำรุง แก่ปวดเมื่อย

ราคาจำหน่ายสมุนไพรจะขายเป็นห่อ คือ ชุดเล็ก 80 บาท

ชุดกลาง 150 บาท ชุดใหญ่ 200 บาท

5.3.2 เส้นทาง การนำเข้าสมุนไพร

การนำเข้าวัตถุดิบสมุนไพรของบ้านเชียงเหียนสามารถแยกเป็น 2 แบบ คือ 1) การหาเองจากป่าและพื้นที่ใกล้เคียง 2) การสั่งซื้อมาจากที่อื่น

5.3.2.1 การหาเองจากป่าและพื้นที่ใกล้เคียง

การหาสมุนไพรเองจากป่าของกลุ่มผู้ขายยาสมุนไพรบ้านเชียงเหียนนั้นพื้นที่ที่เก็บสมุนไพรคือในอดีตจะเก็บที่ป่าหนองข่า ป่าใกล้บ้าน แต่ปัจจุบันป่ามีน้อยสมุนไพรก็ร่อยหรอลงไปทำให้เก็บสมุนไพรไม่ จึงหันมาเก็บตามหัวไร่ปลายนา และพื้นที่ป่าข้าง

เคียง และบางครั้งก็มีการลักลอบไปเก็บสมุนไพรในป่านอกพื้นที่ ทำให้บางครั้งเกิดกรณีพิพาทขึ้น ทำให้บางคนถูกจับ บางคนเสียค่าสินไหมปรับ เขตที่ชาวบ้านเชียงเหียนเก็บสมุนไพรเองอยู่ในพื้นที่ 4 จังหวัด ได้แก่ เขตจังหวัดมหาสารคาม คือ อำเภอนาคู อำเภอวาปีปทุม อำเภอเชียงยืน อำเภอกันทรวิชัย นาดี นาคู นาเชือก กุฉินารายณ์ และเขตร้อยเอ็ด คือ ปทุมรัตน์ โพธิ์ชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ คือ อำเภอเขาวง และเขตจังหวัดขอนแก่น คือ เขื่อนอุบลรัตน์ น้ำพอง หนองสองห้อง เป็นต้น

5.3.2.2 การสั่งซื้อมาจากที่อื่น

เส้นทางการสั่งซื้อสมุนไพรของบ้านเชียงเหียนสามารถแยกออกเป็น 4 เส้นทางใหญ่ด้วยกันซึ่งแต่ละเส้นทางจะมีผู้มาส่งให้ถึงที่ และบางครั้งชาวบ้านเชียงเหียนก็จะนำรถไปรับเองถึงที่ ซึ่งวัตถุดิบที่จะใช้เป็นยาสมุนไพรนั้นยังไม่มีมีการแปรรูปเป็นจีนที่พอเหมาะแก่การทำเป็นยาสมุนไพร เส้นทางสมุนไพรหลักนั้นแยกออกเป็น 5 เส้นทางดังนี้

1. เส้นทางที่มาจากจังหวัดหนองคาย ซึ่งจากการสอบถามข้อมูลทราบว่าได้มาจากการลักลอบสมุนไพรในเขตภูหลวง เป็นส่วนใหญ่
2. เส้นทางที่มาจากจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งเป็นสมุนไพรจากลาวซึ่งมีการลักลอบซื้อขายผ่านทางช่องเม็ก ชายแดนไทยลาว (จากการสอบถามทราบว่าเป็นสมุนไพรที่ได้มาจากประเทศลาว)
3. เส้นทางที่มาจากจังหวัดเลย ซึ่งเส้นทางนี้ไม่ทราบแน่ชัดว่าได้มาจากที่ใดเขาไหน เนื่องจากผู้ส่งสมุนไพรไม่เปิดเผยข้อมูล
4. เส้นทางที่มาจากจังหวัดสกลนคร เป็นสมุนไพรแถบเทือกเขาภูพานของจังหวัดสกลนครเอง
5. เส้นทางที่มาจากจังหวัดนครพนม เป็นสมุนไพรจากประเทศลาวซึ่งมีการลักลอบซื้อขายผ่านทางอำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม

บทที่ 6

สรุปและวิเคราะห์ผล

จากการศึกษาสถานการณ์ของสมุนไพร กรณีศึกษาบ้านเชียงเหียน ตำบลเขวาสาน อำเภอเมืองจังหวัดมหาสารคาม พบประเด็น 3 ประเด็นดังนี้

ประเด็นที่ 1 ประเด็นปัญหา

1. สมุนไพรบ้านเชียงเหียนกำลังเกิดวิกฤติในทางด้านจำนวนชนิดและประชากรของสมุนไพรกำลังจะหมดไป บางชนิดหายไปจากพื้นที่ บางชนิดอยู่ในภาวะที่ถูกคุกคาม และมีจำนวนน้อยไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้ จากการศึกษพบว่าพืชได้จากพื้นที่มีมากกว่า 75 ชนิด (เป็นชนิดที่สำคัญ) จากอดีตที่มีมากถึง 160 ชนิด (ตาราง 1) ซึ่งเกิดจากการใช้สมุนไพรแบบไม่มีการปลูกทดแทน

2. อาชีพการขายสมุนไพรยังไม่มีความแน่นอน และการขายยังไม่มีระบบการขายที่ดี ทำให้ไม่มีมาตรฐานของผลิตภัณฑ์ และยังไม่มียุทธศาสตร์การขายสมุนไพรที่เข้มแข็ง เพื่อความมั่นคงในอาชีพการขายสมุนไพร

ประเด็นที่ 2 ประเด็นความต้องการของชุมชน

1. ต้องการปลูก การขยายพันธุ์ฟื้นฟูสมุนไพร เพื่อการขายอย่างมีระบบ และการอนุรักษ์สมุนไพรบางชนิดที่มีน้อยไม่ให้หายไปจากพื้นที่

2. การพัฒนาผลิตภัณฑ์ การขายอย่างมีระบบ ให้มีคุณภาพยิ่งขึ้น และสามารถเกิดเป็นวิสาหกิจชุมชนเพื่อพึ่งตนเองได้

ประเด็นที่ 3 ประเด็นการค้าสมุนไพร (เส้นทางการนำเข้า-การขาย)

1. เส้นทางการค้าสมุนไพรของบ้านเชียงเหียนสามารถแบ่งเป็น 2 แบบ คือ

1) การหาเองจากป่าและพื้นที่ใกล้เคียงในพื้นที่ 4 จังหวัด ได้แก่

เขตจังหวัดมหาสารคาม คือ อำเภอวาปีปทุม อำเภอเชียงยืน อำเภอกันทรวิชัย นาอุดม นาเชือก กุดรัง บรบือ อำเภอแกลง

เขตร้อยเอ็ด คือ ปทุมรัตน์ โพธิ์ชัย

เขตจังหวัดกาฬสินธุ์ คือ อำเภอเขาวง

เขตจังหวัดขอนแก่น คือ เขื่อนอุบลรัตน์ น้ำพอง หนองสองห้อง เป็นต้น

2) การสั่งซื้อจากที่อื่นพบทั้งหมด 5 เส้นทางด้วยกันดังนี้

1) เส้นทางที่มาจากจังหวัดหนองคาย ซึ่งจากการสอบถามข้อมูลทราบว่า ได้มาจากการลักลอบสมุนไพรในเขตภูหลวง เป็นส่วนใหญ่

2) เส้นทางที่มาจากจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งเป็นสมุนไพรจากลาวซึ่งมีการลักลอบซื้อขายผ่านทางช่องเม็ก ชายแดนไทยลาว (จากการสอบถามทราบว่าสมุนไพรที่ได้มาจากประเทศลาว)

3) เส้นทางที่มาจากจังหวัดเลย ซึ่งเส้นทางนี้ไม่ทราบแน่ชัดว่าได้มาจากเทือกเขาไหน เนื่องจากผู้ส่งสมุนไพรไม่เปิดเผยข้อมูล

4) เส้นทางที่มาจากจังหวัดสกลนคร เป็นสมุนไพรแถบเทือกเขาภูพานของจังหวัดสกลนครเอง

5) เส้นทางที่มาจากจังหวัดนครพนมเป็นเส้นทางที่มาจากชายแดนไทยลาว ผ่านมาทางอำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม

ข้อเสนอแนะ

1. จากการศึกษาถึงสถานการณ์ของสมุนไพรพบว่าสมุนไพรบ้านเชียงเหียนอยู่ในภาวะวิกฤติ ปัญหาที่เกิดขึ้นบ่งชี้ให้ทราบว่าสถานภาพของสมุนไพรในพื้นที่กำลังแย่ลง ทุกๆพื้นที่ถูกทำลาย จึงจำเป็นต้องมีมาตรการที่จะช่วยกันอนุรักษ์สมุนไพร อนุรักษ์พื้นที่ป่า และให้ความสำคัญกับสมุนไพรให้เพิ่มมากขึ้น ดังนั้นหน่วยงานและองค์กรต่างๆที่มีบทบาทต่อการอนุรักษ์ควรเข้ามามีส่วนร่วมและประสานงานโดยไม่แบ่งแยกว่าเป็นหน่วยงานในภาครัฐหรือเอกชน เนื่องจากการอนุรักษ์ และฟื้นฟูสมุนไพรต้องอาศัยข้อมูลพื้นฐานหลายประการที่จะช่วยให้สมุนไพรสามารถฟื้นคืนมาได้

2. การศึกษาครั้งนี้ทำให้ทราบว่า การใช้ประโยชน์จากป่า หรือจากสมุนไพรที่ไม่มีระเบียบ หรือแบบแผนในการใช้ก่อให้เกิดปัญหาตามมาคือ เกิดการสูญหาย หรือลดลงอย่างรวดเร็ว ดังนั้นทุกคนที่มีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติควรมีส่วนร่วมที่จะสร้างกฎ ระเบียบในการใช้ และใช้อย่างมีแบบแผนเพื่อความยั่งยืนของสมุนไพรในธรรมชาติ

3. จากข้อมูลปัญหาที่ได้ในการศึกษาครั้งนี้ควรมีการต่อยอดการวิจัย หรือดำเนินการแก้ปัญหาให้กับชุมชนเพื่อสร้างความมั่นคงให้กับประชาชนในชุมชน และชุมชนต่อไป

4. ควรมีการศึกษาและการพัฒนาการขยายพันธุ์ของสมุนไพรในเชิงลึก หรือควรมีการทำเขตกรรมสมุนไพรที่หายากเพื่อการปลูก

บรรณานุกรม

- กุสุมา ชูศิลป์และคณะ. 2532. สภาพและปัญหาการแพทย์แผนไทยโบราณและกลวิธีในการพัฒนา
สาธารณสุขมูลฐานจังหวัดขอนแก่น คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- ชยันต์ พิเชียรสุนทร, แม้นมาส ชวลิต และวิเชียร จีรวงศ์. 2544. คำอธิบายตำรายาพระโอสถ
พระนารายณ์. อมรินทร์. กรุงเทพฯ
- ชมรมภูมิปัญญาพื้นบ้านอีสาน. 2539. ตำราพื้นบ้านอีสาน มหาสารคาม โรงพิมพ์ที่ราบสูง
ชาคริต อนันต์วัน. 2538. การแพทย์พื้นบ้าน. กรุงเทพฯ
- เต็ม สมิตินันท์. 2532. ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย (ชื่อพฤกษศาสตร์-พื้นเมือง). ฟีนีพับลิช
อิง. กรุงเทพฯ.
- บุศบรรณ ณ สงขลา. 2529. สมุนไพรไทย ตอนที่ 1. หอพรรณไม้กรมป่าไม้ กรมป่าไม้
กรุงเทพฯ
- ปรีชา พิณทอง. 2535. ตำรายาโบราณอีสาน อุบลราชธานี ศิริธรรมออฟเซต
- พิสิษฐ์ บุญชัย. 2539. การดูแลสุขภาพโดยใช้สมุนไพรของชาวยุโรป ไทย จังหวัดอำนาจเจริญ. สถาบัน
ศิลปวัฒนธรรมอีสาน มหาสารคาม.
- เพ็ญภา ทรัพย์เจริญ. 2538. สมุนไพรยุคไร้พรมแดน กรุงเทพฯ โรงพิมพ์สงเคราะห์ทหารผ่าน
ศึก สถาบันการแพทย์แผนไทย กระทรวงสาธารณสุข.
- เพ็ญภา ทรัพย์เจริญ เสาวภา พรศิริพงษ์และคณะ. 2539. สถานภาพทิศทางการวิจัยการแพทย์
แผนไทย สถาบันการแพทย์แผนไทย. กรุงเทพฯ.
- มัชยศักดิ์ ดาวโรจน์. ช่วยสอบ วิชาเภสัชกรรมแผนไทย. พิมพ์ครั้งที่ 3. อร่ามการพิมพ์. สกลนคร
- มูลนิธิประไพ วิริยะพันธ์. 2540. เอกสารรายงานการสัมมนา ยาอีสาน. มหาสารคาม
- ยุทธนา สุขสมิธ. 2543. การแพทย์ทางเลือก เอกสารประกอบการสัมมนาการแพทย์ทางเลือก
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ราตรี มฤคทัต. 2535. การแพทย์พื้นบ้าน. โรงพิมพ์ และทำปกเจริญผล. กรุงเทพฯ.
- รุจิราภ อรรถสิทธิ์และคณะ. 2539. คุณสมบัติและพฤติกรรมของหมอยาพื้นบ้านในชุมชน
สำนักงานสาธารณสุขมูลฐาน กระทรวงสาธารณสุข.
- ลีนา ผู้พัฒนาพงศ์. 2530. สมุนไพรตอนที่ 2. หอพรรณไม้ กรมป่าไม้ กรุงเทพฯ.
- วงศ์ถิตย์ ฉั่วกุล. และนพมาศ สุนทรเจริญนนท์. 2540. สมุนไพรพื้นบ้านจังหวัดอุบลราชธานี
(1) วารสารสมุนไพรปีที่ 4 (2) กรุงเทพฯ.

วงศ์สถิตย์ ฉั่วกุล. และพร้อมจิต ศรีลัมพ์. 2541 . สมุนไพรพื้นบ้านจังหวัดอุบลราชธานี (2) วารสารสมุนไพรปีที่ 5 (1) กรุงเทพฯ.

วงศ์สถิตย์ ฉั่วกุล. และฉวีวรรณ ใจแก้ว. 2541 . สมุนไพรพื้นบ้านจังหวัดอุบลราชธานี (3) วารสารสมุนไพรปีที่ 5 (2) กรุงเทพฯ.

วงศ์สถิตย์ ฉั่วกุล. 2540 . สมุนไพรพื้นบ้านจังหวัดอุบลราชธานี (4) วารสารสมุนไพรปีที่ 6 (1) กรุงเทพฯ.

วุดินันท์ พระภูจำนงค์. 2534 . การรักษาแบบพื้นบ้านโดยใช้สมุนไพรของชาวชนบทอีสาน.

อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์. ปริญญาณิพนธ์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
สถาบันการแพทย์แผนไทย. 2539. เอกสารประกอบการสัมมนาเครือข่ายหมอพื้นบ้านอีสาน.
กระทรวงสาธารณสุข.

สมบัติ ประภาวิชา ถวิล ชนะบุญ สุภารัตน์ ถนนแก้ว และรัชณี ชัดสีใส. 2542

การรวบรวมยาพื้นบ้านอีสาน. สถาบันวิจัยวลัยรุกขเวช มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

สมบัติ ประภาวิชา ถวิล ชนะบุญ รัชณี ชัดสีใส และคมกริช วงศ์ภักดิ์ 2543.

การรวบรวมยาพื้นบ้านอีสาน. สถาบันวิจัยวลัยรุกขเวช มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

สะอาด บุญเกิด เจริญ สดากกร และทิพวรรณ สดากกร. 2525 ชื่อพรรณไม้เมืองไทย

คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กรุงเทพฯ.

สาธารณสุขจังหวัดยโสธร. 2539 สมุนไพร และการแพทย์แผนไทยในจังหวัดยโสธร. ยโสธร.

เสวกา พรสิริพงศ์และพรทิพย์ อุสุภรัตน์. 2538 สถานภาพและทิศทางการวิจัยการแพทย์แผนไทย.

ครุสภา สถาบันวิจัย ภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท.

อรทัย รวยอาจิน. 2539 บทบาทและการแพทย์แผนไทยในการพัฒนาสาธารณสุขไทย

คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

อุษา กลิ่นหอม 2539 การศึกษาดำรงยาพื้นบ้านอีสาน มหาสารคาม สถาบันวิจัยวลัยรุกขเวช

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Chuakul and Salalamp. 1999. Medicinal Plants Used by Thai Lue at the Phu Kham

Village, Pua District, Nan Province (Thailand). Acta Phytotax. Geobot.

Chuakul and Salalamp. 2000 Medicinal Plants in Khao Kho District. Phetchabul

Province Thailand. Pharmaceutica Biology.

Chuakul and Salalamp. 2000 Medicinal Plants Used in Phu Knieo Wildlife Sanctuary

Area. Chiyaphum Province (Thailand). Acta Phytotax. Geobot.

Chuakul and Salalamp. 2000 Survey on Medicinal Plants along Roadside at Khao

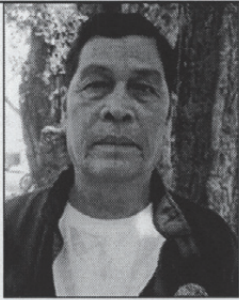
Yai. Nakhon Ratchasima Province, Thailand. Thai Journal of Phytopharmacy Vol(2).

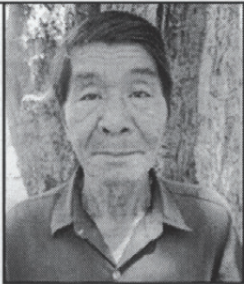
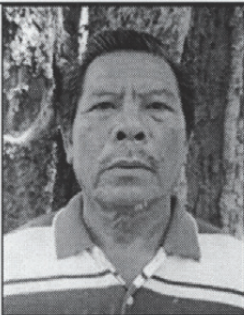
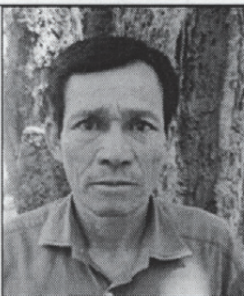
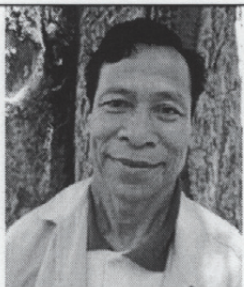
Bangkok.

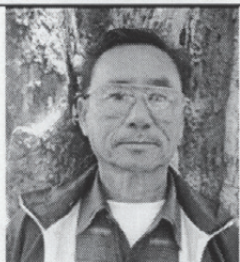
ภาคผนวก

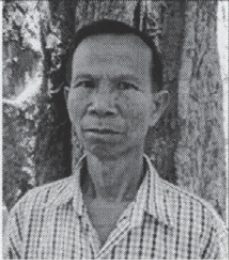
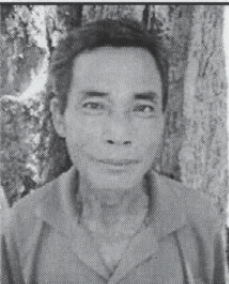
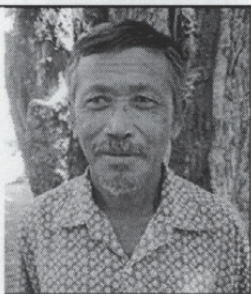
ภาคผนวก ก

ทำเนียบผู้ขายสมุนไพร

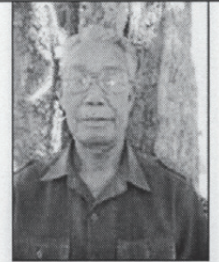
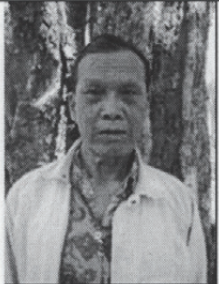
ลำดับ	ชื่อ-สกุล	ที่อยู่	ประสบการณ์ ขายสมุนไพร	อาชีพ
1	 นายบุรี จิตยวงค์	บ้านเลขที่ 125 หมู่ 18 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม	35 ปี	ทำนา
2	 นายอ้วย ศิลปชัย	บ้านเลขที่ 90 หมู่ 18 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัด มหาสารคาม	21 ปี	ทำนา
3	 นายดติยรัตน์ รักษาภักดิ์	บ้านเลขที่ 59 หมู่ 23 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัด มหาสารคาม	7 ปี	สมาชิก อบต.
4	 นายถาวร พลโรม	บ้านเลขที่ 21 หมู่ 23 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัด มหาสารคาม	15 ปี	พช. ผู้ใหญ่บ้าน

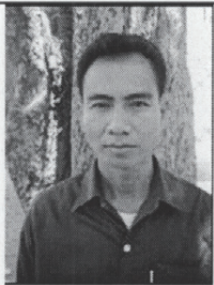
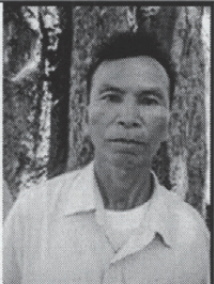
ลำดับ	ชื่อ-สกุล	ที่อยู่	ประสบการณ์ ขายสมุนไพร	อาชีพ
5	 นายคำมี อรรคนตร	บ้านเลขที่ 57 หมู่ 18 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวาสันอุดม จังหวัดมหาสารคาม	30 ปี	ทำนา
6	 นายคำพอง ชัดติยะวงศ์	บ้านเลขที่ 51 หมู่ 18 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวาสันอุดม จังหวัดมหาสารคาม	24 ปี	ทำนา
7	 นายสงวน พลธานี	บ้านเลขที่ 210 หมู่ 18 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวาสันอุดม จังหวัดมหาสารคาม	30 ปี	ทำนา
8	 นายวิชัย มหาวังค์	บ้านเลขที่ 295 หมู่ 18 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวาสันอุดม จังหวัดมหาสารคาม	7 ปี	สมาชิก อบต.
9	 นายบุญจิตร พลเสน	บ้านเลขที่ 37 หมู่ 3 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวาสันอุดม จังหวัดมหาสารคาม	21 ปี	ค้าขาย

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	ที่อยู่	ประสบการณ์ ขายสมุนไพร	อาชีพ
10	 นายประยงค์ พลเสน	บ้านเลขที่ 100 หมู่ 18 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวาสินรินทร์ จังหวัดมหาสารคาม	18 ปี	ทำนา
11	 นายทองใบ จิตยวงค์	บ้านเลขที่ 7 หมู่ 23 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวาสินรินทร์ จังหวัดมหาสารคาม	10 ปี	ทำนา
12	 นายราวี มหาโคตร	บ้านเลขที่ 253 หมู่ 18 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวาสินรินทร์ จังหวัดมหาสารคาม	8 ปี	สมาชิก อบต.
13	 นายบุญมี รัตนพลเสน	บ้านเลขที่ 26 หมู่ 3 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวาสินรินทร์ จังหวัดมหาสารคาม	12 ปี	ทำนา
14	 นายศักดิ์ชัย นามบุคคี	บ้านเลขที่ 30 หมู่ 23 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวาสินรินทร์ จังหวัดมหาสารคาม	10 ปี	ทำนา

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	ที่อยู่	ประสบการณ์ ขายสมุนไพร	อาชีพ
15	 นายบุญทัน อินทเรืองศรี	บ้านเลขที่ หมู่ 23 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวาสี อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม	2 ปี	ทำนา
16	 นายพันธ์ รัตนพลแสน	บ้านเลขที่ 115 หมู่ 3 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวาสี อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม	13 ปี	ทำนา
17	 นายเสถียร นิลเนตร	บ้านเลขที่ 118 หมู่ 18 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวาสี อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม	12 ปี	พช.ผู้ใหญ่บ้าน ทำนา
18	 นายแสง ลาศรีทัศน์	บ้านเลขที่ 45 หมู่ 23 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวาสี อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม	22 ปี	ทำนา
19	 นายบุญทัน อูครเขต	บ้านเลขที่ 61 หมู่ 3 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวาสี อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม	20 ปี	ทำนา

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	ที่อยู่	ประสบการณ์ ขายสมุนไพร	อาชีพ
20	 นายเด่นศักดิ์ รัตนพลแสน	บ้านเลขที่ 103 หมู่ 3 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวาสี อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม	7 ปี	ทำนา
21	 นายบุคดี โคตรมุงคุณ	บ้านเลขที่ 131 หมู่ 3 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวาสี อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม	20 ปี	ทำนา
22	 นายอนงค์ อุดรเขต	บ้านเลขที่ 20 หมู่ 3 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวาสี อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม	31 ปี	ทำนา
23	 นายทองสุข ทำเนบ	บ้านเลขที่ 129 หมู่ 3 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวาสี อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม	30 ปี	ทำนา
24	 นายพร ไชยเรืองทอง	บ้านเลขที่ 25 หมู่ 18 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวาสี อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม	25 ปี	ทำนา

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	ที่อยู่	ประสบการณ์ ขายสมุนไพร	อาชีพ
25	 นายทองใบ เรืองสมบัติ	บ้านเลขที่ 9 หมู่ 23 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวาสี อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม	10 ปี	ทำนา
26	 นายบุญรัตน์ พลแสน	บ้านเลขที่ 139 หมู่ 18 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวาสี อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม	31 ปี	ทำนา
27	 นายบุญมา สมศรีสวัสดิ์	บ้านเลขที่ 135 หมู่ 3 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวาสี อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม	30 ปี	ทำนา
28	 นายบุญมี อุทัยศรี	บ้านเลขที่ 126 หมู่ 18 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวาสี อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม	27 ปี	ทำนา
29	 นายสมศักดิ์ กุณโฮง	บ้านเลขที่ 23 หมู่ 23 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวาสี อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม	10 ปี	ทำนา

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	ที่อยู่	ประสบการณ์ ขายสมุนไพร	อาชีพ
30	 นายบัวพันธ์ จิตเคลือว	บ้านเลขที่ 270 หมู่ 18 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวาสันอุดม จังหวัดมหาสารคาม	15 ปี	ทำนา
31	 นายบุญทัน รัตนพลแสน	บ้านเลขที่ 74 หมู่ 23 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวาสันอุดม จังหวัดมหาสารคาม	15 ปี	ทำนา
32	 นายยนต์ ศิริพัฒน์	บ้านเลขที่ 12 หมู่ 23 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวาสันอุดม จังหวัดมหาสารคาม	10 ปี	ผช. ผู้ใหญ่บ้าน ทำนา
33	 นายปานแก้ว มหาโคตร	บ้านเลขที่ 23 หมู่ 3 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวาสันอุดม จังหวัดมหาสารคาม	2 ปี	ทำนา
34	 นายโส รัตนพลแสน	บ้านเลขที่ 208 หมู่ 18 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวาสันอุดม จังหวัดมหาสารคาม	20 ปี	ค้าขาย ทำนา

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	ที่อยู่	ประสบการณ์ ขายสมุนไพร	อาชีพ
35	 นายบุคดี อักษะ	บ้านเลขที่ 46 หมู่ 23 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวาสี อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม	10 ปี	ทำนา
36	 นายบุญชู รักษาภักดิ์	บ้านเลขที่ 26 หมู่ 23 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวาสี อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม	7 ปี	ทำนา
37	 นายนวล รัตนพลแสน	บ้านเลขที่ 109 หมู่ 18 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวาสี อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม	20 ปี	ทำนา
38	 นายสมศรี ชัดติยะวงศ์	บ้านเลขที่ 16 หมู่ 3 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวาสี อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม	30 ปี	ทำนา
39	 นายอุบล พันโพธิ์คา	บ้านเลขที่ หมู่ 3 บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวาสี อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม	15 ปี	ทำนา

ภาคผนวก ข

ภาคผนวก ข
คณะกรรมการสมุนไพรร้านเชียงเหียน

ประธาน

นายบุรี ชัตติวงค์

รองประธาน

1. นายบุคดี โคตรมุงคุณ 2. นายนายบุคดี อักษร

เหรัญญิก

1. นายยนต์ ศิริพัฒน์ 2. นายวิชัย มหาวงศ์

เลขานุการ

1. นายบัวพันธ์ อธิพัฒน์ 2. นายประยงค์ พลแสน

คณะกรรมการดำเนินงาน

1. นายทองใบ ชัตติวงค์	7. นายสงวน พลชำนาญ
2. นายบุญสวน คำสีแก้ว	8. นายศักดิ์ชัย นามบุตรดี
3. นายถาวร พลโรม	9. นายบุญจิต พลแสน
4. นายโสรัตน์ พลแสน	10. นายทองสุข ทำเนบ
5. นายคำพอง ชัตติวงค์	11. นายสมศักดิ์ บุญยัง
6. นายคำมี อัครเนตร	12. นายบุญรัตน์ พลแสน

ภาคผนวก ค

ภาคผนวก ค

ภาพประกอบการจัดกิจกรรม

ภาพการลงทะเบียน

วิทยากรละลายพฤติกรรม

จัดการแบ่งกลุ่มเข้าสู่กิจกรรม

การแสดงความคิดเห็นของผู้เข้าร่วมประชุม

เชิญผู้เฒ่าเล่าอดีตความเป็นมา
ของการขายสมุนไพร

เตรียมความพร้อมนำเสนอ
ความต้องการของกลุ่ม

ประธานกลุ่มสมุนไพรรักษาโรค
รับสมาชิก

หัวหน้าทีมวิจัยชี้แจงวัตถุประสงค์
ของโครงการ

ระดมประเด็นปัญหา

สรุปประเด็นปัญหาสถานการณ์
สารบไพรรักษาโรคเหียนเหียน